

СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЊЕ

Карповачки лист

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ, 2025.

ОД РЕЧИ ДО ПОСЛЕДИЦА:
Утицај говора мржње
на друштво и демократију

Специјално издање

КАРЛОВАЧКИ ЛИСТ 021

**ОД РЕЧИ ДО ПОСЛЕДИЦА:
УТИЦАЈ ГОВОРА МРЖЊЕ НА ДРУШТВО И ДЕМОКРАТИЈУ**

Сремски Карловци, 2025.

Карловачки лист 021

Од речи до последица: утицај говора мржње на друштво и демократију

Сремски Карловци
Србија

Издавач:

Центар за културу, едукацију и медије „Академац“
Сремски Карловци

За Издавача:

Др Александра Пењишевић

Главни и одговорни уредник:

Др Бранислав Санчанин

Графички дизајн:

Јелена Николић

Карловачки лист је уписан у
Регистар медија: NV 000939

ISSN 2956-0217 = Карловачки лист 021

Штампа: PROOF

Београд, Пива Караматијевића 12/9
Тираж: 700

Штампање специјалног издања Карловачког листа 021 подржао је Министарство информисања и телекомуникације Републике Србије

Издавачки савет:

Проф. др Александра Пењишевић, Београд, Србија

Проф. др Бранислав Санчанин, Београд, Србија

Проф. др Марина Бугарчић, Београд, Србија

Проф. др Владимир Кнежевић, Београд, Србија

Проф. др Маргарита Богданова, Свищов, Бугарска

Проф. др Роберт Димитровски, Скопје, Северна Македонија

Доц. др Милица Денковска, Штип, Северна Македонија

Доц. др Анита Димитријовска-Јанкуловска, Скопје, Северна Македонија

Проф. др Катарина Стојановић, Нови Сад, Србија

Проф. др Бориша Лечић, Нови Сад, Србија

Проф. др Бранислав Ранђеловић, Лепосавић, Србија

Проф. др. Евелина Парашкевова - Великова, Свищов, Бугарска

Доц. др Душан Симјановић, Ниш, Србија

Проф. др Иван Блажевски, Скопје, Северна Македонија

Проф. др Бојана Остојић, Београд, Србија

Проф. др Немања Деретић, Београд, Србија

САДРЖАЈ

Уводна реч уредника	7
СУЗБИЈАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА: ИЗАЗОВИ И РЕШЕЊА	9
Увод	10
Преглед литературе	12
Говор мржње у медијима у Републици Србији	13
Закључак	15
Референце	15
МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ И КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ:	
ОДБРАНА ОД ГОВОРА МРЖЊЕ	17
Увод	18
Подаци, методологија и стилизоване чињенице	19
Емпиријски резултати и дискусија	20
Закључак	23
Референце	23
СЛОБОДА ГОВОРА, ГОВОР МРЖЊЕ И МЕДИЈИ: ГДЕ ЈЕ ГРАНИЦА	25
Увод	26
Преглед литературе	26
Изражавање и препознавање слободе говора и говора мржње: студија случаја	28
Закључак	30
Захвалница	30
Референце	30
МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ КАО КЉУЧ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЛАЖНИХ ВЕСТИ	32
Увод	33
Теоријски оквир / Дефиниција медијске и информационе писмености	33
Типологија лажних вести и дезинформација	34
Механизми ширења	35
Литература и ранија истраживања	33
Методологија	36
Анализа дискусије / Улога образовања	36
Активности цивилног сектора и платформи	37
Примери и трендови у Србији	37
Локални контекст: примери из Панчева	37
Препоруке	37
Закључак	38
Литература	38
ЕТИКА У НОВИНАРСТВУ:	
ГРАНИЦЕ СЛОБОДЕ ГОВОРА И ОДГОВОРНОСТ МЕДИЈА	40
Увод	41
Појам и значај етике у новинарству	41
Слобода говора у демократском друштву и њене границе	42
Одговорност медија: теорија и пракса	43
Етичке дилеме у извештавању: приватност, јавни интерес и штета	44
Саморегулација и професионални кодекси	45
Казнено-правне и грађанско-правне санкције против медија	46
Улога друштвених мрежа и дигиталних платформи	47
Примери из праксе: етичке дилеме и последице неодговорног извештавања	47
Мере и препоруке за унапређење етике у медијима	48
Закључак	48
Литература	49

ГОВОР МРЖЊЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ У ОГЛЕДАЛУ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА	50
Увод	51
Ширење говора мржње путем друштвених мрежа	51
Примери говора мржње на друштвеним мрежама	52
Спречавање говора мржње на друштвеним мрежама	53
Дезинформације и друштвене мреже	53
Утицај дезинформација на друштвене мреже и примери	54
Ризици које стварају дезинформације и спречавање њиховог ширења	55
Закључак	56
Литература	56
КАКО ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ УТИЧУ НА ШИРЕЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА	58
Увод	59
Дефиниција и концептуалне основе говора мржње и дезинформација	59
Механизми ширења говора мржње и дезинформација на друштвеним мрежама	60
Утицај на јавни дискурс, демократију и друштвену кохезију	60
Мере модерирања садржаја и политике платформи	61
Правни оквири и међународни стандарди	61
Квантитативне и квалитативне методе	62
Улога медијске писмености и образовања у превенцији	62
Практични примери и студије случаја	63
Анализа регионалних и локалних контекста (Балкан, Србија)	63
Политике јавне управе и препоруке за ублажавање	64
Мере евалуације и индикатори успеха интервенција	64
Закључак	65
Литература	65
РЕГУЛАТИВА И САМОРЕГУЛАЦИЈА: КАКО БАЛАНСИРАТИ СЛОБОДУ МЕДИЈА И ЕТИЧКЕ СТАНДАРДЕ	67
Увод	68
Нормативни оквир слободе изражавања и медија	68
Регулаторни механизми и примена у пракси	70
Саморегулација и професионални стандарди	71
Говор мржње и ограничења слободе изражавања	72
<i>Media capture</i> као структурална препрека	73
Изазови у остваривању балансираног медијског система	73
Препоруке за унапређење система	74
Закључак	74
Литература	75
ЛАЖНЕ ВЕСТИ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ: КАКО ЈАЧАТИ МЕДИЈСКУ ОДГОВОРНОСТ?	78
Увод	79
Историјат и еволуција феномена лажних вести	79
Типологија и класификација лажних вести и дезинформација	80
Узроци ширења дезинформација: социјални, политички и економски фактори	80
Психолошки механизми и утицај на публику: когнитивне пристрасности	80
Улога друштвених мрежа и алгоритама у ширењу лажних вести	81
Улога традиционалних медија и новинарства у превенцији дезинформација	81
Методе и алати за детекцију и верификацију чињеница (<i>fact-checking, ai</i>)	82
Стратегије и политике за јачање медијске одговорности (препоруке)	83
Улога образовних институција и библиотека у борби против дезинформација	83
Политичко-безбедносни аспекти ширења лажних вести	84
Закључак	84
Литература	84

НОВИНАР ИЗМЕЂУ ПРИТИСКА ПУБЛИКЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ СТАНДАРДА: ГДЕ НАСТАЈЕ ПУКОТИНА КОЈА ОТВАРА ПРОСТОР ЗА ГОВОР МРЖЊЕ	87
Увод	88
Теоријски оквир: између етике и економије пажње	88
Методологија	89
Интервенције: као могућности отпора	91
Закључак	92
Референце	92
ЕТИКА У НОВИНАРСТВУ: ГРАНИЦЕ СЛОБОДЕ ГОВОРА И ОДГОВОРНОСТ МЕДИЈА	94
Увод	95
Теоријски оквир и нормативна основа	95
Слобода говора и њена ограничења	95
Друштвена одговорност медија	97
Студије случаја Србија и регион	98
Дискусија	99
Закључак	99
Литература	100
СУЗБИЈАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА ПРЕМА РОМСКОЈ ПОПУЛАЦИЈИ: ИЗАЗОВИ И РЕШЕЊА	101
Увод	102
Теоријски оквир	103
Говор мржње према ромима у медијима: обрасци, механизми и примери	105
Правни и институционални оквир за сузбијање говора мржње према Ромима	106
Изазови у сузбијању говора мржње према ромима	108
Модел и предлози решења за сузбијање говора мржње према Ромима	109
Закључак	111
Библиографија	112
УТИЦАЈ МЕДИЈА И ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА НА ГОВОР МРЖЊЕ КОД ДЕЦЕ	114
Увод	115
Преглед литературе	115
Утицај медија и друштвених мрежа на говор мржње код деце	117
Закључак	121
Референце	121
МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ У ШТАМПЕНИМ МЕДИЈИМА ЗА ДЕЦУ – КЉУЧ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ И ЛАЖНИХ ИНФОРМАЦИЈА	123
Увод	124
Преглед литературе	124
Медијска писменост у штампаним медијима за децу – кључ за препознавање лажних информација	125
Невен	128
Закључак	134
Литература	134

Уводна реч уредника

Поштовани читаоци,

Пред вама је специјални број *Карловачког листа* 021 под насловом „Од речи до последица: утицај говора мржње на друштво и демократију“. Овај број настао је као одговор на једну од најактуелнијих и најосетљивијих тема савременог друштва: питање како реч, кад је злоупотребљена, може да постане средство нарушавања демократије, безбедности и достојанства појединца и заједнице.

На овим страницама окупили смо 14 аутора, истраживача, новинара, медијских стручњака и педагога, који су из различитих углова осветлили феномен говора мржње. Њихови текстови су аналитични, аргументовани и богати примерима из домаће и међународне праксе. Заједнички именитељ свих прилога јесте настојање да се јавној речи врати оно што би увек требало да буде њена суштина: одговорност.

Теме овог специјалног броја крећу се од сузбијања говора мржње у медијима, преко улоге медијске писмености, етике професије, утицаја друштвених мрежа, до питања регулативе, саморегулације, као и специфичних изазова, попут оних у извештавању о Ромској заједници или у раду са децом публиком. Посебну вредност овом издању дају текстови који разматрају где престаје слобода изражавања а где почиње одговорност, као и они који указују на механизме ширења дезинформација и лажних вести које неретко постају подлога за говор мржње.

Надамо се да ће овај број послужити као подстицај за даље промишљање, едукацију и јавни дијалог. У времену када су медијски простори све отворенији, динамичнији и подложни манипулацијама, изузетно је важно да се вратимо темељним принципима професионализма, критичког мишљења и људског достојанства.

С поштовањем,
Уредник специјалног издања
Карловачког листа 021

Проф. др Бранислав Санчанин

СУЗБИЈАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА: ИЗАЗОВИ И РЕШЕЊА

Бранислав Санчанин¹

САЖЕТАК

Свакодневна експлицитна или имплицитна изложеност насиљу у медијима генерише насиље у реалном животу, дугорочно утичући на формирање ставова, вредности и понашања. Циљ рада је да се укаже на постојање и кључне генераторе говора мржње, најчешће таргетиране групе и неопходност предузимања одлучних мера против свих облика дискриминаторског наратива и злочина из мржње, пре него што се прошире у друштву. Изостанак превентивних активности и спречавање говора мржње и злочина из мржње представљају погодно тло за урушавање мировних напора и генерисање нових тензија и сукова. Дигитализација медија и масовна употреба друштвених мрежа, са еродираним кредибилитетом и недефинисаним законодавним и етичким начелима, деловали су као катализатор на ширење говора мржње, креирајући амбијент страха, подела и искључивости. У том контексту треба разумети тежњу да се напори у дигиталном окружењу трансформишу у позитивне резултате видљиве кроз чврст став да сигурност у виртуелном простору не треба прихватати као привилегију, већ као глобално универзално правило. Конкретизација оперативних активности може се свести на два кључна задатака: синхронизовано јачање медијских и корисничких капацитета да препознају говор мржње и правно-етичка регулација медијског простора како би се онемогућила дистрибуција проблематичног садржаја.

Кључне речи:

говор мржње, пирамида мржње,
дискриминаторни наратив, медији

¹ Проф. др Бранислав Санчанин
Универзитет “Унион - Никола Тесла”, Београд, Србија
e-mail: bsancanin@unt.edu.rs

УВОД

Упркос томе што не постоји универзална дефиниција, говор мржње, као дијаметрално супротстављена комуникацијска активност слободи изражавања, представља генератор дискриминације вулнерабилних категорија у друштву, узрокујући мржњу, непријатељство и агресивност. У Препоруци Комитета министара Савета Европе бр. Р97(20) – Начело 6, указује се на то да „национално законодавство и пракса у области говора мржње треба да узму у обзир улогу медија у преношењу информација и идеја које излажу, анализирају и разјашњавају карактер конкретних случајева говора мржње и ту појаву у целини, као и право јавности да прима такве информације и идеје.“ (*Council of Europe, 1997*). У том контексту се сугерише да национално законодавство треба недвосмислено да направи разлику између одговорности аутора говора мржње и одговорности медија и медијских посленика који својим чињењем подгревају и распирују ширење говора мржње.

Говор мржње може да буде средство за застрашивање или ућуткивање мањинских група, бранитеља људских права и представника невладиних организација. Као комплексна и вишедимензионална појава, генерише далекосежна и опасна својства по стабилност демократских друштава. Треба приметити да такве деструктивне појаве не утичу само на достојанство и људска права појединаца, већ и на особе које припадају истој мањини или таргетираној групи. Историја показује да се говор мржње свесно користио за мобилизацију група и друштава једних против других како би се изазвала насилна ескалација, злочин из мржње, рат и геноцид. (*Council of Europe, 2022*). Тежећи да креирају адекватан одговор на егзистирајући проблем, Уједињене нације су успоставиле 18. јун као Међународни дан борбе против говора мржње.

Говор мржње представља негирање вредности толеранције, инклузије, различитости и саме суштине норми и принципа људских права. Такође, такав наратив може изложити групе и појединце дискриминацији, злостављању и насиљу, као и социјалној и економској искључености. То је разлог што решавање и сузбијање говора мржње подразумева холистички приступ и мобилизацију целокупног друштва. (*United Nations, 2023*)

Европски суд за људска права дефинише право на слободу изражавања у члану 10 тако да свако има право на слободу изражавања, што обухвата слободу властитог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја и то без мешања власти и без обзира на границе. Уважавање права на слободно изражавање подразумева и одређене обавезе, тако да оно може бити подвргнуто формалностима и законом предвиђеним казнама, ли само онда када је то неопходно у демократском друштву. (Ковачевић, 2023)

Слобода говора и изражавања је важан сегмент људских права и слобода, чије се границе протежу до граница туђих права и слобода, односно рестрикције су одређене интересима других појединаца или друштва у целини. „Слобода изражавања може се законом ограничити, ако је то неопходно ради заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља, морала демократског друштва и националне безбедности Републике Србије“ (*Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 98/2006 and 115/2021, 46*)

Говору мржње се све учесталије сведочи на друштвеним мрежама. У том контексту канадска *KnowledgeFlow* Фондација (2024), кроз своје напоре да за све грађане изгради сигурно и безбедно дигитално окружење, предлаже пет корака које треба предузети за сузбијање говора мржње на интернету:

Препознати

Први корак у успостављању бране према говору мржње је његово препознавање, кроз три категорије:

Дехуманизација и демонизација: Први укључује дехуманизацију чланова групе називајући их мање од људи или демонизују, означавајући их као надљудску претњу са којом се мора носити. У

сваком случају, обе технике могу да послуже као алати за оправдање насиља и прогона.

Насиље и подстицање насиља: Ова категорија укључује подстицање на насиље над члановима групе.

Рано упозорење: Реч је о категорији која не укључује нужно дехуманизацију или насилни језик, већ суптилнији чин који може довести до негативне генерализације и представља корак ка опасном говору.

Одговори

Кључни корак у сузбијању говора мржње на интернету је да се одговори на њега. Упркос томе што некада неће доћи до промене мишљења оних који шире говор мржње, постоји шанса да ће неки људи размишљати о обмањујућим тврдњама.

Подршка

У борби против говора мржње тежња је да се обезбеди сигурност и удобност оних који су жртве. То практично значи да је неопходно исказати подршку и солидарност са онима који су били мета мржње на мрежи.

Извештај

Вечина платформидруштвених медија пружа могућност пријаве налога или постова који крше њихов кодекс понашања. Такође, постоји могућност блокирања таквог садржаја.

Научити

Последњи корак у супротстављању говору мржње је бити информисан и свестан значја штетности дељења садржаја говора мржње.

Говор мржње уписан је у пирамиди мржње у којој се људи суочавају с пристрасношћу, дискриминацијом и насиљем: то је теоријска и визуелна слика која показује како семе мржње, једном засађено, може брзо да прерасте у пристрасне ставове кроз говор мржње, дискриминацију и убиство, а у најекстремнијем случају, довести до геноцида. (Rodriguez Martinez et al., 2024).

Слика 1. Пирамида мржње
Извор: Anti-Defamation League, 2018

Пирамида показује пристрасна понашања, која расту у сложености од дна ка врху. Мада понашања на сваком нивоу негативно утичу на појединце и групе, како се неко креће узлазном путањом по пирамиди, понашања имају по живот опасне последице. Суштински, горњи нивои су подржани нижим нивоима.

Новинари и други медијски актери су незамењиви у демократским друштвима, због чега је потребно да уживају неопходну уређивачку слободу и независност. То је важан разлог што је заштита новинара, нарочито оних који су таргетирани кроз говор мржње, препозната у Препорукама Комитета министара Савета Европе државама чланицама (2016): “Алармантно је и неприхватљиво да су новинари и други медијски актери у Европи све више изложени претњама, малтретирању, праћењу, застрашивању, произвољном лишавању слободе, физички нападнути, мучени па чак и убијани због свог истраживачког рада, мишљења или извештавања, посебно када је њихов рад усмерен за злоупотребу и кршење људских права.”

Суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу 1945/46 остало је забележено и по првој пресуди у историји човечанства за оно што се данас дефинише као говор мржње. Осуда на смртну казну Јулијуса Штрајхера заснована је на ономе што је писао и изговорио на идеолошкој основи против једне конкретне друштвене групе, односно против јеврејског народа. Оптужба за злочин против човечности је грађена на убеђењу да је он својим актима неограничене мржње, превасходно кроз часопис који је лично уређивао, допринео својеврсном менталном „заражавању“ ума ширих немачких народних слојева кроз вишегодишњу бруталну пропаганду. (Гујаничић, 2023)

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Различити национални приступи разумевању шта је говор мржње, као и опасност од ограничења слободе говора централна су тема којом се бави Антић (2023) у свом раду “*Sanctioning hate speech on the internet: in search of the best approach*”, наглашавајући да је то главна баријера изградњи механизма против ове појаве. Истовремено, наметање обавеза интернет порталима да успоставе саморегулаторне механизме за брисање садржаја говора мржње изазвало је забринутост због непримерене цензуре и ограничења слободе изражавања. Слично, аутори Кнол Радоја и Бодул (2022) истичу проблематику заштите људских права у дигиталном окружењу у смислу видне инсуфицијенције правног оквира како на националном тако и на међународном нивоу. Прави баланс између слободе изражавања медија и права појединаца на заштиту права личности од говора мржње изузетно тешко је постићи. Живановски (2014) сугерише да би медијски посредници требало да благовремено реагују на непримерене садржаје, уз подсећање да је претходно “филтрирање” коментара корисника онлине медија, у складу са ставовима Европског суда за људска права и Суда правде ЕУ, неспојиво са слободом изражавања на интернету. У трагању за одговором како третирати говор мржње у процесима комуникације, издиференцирала су се два модела: европски и амерички. У америчком правном систему говор мржње је саставни део слободе изражавања, док у Европи он представља злоупотребу основног људског права на слободу говора. Суштинско мимоилажење је у граници која би одредила слободу изражавања, с обзиром на то да и најбоља намера да се спречи ширење говора мржње у комуникацијским процесима може лако застраниити у забрану тоталитарног карактера за различито мишљење и критике.

Европа се креће ка смеру нарушавања равнотеже између слободе говора и достојанства друштвених скупова на штету прве. Ристивојевић (2008) упозорава да су забране слободе говора све бројније и све обимније, а примена све чешћа. Аутор прецизира да претњу стабилним односима између друштвених скупова која завређује кривичноправно уплитање представља само јавни говор мржње, који се исцрпљује у подстицању на мржњу и нарушавању части и достојанства друштвених скупова, али ће се најчешће појавити у облику смеше оба. У правилу ће се увредам, омаловажавањем или клеветањем подстицати на мржњу.

Pukallus and Arthur (2024) у својој истраживачкој студији “*Combating Hate Speech on Social Media: Applying Targeted Regulation, Developing Civil-Communicative Skills and Utilising Local Evidence-*

Based Anti-Hate Speech Interventions” констатују да говор мржње није бениган, већ да представља моћан комуникативни покретач групне опсесије, те да је то разлог за бројне активности на “дигиталнокомуникативном бојном пољу”. Овај задатак биће постигнут: (а) регулисањем и редизајнирањем платформи друштвених медија како би се спречило да имају активну улогу у ширењу говора мржње; (б) оснаживањем грађана – корисника и локалних грађанских удружења да препознају и активно се боре против говора мржње.

Даген (2022) у својој студији *“Legal challenges of the Croatian legislature with regard to the hate speech and committing certain criminal offenses”* истражује случајеве (зло)употребе института слободе изражавања, као највише људске, друштвене и хуманистичке еволуцијске вредности. Аутор указује како је институт слободе изражавања двадесетих година 21. века почео да приказује дисфункционалност и аномалије у јавном медијском простору, нарочито путем савремених електронских платформи, а које су упућене већем броју људи. Злоупотреба слободе изражавања резултира говором мржње и чињењем појединих кривичних дела.

Говор мржње и лажних вести потврђује своју вирулентност и у земљама афричког континента, урушавајући недовољно снажну политику и доприносећи погоршању мира, стабилности и тежњи за националним кохезијама. *Bukar, Mohammed, and Zannah* (2021) упозоравају да се у јавној сфери Нигерије осећа токсичност овог феномена, али да се концепти недовољно разумеју. Аутори студије, у којој су намерно узорковали податке из студентских транскрипта и аудиовизуелних извора, закључују да Нигерији можда и несвесно нагињу говору мржње, али и да није реч о новом проблему, већ о вишегодишњем чије узроке треба тражити у нерешеним питањима социоекономске и политичке неравнотеже.

ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Мада постојећа законска регулатива и залагање за успостављање нулте толеранције према говору мржње у медијима егзистира већ дужи низ година, истраживања показују да формални предуслови нису довољно делотворни и одвраћајући, а нарочито сразмерни. Анализирање појединачних текстова не може бити довољно за закључивање о постојању говора мржње, већ је неопходно истовремено ценити садржај и контекст у дужем временском периоду како би се на адекватан начин перципирала уређивачка политика.

Устав Републике Србије (*Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 98/2006 and 115/2021, 46*) “јамчи слободу мишљења и изражавања, као и слободу да се говором, писањем и сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје”. Подизање свести јавности о важности поштовања плурализма и континуирано указивање на опасности од говора мржње, јавна доступност етичких кодекса јавних медијских сервиса, обука новинара и уредника о недискриминацији и говору мржње, и активности које промовишу професионализам, део су практичних препорука за унапређење професионалности медија (Крстић, 2020, 63)

Европска комисија, у извештају за 2020. годину, оцењује да је стање у медијима и у слободи изражавања у Србији без напретка, указујући да уређивачки амбијент фаворизује таблоидизацију, а да су новинарски стандарди веома ниски. У свом шестомесечном радном документу (*Non-paper*) објављеном 11. јуна који тангира напредак у поглављима 23 и 24 (правосуђе и људска права) у приступним преговорима сугериште да је стање у медијима неопходно поправити и ојачати независност Регулаторног тела за електронске медије (РЕМ) како би се ефективно очувао медијски плурализам (Београдски центар за људска права, 2021)

У четвртном извештају Европске комисије против расизма и нетолеранције (ЕКРИ), објављеном крајем јуна 2024. године, изражена је забринутост због упорног говора мржње у политичком и другом дискурсу, посебно на интернету. Групе које су најчешће изложене овом говору су Роми и друге етничке мањине, ЛГБТИ особе, избеглице и мигранти. Наводи се да скоро половина оних

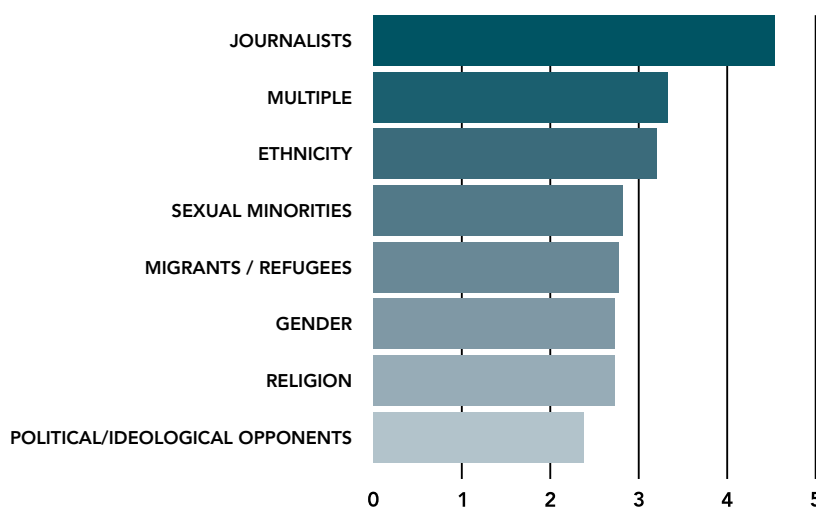
који користе говор мржње јесу они који треба да штите од говора мржње, попут медијских радника, политичара, државних функционера и политичких странака. (Крстић, 2024)

Истраживање Центра за професионализацију медија и медијску писменост (2024) под називом “Комуникативна агресија у Србији”, спроведено од 1. до 30. септембра 2024. године показује да је у периоду од само месец дана у најчитанијим штампаним и онлајн медијима објављено 21.638 текстова са елементима етикетирања, говора мржње и сензационализма. У односу на претходно истраживање реализовано 2019. године са безмало идентичним репрезентативним узорком, издиференцирала су се три кључна резултата: непрекидан раст агресивне комуникације - доминантно у онлине медијима, нови трендови у етикетирању и говору мржње и све интензивнији милитаристички наратив, који додатно подстиче и подиже ново комуникативне агресије.

Говор мржње, базиран на више година таложеним предрасудама и анксиозношћу, као и искривљеним вредностним ставовима, углавном стигматизује порекло, пол, сексуалну оријентацију и верску припадност. Због изостанка непосредног сучељавања, интернет и друштвене мреже значајно доприносе ширењу говора мржње. Стигматизација је значајно олакшана привлачношћу и доступношћу садржаја на интернету, његовом брзом дељењу, без било каквог критичког осврта и брз трошковног оптерећења.

Мониторинг говора мржње у Србији, који је спровео Институт за разноврсност медија Западни Балкан од 15. јануара до 11. априла 2022. године, имао је за циљ да пружи резултате медијског праћења говора мржње, илуструје и анализира најчешће наративе, као и да идентификује главне генераторе мржње и дискриминаторског дискурса у српским медијима. Истраживање је укључивало праћење новина, телевизије, инфопортала, радија и друштвених мрежа. Просечна оцена била је 2,89 за све случајева, а у просеку, највише бодовани инциденти по врсти циљне групе били су случајеви мржње усмерени према новинарима (4,5). Пријављени инциденти оцењивани су на скали од 1 до 6 (Јовановић, Анђушић, 2022):

1. **Неслагање.** Реторика укључујући неслагање са идејом на менталном нивоу. Оспоравање тврдњи, идеја група и веровања или покушај да их променимо.
2. **Негативне акције.** Реторика укључујући негативне ненасилне радње повезане са групом.
3. **Негативан карактер.** Реторика укључујући ненасилне карактеризације и увреде.
4. **Демонизирање и дехуманизација.** Реторика укључујући спецификације подљудских и надљудских карактера – карактеристике циљаног појединца/групе.
5. **Подстицање насиља.** Реторика подразумева наношење физичке озледе или жељену физичку штету.
6. **Смрт.** Реторика подразумева дословно убијање или елиминацију групе.

Графикон 1. Просечни резултати по врсти групе/појединаца на којег се односи говор мржње

Извор: Јовановић, Анђушић, 2022

Новинари се налазе у незахвалној професионалној и етичкој дилеми да ли уопште извештавати о говору мржње дајући таквим непримереним садржајима додатну пажњу или извештавање сматрати као део своје јавне улоге у контексту детектовања и обавештавања јавности о порукама мржње. Још комплекснија дилема је када се говор мржње подигне на вишу лествицу и изазове насиље, убиства и протесте. Такви догађаји обавезују новинаре да извештју јавност, а да при том треба да апстрахују узрок који је довео до нежељених последица о којима се извештава.

ЗАКЉУЧАК

Говор мржње има нарочито разорне ефекте на младе, који су најчешћа мета прецизно фокусираног наратива кршења људских права. То је разлог што будуће напоре треба усмерити према онима који имају потенцијал и од којих се очекује да буду носиоци промена, односно актери благовременог препознавања проблема, подизања свести и супротстављања малигној реторици мржње. Претње које се визуелизују у говору мржње имају све краћи пут од непримерене комуникације до неприхватљивог испољавања агресије, физичког насиља и злочина. Решења хроничног проблема треба тражити на глобалном нивоу, али и у глокалном окружењу. Овакав став заснован је на томе да креирање контра-дискурса представља један од кључних приступа у борби против бројних и разноврсних изазова, који се заснивају на примеси да није могуће избећи последице говора мржње у виртуелној реалности тако што ћемо таргетиране појединце и/или групе изместити из сегментираног простора на локалу. Унапређење медијске писмености и истрајавање на развоју критичког мишљења, суочавање са предрасудама и стереотипима, толеранција и емпатија представљају поуздану и препоручену платформу за сузбијање говора мржње. Овакав мултидисциплинарни приступ има потенцијал да учини дигиталне и традиционалне медије сигурним и безбедним кроз комплексну и континуирану броду против говора мржње базирајући своје аргументе на доказима.

РЕФЕРЕНЦЕ

ADL. 2018. Nota adaptada de Pyramids of hate (Figure), por Anti-Defamation League. Available at: <https://www.adl.org/sites/default/files/documents/pyramid-of-hate.pdf>

Antić, P. (2023). Sanctioning hate speech on the internet: in search of the best approach. *Pravni zapisi*, 14(1), 74-100. <https://doi.org/10.5937/pravzap1-43118>

Beogradski centar za ljudska prava. (2021). *Ljudska prava u Srbiji 2020 – pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava*.

Bukar, A.A., Mohammed, S, Zannah, M. (2021). Conceptual discourse on hate speech and fake news in Nigeria's public sphere: some implications for national security. Annual African Council for Communication Education (ACCE) Conference, Faculty of Communication, Bayero University, Kano, 25–28.05.2021.

Centar za profesionlizaciju medija i medijsku pismenost - CEPROM (2024). Kako smo od poželjno negativnog stigli do obavezno agresivnog. (28/12/2024). Available at: <https://www.ceprom.rs/2024/12/28/kako-smo-od-pozeljno-negativnog-stigli-do-obavezno-agresivnog/>

Council of Europe (1997). Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on "hate speech" adopted on 30 October 1997

Council of Europe. (2022). Combating hate speech. Available at: <https://rm.coe.int/prems-083822-gbr-2018-recommendation-on-combating-hate-speech-memorand/1680a710c9>

Dagen, T. (2022). Legal challenges of the Croatian legislature with regard to the hate speech and committing certain criminal offenses. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 56(3), 927-946. <https://doi.org/10.5937/zrpfns56-40442>

Gujaničić, D. (2023). Jedinstveni slučaj Julijusa Štrajhera – prvo međunarodno suđenje u istoriji za govor mržnje. *Politička revija*, 78(4), 51-69. <https://doi.org/10.5937/pr78-45978>

Jovanović, I., & Anđušić, A. (2022). Monitoring report on hate speech in Serbia. Media Diversity Institute and Media Diversity Institute Western Balkans. Available at: https://www.reportingdiversity.org/wp-content/uploads/2022/07/MRHS_Serbia.pdf

Knol Radoja, K., Bodul, D. (2022). Kako zaustaviti plasiranje neistinitih informacija i govor mržnje na internetu? *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 61(95), 135-151. <https://doi.org/10.5937/zrpf1-40003>

KnowledgeFlow. (2024). 5 Positive strategies to counter hate speech online. Available at: <https://knowledgeflow.org/5-ways-you-can-help-counter-hate-speech-online/>

Kovačević, M. (2023). Sprečavanje govora mržnje u praksi Evropskog suda za ljudska prava. *Mega-trend revija*, 20(2), 79-92. <https://doi.org/10.5937/MegRev2302079K>

Krstić, I. (2020). *Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji*. Available at: <https://rm.coe.int/hf25-hate-speech-serbian-media-srp/1680a2278f>

Krstić, I. (2024). Prisutnost govora mržnje u medijima u Srbiji. Savet Evrope. Available at: <https://rm.coe.int/3-prisutnost-govora-mrznje-u-medijima-u-srbiji-2024/1680b3d563>

Official Herald of the Republic of Serbia, Nos. 98/2006 and 115/2021, 46. Constitution of the Republic of Serbia.

Pukallus, S., & Arthur, C. (2024). Combating Hate Speech on Social Media: Applying Targeted Regulation, Developing Civil-Communicative Skills and Utilising Local Evidence-Based Anti-Hate Speech Interventions. *Journalism and Media*, 5(2), 467-484. <https://doi.org/10.3390/journalmedia5020031>

Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors (Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 2016 at the 1253rd meeting of the Ministers' Deputies)

Ristivojević, B. (2008). Granica između slobode govora i dostojanstva društvenih skupina u odabranim evropskim krivičnim pravima – govor mržnje. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 42(3), 211-246.

Rodriguez Martinez, P., Martinez Joya, L., & Villegas Lirola, F. (2024). Hate-Speech Countering by Immigrant and Pro-Immigrant Associations in Almeria (Spain). *Social Sciences*, 13(1), 33. <https://doi.org/10.3390/socsci13010033>

United Nations (2023). Hate Speech – Impact and prevention. Available at: <https://www.un.org/en/hate-speech/impact-and-prevention/why-tackle-hate-speech>

Živanovski, N. (2014). Različit tretman govora mržnje u procesima komunikacije u Evropi i SAD. *CM – časopis za upravljanje komunikacijama*, 9(32), 57-68. <https://doi.org/10.5937/comman1432057Z>

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ И КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ: ОДБРАНА ОД ГОВОРА МРЖЊЕ

Александра Пењишевић¹

САЖЕТАК

Континуирана медијска писменост представља кључну одбрамбену детерминанту која прави недвосмислену разлику између конструктивног критичког наратива и говора мржње, као недопустивог медијског производа. Ригидна законска регулатива, својим прекомерним нормирањем, у пракси може озбиљно да уруши право на слободу изражавања, стварајући широк простор за цензуру и аутоцензуру. Посебан изазов представља говор мржње објављен на друштвеним мрежама, с аспекта његовог детектовања, дистрибуције, уклањања и санкција сразмерних причињеној штети. Примарно истраживање је спроведено с циљем испитивања на који начин и у којој мери становници Републике Србије доживљавају медијске садржаје и њихов утицај, с посебним нагласком на говор мржње. Истраживачки узорак је био оппортунистички, конвениент саплинг, становника Републике Србије у сваком од четири региона ($n=186$). Подаци су прикупљени од марта до јуна 2025. године. Установљена је важност медијске писмености и критичког размишљања у оквиру борбе против говора мржње који може да има разорне утицаје на заједницу, појединце и друштво у целини. Испитаници наводе да је изостанак санкција сразмерних нанетој штети појединцу или групама, један је од најважнијих разлога присутности говора мржње у медијима.

Кључне речи:

медијска писменост, говор мржње,
критичко мишљење, друштвени медији

¹ Проф. др Александра Пењишевић
Универзитет „Унион–Никола Тесла“, Београд, Србија
е-mail: apenjisevic@unt.edu.rs

УВОД

Упркос непостојању универзално прихватљиве дефиниције говора мржње, овај појам обухвата „сваку врсту комуникације у говору, писању или понашању која атакује или користи пежоративни или дискриминаторски језик у односу на особу или групу на основу тога ко су, другим речима, на основу њихове вере, етничке припадности, националности, расе, боје коже, порекла, пола или другог фактора идентитета“ (*Guterres, 2019*).

Говор мржње и токсична комуникација на интернету имају експоненцијални тренд. Munn (2020) указује да одговори на питање зашто је то тако имају тенденцију да нуде техничка (аутоматизација) и нетехничка (модерација људског садржаја) решења, или гледају на говор мржње као на природан производ људи.

Истраживање спроведено у 16 држава од августа 2022. до септембра 2023. године, у којем је учествовало 8.000 појединаца, показало је да су се две од три особе сусреле са говором мржње. Најчешће је забележен у Индији, где је 85% навело да се често сусретало са говором мржње, затим у Бангладешу (84%) и Јужној Африци (79%). Говор мржње и/или дезинформације се доживљавају као посебно распрострањени на *Facebooku* и *TikToku*. (*Fleck, 2024*) У Европској унији 80% људи се сусрело с говором мржње на интернету, док се 40% изјаснило да су се осећали угрожено или нападнуто на друштвеним мрежама (*Gagliardone et al., 2015*) *AlKhamaiseh* (2021) указује да дискриминација и говор мржње у медијима не само да вређа осећаје појединаца или заједница на које се односе, већ могу допринети злочинима против њих и расламсати оружани сукоб, али и подстицати или оправдати почињене злочине против етничких или националних група, односно подстицати насиље над одређеним демографским групама као што су жене, деца, избеглице, мањине или политичке опозиционе личности.

Новинари су, због обављања одговорне дужности у јавном простору, често на удару говора мржње. Разлога за забринутост је све више, а последице вербалних атака директно уручавају слободу новинарског изражавања и утичу на право јавности да буде благовремено истинито информисана. Истраживања које су у Немачкој спровели *Obermaier, Hofbauer i Reinemann* (2018) показало је да је говор мржње усмерен према новинарима растући проблем и да негативно утиче на расположење према представницима јавне речи. Говор мржње према новинарима може да изазове негативне емоције попут бриге и љутње, али и јача осећај потврде у новинарском раду. Аутори су открили да новинари радије користе стратегије суочавања с негативним емоцијама и мислима изазваним говором мржње него применом средстава за спречавање даљих инцидента говора мржње.

Циљ овог рада јесте да се испита како и у којој мери различите друштвене групе процењују садржаје на одабраним друштвеним мрежама, с посебним нагласком на препознавање и анализу говора мржње. Имајући у виду разорне последице које говор мржње може имати на појединце, заједнице и друштво у целини, посебан значај се придаје развоју медијске писмености и критичког мишљења. Рад се фокусира на идентификацију вештина које омогућавају препознавање, анализирање и критичко оцењивање медијских садржаја, као кључне стратегије у сузбијању негативних последица дигиталне комуникације.

Дигитализација медија и масовна употреба друштвених мрежа, са еродираним кредибилитетом и недефинисаним законодавним и етичким начелима, деловали су као катализатор на ширење говора мржње, креирајући амбијент страха, подела и искључивости. У том контексту треба разумети тежњу да се напори у дигиталном окружењу трансформишу у позитивне резултате видљиве кроз чврст став да сигурност у виртуелном простору не треба прихватати као привилегију, већ као глобално универзално правило. (Санчанин и сар., 2025)

Ауторка *Poni Alice JameKolok* (н.д) наводи пет начина за сузбијање говора мржње:

- Образовање о медијској етици (*Education on media ethics*): Едукације треба да се фокусира на права и слободе новинара и њихову улогу у стварању и промоцији мирних друштава. То је важно јер новинари морају да имају довољно знања и вештина како би идентификовали говор мржње и супротставили се порукама говора мржње.

- Подстицање кампања за подизање свести о сукобу и мултикултуралној свести (*Encourage conflict sensitive reporting and multicultural awareness campaigns*): Ове кампање треба да истакну важност и поштовање различитости култура и традиција. Од новинара се очекује да примењују новинарске стандарде и да могу да пишу и емитују програме, као и да разговарају са људима без заузимања стране.
- Регулисање друштвених медија (*Regulate social media*): Регулација мора да обухвати побољшање образовања о медијским законима и етици, а никако да угрози право на слободу штампе.
- Охрабривање жртава и сведока да пријаве злоћине повезане с говором мржње (*Encourage victims and witnesses to report hate speech related crimes*): Говор мржње остаје углавном невидљив зато што жртве не знају где да пријаве такве случајеве или чак не разумеју да су жртве говора мржње.
- Окончати некажњивост злочина из мржње (*End impunity against hate crimes*): Успостављање редакцијских јединица за праћење и евалуацију трендова говора мржње, као и скретање пажње кључних институција и цивилног друштва на њих, може у великој мери да допринесе кажњивости говора мржње.

Keen and Georgescu (2018) указују на неопходност успостављања процеса едукације из широке и комплексне области која тангира медијску писменост у образовном, акцентирајући значај стицања компетенција за коришћење медија и информација. У том контексту *Santiago del Pino and Goenchea Permistina* (2020) наводе да би имплементација медијског образовања у плановима почетне обуке омогућила трансформацију социјалног суочавања из образовања у критичку писменост средношколаца што би допринело искорењивању раста насилног модела културног обрасца.

ПОДАЦИ, МЕТОДОЛОГИЈА И СТИЛИЗОВАНЕ ЧИЊЕНИЦЕ

Примарно испраживање је креирано да би се сагледало како и у коликој мери су грађанке и грађани Републике Србије процењују медијске садржаје, начине на који утичу на њих са посебним освртом на говор мржње. У вези са наведним, постављена су следећа истраживачка питања:

- Q1. Како и на који начин технологија и дигитални алати могу помоћи у промовисању медијске писмености и критичког размишљања као средства против говора мржње?
- Q2. Које су могуће последице излагања садржају који садржи говор мржње на стање и понашање појединаца?

Подаци су прикупљени путем *Google Forms-a*. Истраживачки узорак је био оппортунистич, цонвениент самплинг, становника Републике Србије у сваком од 4 региона. Пилот истраживање је обухватило 30 испитаника. Након анализе пилот истраживања, које је подразумевало проверу садржајне ваљаности свих аспеката који су мерени у овом истраживању, састављена је коначна верзија анкете и спроведено истраживање на новој групи од 186 испитаника ($n=186$). Време прикупљања података од марта до јуна 2025. године.

Анкетни лист се састојао из два дела. У првом делу су питања општег типа, у другом делу су испитаници на скали процењивали утицај медијских садржаја на појединца - њих саме, са посебним освртом на говор мржње, као и сопствену дигиталну медијску писменост (1- Уопште се не слажем, 7- Потпуно се слажем). Зарад добијања одговора на постављена истраживачка питања, рачунате су дескриптивне мере, мере дисперзије, мере симетрије. За тестирање хипотеза коришћене су непараметраске технике (*Chi-square Test, Mann-Whitney U test*). Подаци су обрађени помоћу програмског пакета СПСС.

ЕМПИРИЈСКИ РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

У истраживању је учествовало 186 испитаника, и то 48.9% мушкараца и 51.5% жена. У односу на регион 24.3% је из региона Војводина, 27.6% из Београда, 20.0% из Јужне и Источне Србије и 28.1% из Шумадија и Западне Србије.

Размишљајући о предходној недељи у тренутку попуњавања анкете, интернет, укључујући гледање видео записа, играње игрица и коришћење друштвених мрежа, највише је утицао на испитанике на следећи начин:

- 1) То ме је спречило да се осећам доследно: просечна оцена 4.45, *Mode 7, Median 5*, пеоменљива показује средњу негативну асиметрију и умерен варијабилитет ($CV=43.39\%$);
- 2) То ме је спречило да се осећам усамљено: просечна оцена 2.99, *Mode 1, Median 2*, јака позитивна асиметрија и врло јак варијабилитет ($CV=70.57\%$).

За више видети Табелу 1.

	То ме је спречило да се осећам досадно	То ме је спречило да се осећам усамљено	То ме је учинило депресивним	Оставило ме је са тескобним мислима и осећајима	То је мојим пријатељима узроковало проблеме	То ме је наљутило
N	164	166	158	157	157	158
Важеће	22	20	28	29	29	28
Недостаје						
Средња вредност	4.5427	2.9880	1.5063	1.6115	1.3694	1.7025
Медијана	5.0000	2.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
Мод	7.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Ст. девијација	1.97018	2.11771	1.11015	1.20708	1.06390	1.27449
Асиметрија	-.347	.621	2.686	2.559	3.582	2.371
Стандардна грешка асиметрије	.190	.188	.193	.194	.194	.193
Перцентил						
20	3.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
50	5.0000	2.0000	1.0000	1.0000	1.0000	1.0000
75	6.0000	5.0000	1.2500	2.0000	1.0000	2.0000

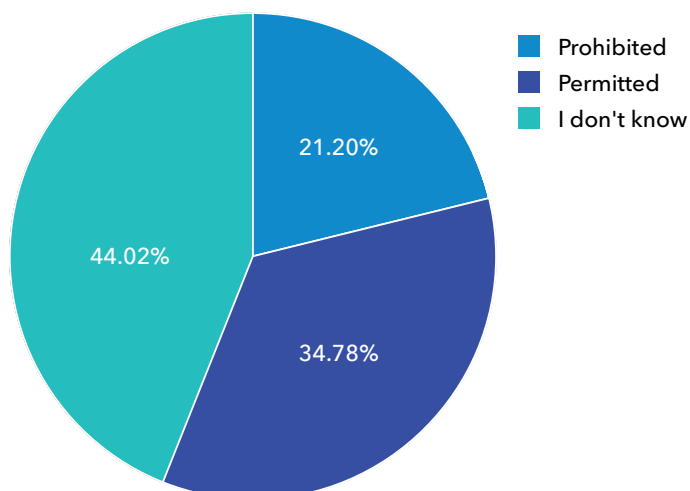
Табела 1. Статистика

Mann-Whitney U test није открио стетистички значајну разлику ни за једну од ставки: Спречавало је осећај досаде, Спречавало је осећај усамљености, Довело је до појаве депресивног расположења, Изазвало је анксиозне мисли и емоционална стања, Узроковало је проблеме у интерперсоналним односима са вршњацима, Довело је до повећаног осећаја љутње и иритабилности за мушкарце и жене.

По мишљењу испитаника непримерени садржаји се најчешће налазе на друштвеним мрежама: *Tik Tok, You Tube i Facebook*.

Када посматрају медије и говор мржње, највећи проценат 44.02% испитаника даје одговор Не знам, 21.2% каже да је Забрањен и 34.8% сматра да је Дозвољен.

When you observe the media, hate speech is

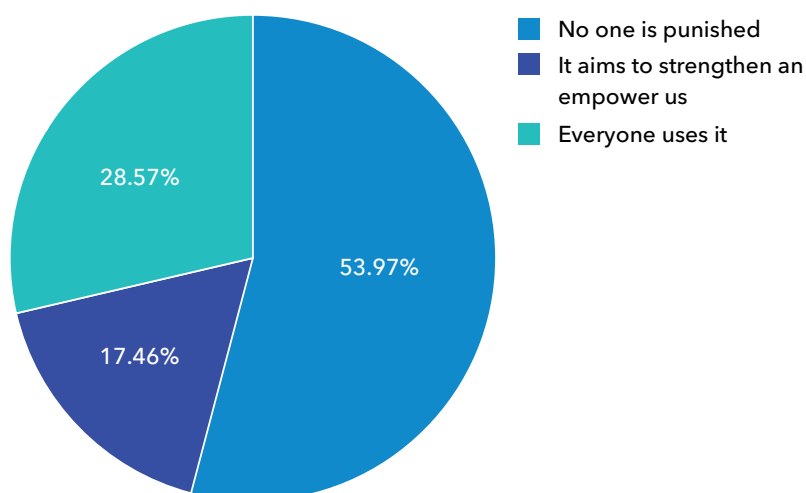

Графикон 1. Када посматрате медије, говор мржње је...

Извор: Аутор

За испитанике који мисле да је говор мржње у медијима дозвољен, разлог томе је “јер нико није кажњен” (54.0%), “Сви га користе” (28.6%) и “Циљ је да нас ојача и оснажи” (17.5%).

If your answer to the previous question was PERMITTED, in your opinion the reason for that is

Графикон 2. Разлози за присуство говора мржње у медијима

Извор: Аутор

Chi-Square тест је показао значајну везу између пола и процене говора мржње у медијским садржајима, $\chi^2(2, n=184)=6.621$, $p=0.037$, $\phi=0.189$. Да је говор мржње у медијима дозвољен мисли 43.3% мушкараца у односу на 26.6% жена.

Chi-Square тест је показао значајну везу између региона из ког су испитаници и процене говора мржње у медијским садржајима, $\chi^2(6, n=183)=18.315$, $p=0.005$, $\phi=0.224$. Да је говор мржње у медијима дозвољен мисли највећи проценат испитаника из Региона Војводина њих 53.3% и региона Београда 37.3%.

Кад посматраш медије, говор мржње је забрањен					
Регион		Забрањено	Дозвољено	Не знам	Укупно
Шумадија и Западна Србија	Број	13	14	25	52
	% унутар региона	25.0%	26.9%	48.1%	100.0%
	Прилагођени резултати	.8	-1.3	.7	
Јужна и Источна Србија	Број	5	6	24	35
	% унутар региона	14.3%	17.1%	68.6%	100.0%
	Прилагођени резултати	-1.1	-2.4	3.2	
Београд	Број	13	19	19	51
	% унутар региона	25.5%	37.3%	37.3%	100.0%
	Прилагођени резултати	.9	.5	-1.2	
Војводина	Број	8	24	13	45
	% унутар региона	17.8%	53.3%	28.9%	100.0%
	Прилагођени резултати	-.7	3.1	-2.4	
Укупно	Број	39	63	81	183
	% унутар региона	21.3%	34.4%	44.3%	100.0%

Табела 2. Унакрсна табела

Извор: Аутор

Chi-Square тест је показао значајну везу између пола и разлога због којих је говор мржње медијима присутан, $\chi^2(2, n=63)=9.836$, $p=0.009$, $\phi=0.387$. Разлог за присуство говора мржње у медијима за 76.9% жена јер Нико није кажњен што мисли и 37.8% мушкараца.

Chi-Square тест је показао значајну везу између региона из ког су испитаници и разлога због којих је говор мржње медијима присутан, $\chi^2(6, n=62)=25.250$, $p<0.001$, $\phi=0.451$. Да је говор мржње Дозвољен у медијима из разлога јер Нико није кажњен мисли 76.9% испитаника из региона Војводина, 61.5% испитаника из региона Шумадија и Западна Србија, 40.0% испитаника из Јужна и Источна Србија и најмањи проценат испитаника из региона Београд 16.7%.

Ако је Ваш одговор на претходно питање био ДОЗВОЉЕНО, по Вашем мишљењу разлог је					
Регион		Нико није кажњен	Циљ му је да нас ојача и оснажи	Сви га користе	Укупно
Шумадија и Западна Србија	Број	8	1	4	13
	% унутар региона	61.5%	7.7%	30.8%	100.0%
	Прилагођени резултати	.7	-1.1	.2	
Јужна и Источна Србија	Број	2	0	3	5
	% унутар региона	40.0%	0.0%	60.0%	100.0%
	Прилагођени резултати	-.6	-1.1	1.6	
Београд	Број	3	9	6	18
	% унутар региона	16.7%	50.0%	33.3%	100.0%
	Прилагођени резултати	-3.7	4.3	.5	
Војводина	Број	20	1	5	26
	% унутар региона	76.9%	3.8%	19.2%	100.0%
	Прилагођени резултати	3.2	-2.4	-1.4	
Укупно	Број	33	11	18	62
	% унутар региона	53.2%	17.7%	29.0%	100.0%

Табела 3. Унакрсна табела

Извор: Аутор

ЗАКЉУЧАК

Нулту толеранцију према подстицању насиља и дискриминације у јавном простору, као и заговарање било ког облика непријатељства у медијским садржајима, могуће је достићи само непрекидном медијском едукацијом и унапређењем правне регулативе и етичких стандарда. Крут законодавни оквир истрајава на ставу да је постојање говора мржње условљено постојањем намере заговарања и подстицања мржње, односно да дистрибуција таквог садржаја није довољна за прелаз недозвољене линије која би такву активност квалификовало као кривично дело. Бројни и резноврсни варијетети говора мржње на друштвеним мрежама нарочито су правно и етички инспиративни за анализу с обзиром на тежину доказивања и комплексност извршења расположивих правних лекова. Друштвени медији у великој мери могу да допринесу стварању „ехо комора“ чинећи појединце и групе још више угроженима. Резултати овог истраживања показују важност медијске писмености и критичког размишљања. Интернет, укључујући гледање видео записа, играње игрица и употребу друштвених мрежа, највише је утицао да појединцима није досадно, односно да се не осећају усамљено. Такав став су исказали испитаници оба пола и свих региона. Непримерени садржаји се најчешће пласирају на друштвеним мрежама *Tik Tok*, *You Tube* и *Facebook*. Истраживање је показало да 34.8% испитаника сматра да је говор мржње у медијима дозвољен. Као најзначајнији разлог пласирања говора мржње путем медијских садржаја је у томе што је изостало санкционисање, при чему такав став истичу више жене, као и испитаници из региона Војводине. Аутори сугеришу значај охрабривања целокупне медијске индустрије да истрају у промоцији и афирмацији медијске писмености, а конзументима медијских производа да следе тај пример и успоставе критичку дистанцу према информацијама које су инспиративни и креативни резултат кориснички генерсианог садржаја.

РЕФЕРЕНЦЕ

AlKhamaiseh, M. (2021). The problem with hate speech: How the media has fuelled its rise. Aljazeera Media Institute. Available at: <https://institute.aljazeera.net/en/ajr/article/1697>

Fleck, A. (2024). Hate Speech: 2 in 3 People Often Encounter Hate Speech Online. *Statista*. Available at: <https://www.statista.com/chart/33299/online-hate-speech-encounters/>

Gagliardone, I., Gal, D., Alves, T., Martinez, G. (2015). *Countering online Hate Speech*. UNESCO. Paris, France.

Guterres, A. (2019). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. Available at: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>

Keen, E. & Georgescu, M. (2018) Orientaciones – Manual para combatir el discurso de odio en internet a través de la educación en derechos humanos. Instituto de la juventud (INJUVE). Available at: <https://www.injuve.es/sites/default/files/2019/07/publicaciones/orientaciones.pdf>

Munn, L. (2020). Angry by design: toxic communication and technical architectures. *Humanities and Social Sciences Communications*, 7(1), 1-11. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-00550-7>

Obermaier, M., Hofbauer, M., & Reinemann, C. (2018). Journalists as targets of hate speech. How German journalists perceive the consequences for themselves and how they cope with it. *SCM Studies in Communication and Media*, 7, 499–524. <https://doi.org/10.5771/2192-4007-2018-4-499>

Poni Alice JameKolok (n.d). 5 ways to counter hate speech in the Media through Ethics and Self-regulation. UNESCO. <https://webarchive.unesco.org/web/20190621005258/https://en.unesco.org/5-ways-to-counter-hate-speech>

Sančanić, B., Penjišević, A. & Stefanović, D. (2025). Countering Hate Speech in the Media: Challenges and Solutions. *Knowledge – International Journal*, 69(1), 237-242. Paper presented at XLVIII International Scientific Conference Knowledge without borders – Istanbul, Turkey, April 3-6, 2025. Available at: <https://ojs.ikm.mk/index.php/kij/article/view/7228>

Santiago del Pino, M. & Goenchea Permistina, C. (2020). Critical Literacy and the Media: Teachers in Training in the Face of Hate Speech. *Investigaciones Sobre Lectura*, 14, 181-196. <https://doi.org/10.37132/isl.v0i14.328>

СЛОБОДА ГОВОРА, ГОВОР МРЖЊЕ И МЕДИЈИ: ГДЕ ЈЕ ГРАНИЦА

Катарина Стојановић¹

А П С Т Р А К Т

Слобода изражавања је основ демократије, који има и своја ограничења. Говор мржње у савременом, дигиталном свету је једно од најупорнијих и најтеже елиминисаних сајбер насиља и не треба га изједначавати са слободом говора. Говор мржње представља озбиљан друштвени и политички изазов, посебно у демократским друштвима која теже очувању слободе говора и људских права. Рад је проистекао из пројекта који испитује како говор мржње утиче на друштвене односе, подстиче дискриминацију и насиље, као и како подрива демократију, стварајући атмосферу страха и нетрпељивости. Анализираће се улога медија, друштвених мрежа и политичког дискурса у ширењу говора мржње, као и правни механизми за његову контролу. Кроз интердисциплинарни приступ пројекта, рад ће предложити стратегије за борбу против говора мржње, уз очување демократских принципа и слободе изражавања. Секундарни циљ јесте и да разумемо разлоге пораста говора мржње и реакција на њега кроз разна оправдања, прихватања, потцењивања непрепознавања и равнодушност.

Кључне речи:

слобода говора, говор мржње, друштво,
насиље, медији

¹ Проф. др Катарина Стојановић
Факултет савремених уметности, Београд, Универзитет Привредна академија
у Новом Саду, Србија, e-mail: katarina.stojanovic@fsu.edu.rs

УВОД

Не постоји договор о томе шта тачно представља говор мржње, посебно говор који би требало забранити и законски казнити. Упркос чињеници да се никако не може сматрати новим феноменом, још увек не постоји универзална дефиниција говора мржње. Међутим, различити међународни пактови и документи су већ 1960-их година учврстили принцип заштите људског достојанства наводећи, између осталог, да се свако ширење идеја заснованих на расној супериорности или мржњи, подстицање на расну дискриминацију, као и сви акти насиља или подстицање на такве акте против било које расе или групе особа друге боје коже или етничког порекла проглашавају кривичним делом кажњивим законом (*United Nations, 1964*). Кроз рад се разматра како се говор мржње дефинише на нивоу ЕУ и проблеми повезани са његовом регулацијом. Кроз преглед релевантне литературе и деск истраживања из области, завршава се анализом и тумачењем резултата онлајн анкете спроведене међу студентима у Новом Саду у новембру 2025.

Право ЕУ дефинише незаконити говор мржње као јавно подстицање на насиље или мржњу на основу одређених карактеристика, укључујући расу, боју коже, вероисповест, порекло и национално или етничко порекло (*Bayer & Bard, 2020*), Савет Европе дефинише говор мржње као све облике изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући: нетолеранцију изражену агресивним национализмом и етноцентризмом, дискриминацију и непријатељство према мањинама, мигрантима и људима имигрантског порекла,

Говор мржње је вишеслојан феномен који је често тешко препознати и регулисати. Већина земаља регулише, ограничава или забрањује говор мржње, што одражава послератну посвећеност држава заштити људских права, промоцији права на лично достојанство и слободу од дискриминације, како је то загарантовано у многим међународним пактовима и декларацијама (*United Nations, 2023*). Такви закони су развијени много пре 1945. године и из веома различитих разлога. Њихов циљ је заправо био да заштите владе и сузбију политичко неслагање, а моделирани су по узору на енглески Закон о побуни из 1661. године (који је заузврат настао у инструменту побуне из тринаестог века), који је прописивао казну за свакога ко је писао, штампао или проповедао речи против краља (*Gorenc, 2022*).

У септембру 2020. године, најављена је намера Европске Комисије да предложи проширење листе кривичних дела ЕУ или еврокриминала на све облике злочина из мржње и говора мржње, што је касније одражено у Програму рада Комисије за 2021. годину (*Peršak, 2022*). Што се тиче ширење говора мржње на мрежама, захтева се снажно модерирање садржаја како би се заштитили појединци и демократске вредности, без непотребног кршења слободе изражавања и права на приступ информацијама. У Европи, недавне регулаторне мере попут Закона о дигиталним услугама баве се ширењем штетног садржаја на друштвеним мрежама и постављају одговорности на веома велике онлајн платформе да се супротставе друштвеним ризицима, као што је говор мржње. Закон налаже да платформе уравнотеже комерцијалне интересе са заштитом права и безбедности корисника, што захтева нијансиране стратегије модерирања. Међутим, и аутоматизовано и људско модерирање се суочавају са изазовима у прецизном идентификовању и сузбијању говора мржње. Европска конвенција о људским правима (*ECtHR*) и њено тумачење од стране Европског суда за људска права (*ECtHR*) пружају суштинске смернице за снажање у сузбијању говора мржње, а такође и заштити слободе изражавања (*Enarsson, 2024*).

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Развој медија и комуникационих технологија отворио је врата паралелном виртуелном универзуму, где је ширење говора мржње знатно лакше, брже, јефтиније и теже за борбу (*Gorenc, 2022*). Интернетом не управља један ентитет, а платформе попут Фејсбука или Твитера су у приватном власништву, регулација садржаја на интернету представља значајан изазов, посебно због невиђеног повећања употребе погрдног језика на друштвеним мрежама. (*Gagliardone et al., 2015*)

Интернет је, дакле, глобални форум којим углавном управљају приватни актери вођени интересима за профит, често занемарујући људска права историјски маргинализованих заједница. Повећана пажња се посвећује одговорностима корпоративне дужне пажње у вези са људским правима (*Nave & Lane, 2023*).

На нивоу Европске уније (ЕУ), међусекторске иницијативе регулишу права маргинализованих група и успостављају одговорности *HRDD-a* за онлајн платформе да брзо идентификују, спрече, ублаже, отклоне и уклоне говор мржње на мрежи. Ове иницијативе укључују Закон о дигиталним услугама, Директиву о аудиовизуелним медијским услугама, предложену Директиву о дужној пажњи корпоративне одрживости, предложени Закон о вештачкој интелигенцији и Кодекс понашања о сузбијању илегалног говора мржње на мрежи. регулација дигиталне клевете и даље је неправедна јер не успева адекватно да заштити право грађана да изражавају мишљења без надзора, ограничења или ућуткивања (*Mashdurohatun et al., 2025*).

Језик није само инструмент за описивање догађаја, већ саставни део догађаја и стога може утицати на политичке перцепције на начин који превазилази његов пропозициони садржај. Језик је алат политике и користи се не само да би се други информисали о политичким питањима, већ и да би се људи убедили да усвоје одређене акције у вези са тим питањима (*Gorenc, 2009*). Пропаганда, идеализација државног уређења, функционише данас у друштву спектакла и подразумева да што је узбуђење веће то је профитабилније. Током последњих деценија, употреба експлицитног погрдног језика (нпр. говор мржње, увреде, микро-увреде) је порасла у многим земљама. Ослањајући се на социо-когнитивне и дискурзивне традиције у социјалној психологији, тврди се да језик којем су људи изложени и језик који користе обликују начин на који мисле и конструишу стварност. Постоји посебна потреба за више интердисциплинарних истраживања како би се смањило растуће ширење говора мржње на дигиталним медијима, што је постало глобална међународна забринутост (*Cervone et al., 2021*).

Артикулишући префињеније разумевање контраговора, (*Lepoutre, 2017*) сугерише да контраговор представља бољи начин блокирања штете коју говор мржње наноси достојанству. Заузврат, осврће се на два приговора: према првом, који се ослања на савремену филозофију језика, контраговор не блокира довољно говора мржње; према другом, контраговор блокира превише говора. Иако би ови приговори требало да умање наш оптимизам у погледу контраговора, показујем да се сваки може окренути, са још већом снагом, против забрана говора мржње.

Пратећи модел опште агресије, сугеришемо да честа и понављајућа изложеност говору мржње доводи до десензитизације на овај облик вербалног насиља и последично до нижих процена жртава и већег дистанцирања, чиме се повећавају предрасуде према спољној групи. Нижа осетљивост на говор мржње била би позитиван медијатор односа између честе изложености говору мржње и предрасуда према спољној групи. Појединци, након обуке за десензитизацију, су били мање осетљиви на говор мржње и више предрасуда према жртвама говора мржње него њихови вршњаци у контролном услову. У финалној студији, поновили смо неколико претходних ефеката и додатно открили да су ефекти изложености говору мржње на предрасуде посредовани мањом осетљивошћу на говор мржње, а не мањом осетљивошћу на друштвене норме. Све у свему, наше студије су прве које разјашњавају ефекте изложености говору мржње на предрасуде према вангрупама (*Soral et al., 2018*).

Вишејезично откривање говора мржње је област истраживања у развоју која се концентрише на изазов препознавања штетног садржаја на различитим језицима. Са експлозивним растом платформи друштвених медија и светским карактером сајбер комуникације, идентификовање говора мржње у многим језичким ситуацијама постало је кључно. Постојећи модели детекције често се боре са језички специфичним нијансама, културним разликама и ограниченим ресурсима за мање уобичајене језике (*Srivastava, 2025*).

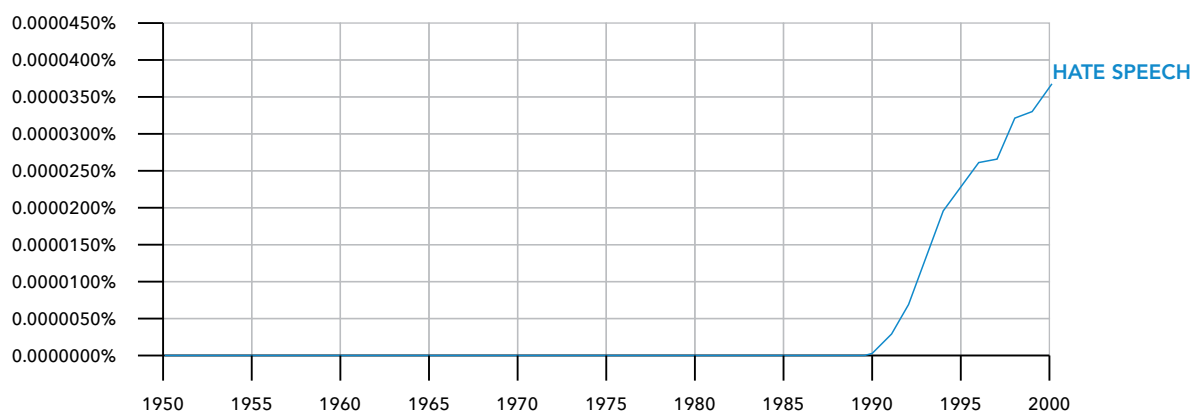
ИЗРАЖАВАЊЕ И ПРЕПОЗНАВАЊЕ СЛОБОДЕ ГОВОРА И ГОВОРА МРЖЊЕ: СТУДИЈА СЛУЧАЈА

Истраживање има циљ да кроз интердисциплинарни приступ:

1. Идентификацију и анализирају облике и изворе говора мржње, посебно на дигиталним платформама и у политичком дискурсу.
2. Испитивање друштвених и психолошких последица говора мржње на појединце и заједнице, са посебним фокусом на маргинализоване групе.
3. Евалуацију постојећих законских и институционалних механизма за борбу против говора мржње и препоруке за њихово унапређење.
4. Развој образовних и превентивних стратегија, укључујући медијску писменост и промоцију одговорне комуникације.
5. Подстицање конструктивног јавног дискурса, који доприноси демократском дијалогу и социјалној кохезији.

Рад обухвата групе које су директно или индиректно погођене говором мржње, као и на актере који могу допринети његовом сузбијању.

1. Жртве говора мржње – 1) Припадници националних, верских, расних и етничких мањина 2) ЛГБТ+ заједница 3) Жене (посебно оне изложене родно заснованом насиљу на интернету) 4) Мигранти и избеглице 5) Политички и друштвени активисти.
2. Млади и ученици/студенти – 1) Особе изложене дигиталном садржају са говором мржње 2) Ученици и студенти као кључна група за едукацију о критичком размишљању и медијској писмености.
3. Новинари и медијски радници – 1) Они који извештавају о осетљивим темама и често су мета онлајн напада 2) Уредници и креатори медијског садржаја који могу утицати на јавни дискурс.
4. Политичари и јавни званичници - Доносиоци одлука који креирају законе и политике за сузбијање говора мржње и политички актери који имају утицај на обликовање јавног говора.
5. Правосуђе и полиција - Судови и органи за спровођење закона задужени за процесуирање случајева говора мржње, као и регулаторна тела која надгледају примену закона.
6. Образовне институције и наставници - Школе и универзитети као кључни актери у превенцији говора мржње и наставници који могу едуковати младе о критичком размишљању и толеранцији.
7. Шира јавност - Грађани који су изложени говору мржње и могу (не)свесно допринети његовом ширењу и корисници друштвених мрежа који могу имати улогу у пријављивању и реаговању на говор мржње.

Слика 1. Да ли је говор мржње у порасту
Извор: Hate speech: what it is and how to contrast it, 2019

Емпиријско истраживање је спроведено кроз анкетирање студената у Новом Саду, који су учествовали у онлајн анкети о говору мржње у циљу сазнања како млади људи доживљавају, разумеју и реагују на говор мржње и његове манифестације. Занимало нас је откривање канала ширења говора мржње, улоге и одговорности лидера јавног мњења као починилаца говора мржње, као и могућа решења. Испитали смо колико су испитаници упознати са програмима и платформама које се баве говором мржње и колико ефикасним сматрају да могу бити незаконодавне мере против говора мржње.

Укупно је било 256 испитаника, од којих је око 60% попунило анкету од 17 питања. Испитаници су се бавили изражавањем мишљења и идеја које су дискриминаторне и усмерене против угрожених група или појединаца, промовисањем мржње и насиља, подстицање на насиље против одређене групе или њених чланова, посебно јавно промовисање мржње. Важно је било утврдити да ли и у којој мери испитаници препознају и разумеју шта је све говор мржње и активно подстицање на снажну мобилизацију против некога.

Већина испитаника је идентификовала говор мржње у изјавама које подстичу на насиље, највише је било 81%, да је за неку изјаву препознало да је то говор мржње, док је најмање у једном случају то било 39% од укупних испитаника. Чини се да се нетолеранција не доживљава као довољно лоша да би активирала осећања солидарности код испитаника (Gorenc, 2022). У протекле две године независни културни произвођачи су стално били на мети напада, а сличне изјаве су постале стандард у политичком дискурсу. Ово би могло да објасни перцепцију испитаника, јер је доказано да говор мржње такође утиче на посматраче који се навикну на њега (Soral et al., 2018) и заправо се дистанцирају од циљане групе (Winiewski et al., 2017).

Присуство говора мржње у медијима препознало је 48%, 63% верује да има више говора мржње на друштвеним медијима, а 6% верује да има мање говора мржње на друштвеним медијима. Велики проценат, 91%, верује да би се ниво говора мржње на друштвеним медијима смањило, када би било обавезно потписивати коментаре пуним именом и 77% верује да лидери јавног мњења и политичари својим понашањем дају пример и значајно утичу на јавну перцепцију. Реаговање учесника анкете на говор мржње, на неки од понуђених начина, веома је мало до сада и износи свега 31%.

На основу резултата анкете можемо рећи да предлоге (Gorenc, 2022; Gagliardone et al., 2015) треба озбиљно размотрити, решити и укључити у агенду политичара, просветних радника, медија, цивилног друштва и невладиних организација, који сви морају активирати и ојачати свој одговор. Медијске и информативне кампање морају се промовисати у образовним институцијама свих нивоа, док децу и младе треба учити како да препознају и реагују на поруке мржње, и зашто је погрешно вршити или толерисати говор мржње. Штавише, говор мржње који чине политичари не треба толерисати и треба га строго санкционисати (Gorenc, 2022).

Табела 1. Могући ризици за реализацију програма и мере за превладавање препознатих ризика

Правни и регулаторни изазови	Нејасне или недовољно прецизне законске регулативе о говору мржње. Мере за превладавање: Сарадња са правницима и институцијама како би се осигурало да активности буду у складу са законом.
Отпор одређених друштвених група	Појединци или групе могу пројекат доживети као ограничење слободе говора. Мере за превладавање: Јасна комуникација о циљевима пројекта – наглашавање да је циљ заштита демократских вредности, а не цензура.
Недовољна ангажованост медија	Медији могу показати слаб интерес за сарадњу или примену препорука. Мере за превладавање: Интензивирање односа са медијима, пружање подршке кроз тренинге и умрежавање.
Технички изазови у мониторингу медија	Велики обим података отежава ефикасну анализу говора мржње. Мере за превладавање: Коришћење софтвера за аутоматизовану анализу садржаја и ангажовање аналитичара.
Ниска свест јавности	Грађани можда неће показати довољан интерес за теме о говору мржње. Мере за превладавање: Интерактивне кампање, креативан приступ комуникацији и сарадња са инфлуенсерима и јавним личностима.

Извор: Аутор, 2025.

ЗАКЉУЧАК

Јачање правног оквира и ефикаснија примена постојећих закона ради боље заштите жртава и кажњавања починилаца су закључци и будуће препоруке. Едукација грађана, посебно младих, о последицама говора мржње и критичком приступу медијским садржајима је посебно релевантана. Развој стратегија за супротстављање говору мржње, укључујући етичко новинарство, медијску писменост и промоцију конструктивног јавног дискурса, могу помоћи превазилажењу и превенцији разматраних проблема. Развој образовних и превентивних стратегија, укључујући медијску писменост и промоцију одговорне комуникације допринеће разумевању и дијалогу на конструктиван и продуктиван начин. Подстицање конструктивног јавног дискурса, који доприноси демократском дијалогу и социјалној кохезији били би могући евентуални позитивни исходи примене препорука из истраживања.

ЗАХВАЛНИЦА

Овај рад је подржан од стране Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог, Републике Србије, у оквиру реализације пројекта под називом: „Препознавање и борба против говора мржње у локалним заједницама и дигиталном простору”, број: 003723590 2025 13410 005 001 553 089 29 010 од 28. новембра 2025. године.

РЕФЕРЕНЦЕ

Bayer, J., & Petra, B. (2020). Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches. Brussels: European Parliament

Bayer, P., & Bard, P. (2020). Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches. European Parliament.
<https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135>

Cervone, C., Augoustinos, M., & Maass, A. (2021). The language of derogation and hate: Functions, consequences, and reappropriation. *Journal of Language and Social Psychology*, 40(1), 80–101.
<https://doi.org/10.1177/0261927X20967394>

Enarsson, T. (2024). Navigating hate speech and content moderation under the DSA: insights from ECtHR case law. *Information & Communications Technology Law*, 33(3), 384–401.
<https://doi.org/10.1080/13600834.2024.2395579>

Gagliardone, I., Gal, D., Alves, T., & Martinez, G. (2015). Countering online hate speech. UNESCO.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233231>

Gorenc, N. (2022). Hate speech or free speech: an ethical dilemma? *International Review of Sociology*, 32(3), 413–425. <https://doi.org/10.1080/03906701.2022.2133406>

Lepoutre, M. (2017). Hate speech in public discourse: A pessimistic defense of counterspeech. *Social Theory and Practice*, 43(4), 851–883. <http://www.jstor.org/stable/26405309>

Mashdurohatun et al. (2025) Combating Digital Defamation: Regulations, Challenges and Protecting Reputation, *Journal of Sustainable Development and Regulatory Issues* Vol. 3 No. 3, DOI : <https://doi.org/10.53955/jsderi.v3i3.147>

Nave, E., & Lane, L. (2023). Countering online hate speech: How does human rights due diligence impact terms of service?. *Computer Law & Security Review*, 51, 105884.

Peršak, N. (2022). Criminalising hate crime and hate speech at EU level: Extending the list of eurocrimes under Article 83 (1) TFEU. In *Criminal law forum* (Vol. 33, No. 2, pp. 85-119). Dordrecht: Springer Netherlands.

Sell, A., Sznycer, D. (2023). Societal Institutions Echo Evolved Human Nature: An Analysis of the Western Criminal Justice System and Its Relation to Anger. *Evolution and Human Behavior*, 44, 210–21. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2023.01.007>

Soral, W., Bilewicz, M., & Winiewski, M. (2018). Exposure to hate speech increases prejudice through desensitization. *Aggressive Behavior*, 44(2), 136–146. <https://doi.org/10.1002/ab.21737>

Srivastava, Atul Kumar, Mitali Srivastava, Sanchali Das, Vikas Jain and Tej Bahadur Chandra. (2025). Leveraging Deep Learning for Comprehensive Multilingual Hate Speech Detection. *Procedia Computer Science*, 252 832–40. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.procs.2025.01.044>

United Nations. (1964). International convention on the elimination of all forms of racial discrimination. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>

United Nations. (2023). The Sustainable Development Goals Report. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf>

Winiewski, M., Hansen, K., Bilewicz, M., Soral, W., Świdarska, A., & Bulska, D. (2017). Contempt speech, hate speech. Report from research on verbal violence against minority groups. Warsaw: Retrieved from www.ngofund.org.pl on Sept, 20, 2018.

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ КАО КЉУЧ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЛАЖНИХ ВЕСТИ

Виолета Јованов Пештанац¹

С А Ж Е Т А К

Медији су неодвојив део друштва, као и наше свакодневице. Зато је веома важно одговорити на питања шта значи медијска писменост, колики је њен значај, како се стиче и ко би требало њоме да овлада. Медијска писменост обухвата способност приступа, анализе, процене и стварања медијских порука у различитим форматима. Информациона писменост, која се често преклапа са медијском, наглашава вештине претраживања, вредновања и етичке употребе информација. У раду се анализира улога медијске и информационе писмености у препознавању и сузбијању лажних вести. Комбинујући теоријски приступ са анализом релевантне литературе и селектованим примерима из праксе у Србији и граду Панчеву, рад приказује како критичко размишљање, проверавање извора и практичне образовне интервенције могу смањити рањивост појединаца и заједница на дезинформације. Посебан акценат стављен је на механизме ширења лажних вести, улогу друштвених мрежа и локалних медија, као и на препоруке за укључивање медијске писмености у формално образовање и локалне кампање.

Кључне речи:

медијска писменост, дезинформације,
лажне вести, критичко мишљење, образовање

¹ Виолета Јованов Пештанац
Агенција ГЛОБАЛМЕДИА Панчево, Србија
e-mail: agglobalmedia@gmail.com

УВОД

У ери дигиталних комуникација, информације путују брже и шире него икада пре. Друштвене мреже, блогови и алтернативни медији омогућили су свакоме да постане емитер садржаја, али су истовремено створили плодно тло за ширење лажних вести и дезинформација. Последице ових појава не огледају се само у нарушавању јавног мњења већ и у директним штетама: нарушавање поверења у институције, угрожавање јавног здравља, поларизација друштва и подривање демократских процеса.

Лажне вести су направљене да нас шокирају, наљуте, уплаше или одушеве – да бисмо их брзо поделили, без размишљања.

Медијски писмена особа учи да застане и пита се: “Ко ово тврди? Зашто?”, да провери извор: да ли је то озбиљан медиј, анонимна страница, блог, ТикТок налог?, да разликује чињеницу од мишљења и манипулације. Без тих вештина, људи су много подложнији теоријама завере, пропаганди, манипулацији политичара, компанија, па и “инфлуенсерским истинама”.

Медијска писменост представља скуп знања, вештина и ставова који омогућавају појединцу да критички приступи информацијама, детектује манипулативне технике и донесе информисане одлуке. Зато је постало важно да се млади у што ранијем добу упознају с принципима медијске и дигиталне писмености, како би на време овладели вештинама препознавања лажних вести и информација.

Употреба АИ у креирању медијских садржаја додатно доводи у питање способност конзумента да препознају лажне вести.

Циљ овог рада је теоретско-истраживачко сагледавање медијске писмености као кључног фактора у препознавању лажних вести, уз анализу релевантних иницијатива и конкретних примера из Србије и Панчева.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

ДЕФИНИЦИЈА МЕДИЈСКЕ И ИНФОРМАЦИОНЕ ПИСМЕНОСТИ

Медији су неодвојив део друштва, као и наше свакодневице. Различити медијски канали, платформе, сервиси и апликације толико су премрежили сваки делић наших животних простора да, чак и када мислимо да смо се изоловали од нежељених медијских садржаја, угасили телевизију или одлучили да не купујемо новине – информације, приче, вести, коментари проналазе лако пут до нас, излажући нас непрекидном медијском току, обликујући наше ставове, размишљања, усмеравајући наше одлуке (Мартиноли, Мирковић, 2021, 21).

Последњих педесет година појам медијске писмености тражи свој пут до јасне дефиниције, а у последњих десет година му се придружује и појам дигиталне писмености услед убрзаног технолошког напретка и употребе дигиталних технологија (Шмакић, 2024, 261).

Медијска писменост обухвата способност приступа, анализе, процене и стварања медијских порука у различитим форматима. Информациона писменост, која се често преклапа са медијском, наглашава вештине претраживања, вредновања и етичке употребе информација.

Унеско дефинише медијску и информатичку писменост као узајамно повезан скуп компетенција које помажу људима да максимизирају предности и минимизирају негативне утицаје у новом информационом, дигиталном и комуникационом окружењу. Медијска и информатичка писменост, у наведеном одређењу, обухвата компетенције које омогућавају људима да се критички и ефикасно баве информацијама, другим облицима садржаја, установама и институцијама које омогућавају

информисање и различите врсте садржаја, као и критичком употребом дигиталних технологија (УНЕСКО, 2023). Наведено одређење подржано је ставом да супротстављање дезинформисању захтева комбинацију критичних информација, медијских и дигиталних компетенција, односно развој медијске и информатичке писмености, код свих грађана, без обзира на године и порекло.

Рене Хобс (2021, 4) медијску писменост одређује као променљив скуп знања, вештина и менталних навика, неопходних за пуно укључивање у савремено друштво. Она истиче да с обзиром на брзу промену медијског окружења, медијска писменост не може бити схваћена као коначан скуп знања и вештина, већ је треба разумети као целоживотно усавршавање. Она обухвата освешћено разумевање медија јавног комуницирања, као и медијских и информационих технологија карактеристичних за савремени друштвени контекст, те развој критичког односа према медијском окружењу.

Како наводи Републички завод за статистику, у Србији 80,1 посто домаћинстава поседује интернет прикључак, што представља раст од 7,2 одсто у односу на прошлу годину (72,9 одсто у 2018). Више од 3,81 милион људи користи интернет сваког или скоро сваког дана, док 79,6 посто домаћинстава има широкопојасну (бродбенд) конекцију. У последњих годину дана 1,82 милиона људи куповало је или поручивало робу/услуге преко интернета. Куповину или поручивање робе путем интернета у последња три месеца обављало је 34,2 одсто корисника интернета. Налог на друштвеним мрежама има 70,8 одсто интернет популације.

Додатно, употреба АИ у креирању медијских садржаја уноси нове изазове како је у питању медијска писменост.

Доказано је да вештачка интелигенција има велики утицај на креирање непоузданих или лажних вести у медијима, као и да ће вештачка интелигенција у будућности делимично заменити новинаре. Познавање и употреба алата вештачке интелигенције олакшава дистрибуцију персонализованих садржаја, омогућавајући циљни приступ публици и значајно побољшање корисничког искуства, истовремено наглашавајући важности креативног рада и континуираног оснаживања знања и вештина дигиталне писмености (Санчанин, Пењишевић, Богданова, 2025).

Заједно са новим технологијама, вештачка интелигенција муњевито ствара и шити лажне вести дезинформације. Најпре се креира садржај, а за то се као алат користе велики језички модели - ЛЛМ. Они су покретачи генеративне вештачке интелигенције. Захваљујући огромним количинама текстуалних података на којима су тренирани, могу да разумеју и одговарају на питања на природан, људски начин. Користе за креирање текстуалног и визуелног садржаја, прављење сажетака, па чак и писање програмског кода (*Salesforce, 2025*).

ТИПОЛОГИЈА ЛАЖНИХ ВЕСТИ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Лажне вести (фејк њуз) обично се односе на намерно измештене или измишљене информације које циљају обману. Дезинформације су шири појам и укључују пропаганду, манипулисање контекстом, селективно изношење чињеница и кликејт наслове. Постоје и феномени попут 'дипфејк' садржаја и ботских мрежа које појачавају циркулацију неистина.

Како наводи Калинић, то је било који облик намерног ширења нетачних информација, врло често у циљу прављења штете угледу неке личности или институције или у циљу стицања одређене користи, прављења панике и уношења пометње. Овакве вести су обично сензационалистичких наслова и садржаја, непоштене, фабриковане и не наслањају се на чињенице. Често наслови таквих вести не одговарају садржају, што се чини како би се читаоци "навукли" да кликну да линк и тако повећају број приказа странице (тзв. "кликбејт" наслови). Такође, у то спада и лансирање тзв. "хоах" односно превара.

МЕХАНИЗМИ ШИРЕЊА

Друштвене мреже омогућавају брзо умножавање информација захваљујући алгоритмима који фаворизују ангажман. Потврђивање предрасуда (конфирмејшн биос), ефикасне емотивне поруке и економски мотивисани сензационализам додатно подстичу виралност.

У размишљањима многих аутора наилазимо на подвлачење друштвеног заокрета који је у вези са упливом нових технологија у свакодневицу. Тако Џон Сили Браун говори о превазилажењу потребе да се информације упамте (остављајући ову вештину у двадесетом веку), те њеном заменом потребом за развојем умећа одабира, процене и читања доступних текстова (Браун 2012, 15).

Истраживање је показало јасне генерацијске разлике у конзумирању медија и прихватању дезинформација. Генерација Z се знатно више ослања на друштвене медије и показује виши ниво прихватања лажних информација у поређењу са генерацијама X и Y, док старије генерације чешће проверавају изворе и имају мањи степен рањивости на дезинформације. Учесталост коришћења друштвених медија снажно предвиђа прихватање дезинформација, што указује на кључну улогу дигиталних платформи у обликовању ставова и поверења у информације (Драмићанин, Санчанин, Перић, 2025, 273).

Извесно је да ће борба против стварања и ширења лажних вести и дезинформација уз помоћ вештачке интелигенције бити непрестана, али и вишеслојна. Технологија сама по себи неће бити довољна, јер иако напредна понаша се као двосекли мач. Колико год била моћна у против њих, толико је снажна и у стварању истих. Напослетку, технологију контролишу људи који је користе на добар или лош начин. Без људског фактора, а ту подразумевамо критичко размишљање, јаке етичке принципе и општу медијску писменост, борба против лажних вести неће дати праве резултате. Без медијске писмености, чак и најбоља технологија је бескорисна (Лазич и сар., 2025: 170).

ЛИТЕРАТУРА И РАНИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Питања везана за медијску писменост – шта значи, колики је њен значај, како се стиче и ко треба њоме да овлада – стара су колико и сами медији. Интернет и дигиталне технологије су допринели да ова питања постану важнија него икада пре. Како наводи Стојков, током своје историје, медијска писменост је била обликована напредком технологије, развојем масовних медија, променама у образовању и навикама у коришћењу медија, као и дебатама о улози медија у друштву. Укратко ћемо се дотаћи неких кључних историјских прекретница. Несумњиво, једна од најважнијих догодила се 1452. године: проналазак Јохана Гутенберга – техника штампања покретним словима. Све до тада, вековима уназад медијска писменост је подразумевала способности читања и писања.

Средином 20. века, након Другог светског рата и изазова техника пропаганде и начина убеђивања који су користили медији у ратним годинама, долази до успона телевизије као доминантног масовног медија. У периоду између 1960-их и 1970-их, културолошке студије скрећу пажњу на улогу медија у обликовању културних идентитета и друштвених норми. Научници као што су Стјуарт Хол и Рејмонд Вилијамс истраживали су начине на које медијске репрезентације одражавају и јачају динамику моћи, идеологије и културне вредности. Од посебне важности је истраживачки рад Маршала Маклуана. Маклуан је веровао да људи треба да посматрају не само саме медије већ и начине на које сваки нови медиј нарушава традицију и преобликује друштвени живот (McLuhan, 1964).

Данас живимо у свету који је засићен медијима свих врста, од новина преко радија и телевизије до интернета. Са порастом друштвених медија и информативних онлајн платформи, дезинформације и лажне вести постале су свеприсутна тема. У борби против њих медијска писменост игра главну улогу. Међутим, не треба сметнути с ума да борба против дезинформација и лажних вести представља само један од кључних аспеката медијске писмености у дигиталном добу. Преоптерећеност информацијама, разумевање дигиталне медијске писмености, разумевање динамике друштвених медија и њихових алгоритама представљају такође важне елементе медијске писмености.

У Србији постоји неколико студија и иницијатива које се баве питањем медијске писмености и дезинформација. Истраживања указују на слабију развијеност критичког приступа информацијама код различитих демографских група, док напори невладиног сектора и међународних организација промовишу образовне програме и тренинге за наставнике.

МЕТОДОЛОГИЈА

Рад је теоријско-истраживачког типа: заснован је на систематском прегледу релевантне литературе, анализи јавно доступних извора и селектованих медијских примера из Србије и Панчева. При избору примера коришћени су критеријуми: јавна видљивост случаја, доступност извора и репрезентативност за типичне механизме ширења лажних вести.

АНАЛИЗА ДИСКУСИЈЕ

УЛОГА ОБРАЗОВАЊА

Образовање има кључну улогу у развијању критичког мишљења и дигиталних вештина. Интеграција медијске писмености у школске планове и програме може дугорочно повећати отпорност грађана. Примери добрих пракси укључују радионице за ученике, тренинге за наставнике и развој наставних материјала прилагођених различитим узрастима.

Медијска писменост је вештина која нам помаже да разумемо, анализирамо и процењујемо информације које добијамо из различитих медија. У данашњем дигиталном свету, млади су свакодневно изложени огромној количини информација преко интернета, друштвених мрежа, телевизије и других медија. Зато је важно да науче како да препознају тачне информације, избегну дезинформације и заштите се од манипулације. (Антић, 2024)

Унутар образовног система, критичко размишљање и способност анализе медијских садржаја још увек нису довољно развијени. Млади су често изложени дезинформацијама, посебно на друштвеним мрежама, што додатно отежава ситуацију. Стога, постоји потреба за унапређењем наставних планова и програма који би обухватили теме које су у вези са медијском писменошћу и критичким размишљањем.

Постоје позитивни примери који кроз своје пројекте промовишу развој критичког размишљања и медијске писмености међу младима. Ови пројекти су усмерени ка различитим циљним групама, укључујући средњошколце и студенте, са циљем да се створи креативно и критички освешћено друштво.

Многе земље широм света развијају иновативне програме медијске писмености како би оснажиле своје грађане да критички приступају медијима.

Један од најистакнутијих примера долази из Финске, где је медијска писменост интегрисана у национални курикулум. У финским школама, деца од раног узраста уче како да анализирају медијске поруке, препознају дезинформације и развијају критичко мишљење. Овај приступ обухвата све аспекте образовања, од основних школа до универзитета, и пружа ученицима вештине потребне за навигацију сложенем медијском сценом.

У Канади, иницијативе попут МедиаСмартс раде на подизању свести о важности медијске писмености кроз различите програме и ресурсе за учитеље и ученике. Такви програми нуде интерактивне модуле који помажу младима да препознају и разумеју медијске утицаје, као и да развију вештине потребне за критичку анализу садржаја. Овакви и слични програми су се показали веома успешним у повећању нивоа медијске писмености међу грађанима у Канади.

АКТИВНОСТИ ЦИВИЛНОГ СЕКТОРА И ПЛАТФОРМИ

Невладине организације и фект-чекинг платформе у Србији доприносе раскринкавању лажних тврдњи и изради едукативних материјала. Платформе за проверу чињеница и иницијативе као што су локални пројекти медијске писмености доприносе подизању свести јавности.

Постоје домаће иницијативе и истраживања усмерена на развој медијске писмености (нпр. пројекти и истраживања о медијској и информационој писмености које су спровели локални и међународни актери).

ПРИМЕРИ И ТРЕНДОВИ У СРБИЈИ

На националном нивоу, пандемија КОВИД-19 била је плодно тле за разне врсте дезинформација, од лажних медицинских савета до теорија завере. Организације попут УНИЦЕФ-а, независни медији и фект-чекинг портали активно су радили на супротстављању овим појавама, пружајући тачне информације и едукативне кампање.

ЛОКАЛНИ КОНТЕКСТ: ПРИМЕРИ ИЗ ПАНЧЕВА

У локалној медијској сфери Панчева забележени су случајеви у којима су локални портали и друштвене мреже ширили непроверене или сензационалистичке садржаје, што је долазило у фокус јавне расправе. Током пандемије КОВИД-19 појављивали су се извештаји о недоследном информисању и дезинформацијама које су изазивале конфузију међу грађанима. Тада је у Србији регистровано широко ширење лажних вести и дезинформација које су утицале на јавно здравље и поверење (УНИЦЕФ), а у Панчеву су забележени и проблеми са доступношћу информација и извештавањем, укључујући наводе о „медијском мраку” и прикривању података.

Такође, постоје примери локалних иницијатива (медијски текстови, емисије и обавештавање путем телевизије и интернета) које су настојале да разоткрију нетачне тврдње и промовишу проверу чињеница.

Поједини локални портали у Панчеву (нпр. еПанчево, РТВ Панчево) били су предмет критика због ширења непроверених или сензационалистичких садржаја у појединим случајевима.

Емпиријска разматрања: зашто медијска писменост делује

Медијска писменост делује кроз неколико механизма:

Повећање критичког мишљења. Обучени појединци мање су склони да прихвате сензационалистичке тврдње без провере.

Практичне вештине провере. Препознавање непоузданих извора, потврда кроз више извора, коришћење алата за проверу чињеница.

Колективни ефекти. Информисани грађани могу утицати на локалне заједнице и медије кроз захтеве за транспарентношћу и одговорношћу.

ПРЕПОРУКЕ

На основу анализе предлажу се следеће мере:

Формална интеграција медијске писмености у школске програме. Развој обавезног модула за основне и средње школе који обухвата дигиталне и медијске вештине.

Тренинг за наставнике. Континуирана стручна подршка наставницима како би могли ефикасно реализовати наставу из области медијске писмености.

Подршка локалним иницијативама. Финансирање и менторство за локалне пројекте који циљају специфичне рањиве групе (нпр. старије особе, становници мањих места).

Сарадња са платформама и фект-чекерима. Јачање партнерстава између јавних институција, НВО и платформи за проверу чињеница.

Јавне кампање и приручници. Једноставни, практични приручници и кратке кампање за грађане о томе како проверавати информације.

ЗАКЉУЧАК

Медијска писменост није универзални лек за све проблеме које доносе лажне вести, али представља најефикаснију дугорочну стратегију за смањење рањивости друштва на дезинформације. Комбинација образовних интервенција, подршке цивилног сектора и одговорности медија може значајно допринети већој отпорности јавности. Посебно је важно радити на локалном нивоу, где последице лажних вести често имају најдиректнији утицај на животе грађана. Фејк њуз није само “глупа вест на интернету” – она може да шири говор мржње и подстиче насиље, утиче на изборе, политику, друштвену климу, да утиче на здравље (нпр. лажне вести о лековима, вакцинама, дијетама), уништи репутацију појединца или групе. Важно је да се са изучавањем медијске писмености крене што раније, јер су деца и тинејџери стално онлајн – ТикТок, Инстаграм, ЈуТјуб, игре, четови – и информације примају брже него одрасли, али без филтера. У том узрасту се формирају ставови, вредности, поверење у свет. Што раније науче да пропитују, проверавају, пореде изворе, то ће касније аутоматизовати ту вештину – као кад научиш да переш зубе па то радиш без размишљања. Ако медијска писменост дође тек у средњој школи или на факултету, велики део штете већ је направљен: навике конзумирања садржаја су формиране, а стереотипи, предрасуде и погрешне представе о свету већ закорене. Медијска писменост помаже да грађани буду отпорнији на манипулацију, па и друштво постаје стабилније и здравије. Медијска писменост је један од најјачих “алата” које имамо против лажних вести – и зато је посебно важно да се с њом крене што раније, још у детињству. Медијска писменост је основна писменост 21. века. Некад је било довољно знати да се чита и пише. Данас, ако знаш да читаш, али не знаш да разумеш, провериш и протумачиш оно што читаш – посебно на интернету – врло лако постајеш жртва манипулације. Зато се каже да је медијска и информацијска писменост једнако важна као и дигитална писменост, финансијска писменост, класична писменост (читање, писање).

ЛИТЕРАТУРА

John Seely Brown (2012). Learning in and for the 21st Century. CJ Koh Professional Lecture Series No. 4. Str. 15

Marshall McLuhan. (1964). Understanding Media - On the Extension of Man. McGraw-Hill

Renee Hobbs (2021). Media Literacy in Action. Rowman & Littlefield: Maryland str. 4

Мариноли, А; Мирковић, А. (2021). Медијска писменост: приручних за родитеље, Фондација Propulsion Fond, Београд, стр. 21 Доступно и на: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglefindmkaj/https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2022/05/Priruc%CC%8Cnik-za-roditelje_260-x-171-mm_web-1.pdf Приступљено 23.11.2025.

Ћаловић, Д. (2024), Факултет савремених уметности, Београд, Рад “О потреби дијалектичког промишљања медијске писмености”, Зборник Communication and Media = комуникација и медији број 2, година XIX 2024, Доступно на: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglefindmkaj/https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2466-541X/2024/2466-541X2456219Q.pdf> Приступљено: 23.11.2025.

Драмићанин, С., Санчанин, Б., & Перић, Г. (2025). Misinformation and AI: analysis of the perceptions

of generations x, y, and z in the Republic of Serbia. In: B. Sančanin & A. Penjišević (Eds.), Зборник радова VII међународне научне конференције Вештачка интелигенција у креирању медијских садржаја (pp. 261-275). Сремски Карловци: Центар за културу, едукацију и медије; Источно Сарајево–Соколац: Висока школа за услужни бизнис.

Лазих, Л., Скендић Рељић, М., Кочић, М. (2025). Вештачка интелигенција и ширење дезинформација. U: B. Sančanin i A. Penjišević (ur.), Зборник радова VII међународне научне конференције Вештачка интелигенција у креирању медијских садржаја (str. 162-172). Сремски Карловци: Центар за културу, едукацију и медије; Источно Сарајево–Соколац: Висока школа за услужни бизнис.

Sančanin, B., Penjišević, A., & Bogdanova, M. (2025). The Future of Artificial Intelligence in Media: Opportunities and Challenges. In: B. Sančanin & A. Penjišević (Eds.), Зборник радова VII међународне научне конференције Вештачка интелигенција у креирању медијских садржаја (pp. 11-25). Сремски Карловци: Центар за културу, едукацију и медије; Источно Сарајево–Соколац: Висока школа за услужни бизнис.

Шмакић, К. (2024), Факултет за дипломатију и безбедност, Катедра за продукцију драмских и аудиовизуелних уметности и медија, рад “Неопходност редефинисања појма медијска писменост у време владавине кептолошких алата”, Зборник Communication and Media = комуникација и медији број 2, година XIX 2024 Доступно на: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/CM-56.pdf> Приступљено 22.11.2025.

Драган А. (2024) <https://beleske.com/mladi-i-medijska-pismenost-kljuc-za-kriticko-razmisljanje/> Приступљено 22.11.2025.

Калинић, Ј. (2023) Доступно на: <https://naukagovori.ba/naucna-pismenost-koraci-u-prepoznavanju-laznih-vijesti-dezinformacija-i-misinformacija/> Приступљено 22.11.2025.

Стојков, С. (2025) Доступно на <https://www.kcns.org.rs/agora/medijska-pismenost-kretanje-kroz-lavirint-cinjenica-manipulacija-i-lazi/> Приступљено 22.11.2025.

UNESCO. About Media and Information Literacy, last udate 20 April 2023. Доступно на линку <https://www.unesco.org/en/media-information-literacy/about>. Приступљено: 20.11.2025.

Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији (2019), Републички завод за статистику, Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G201916014.pdf>

What are LLMs (Large Language Models)? Доступно на: <https://www.salesforce.com/artificial-intelligence/what-are-large-language-models/> Pristupljeno: 23.11.2025.

<https://www.cenzolovka.rs/pritisci-i-napadi/medijski-mrak-u-vreme-korone-1-u-pancevu-prikrivali-podatke-od-nezavisnih-medija/> Приступљено: 23.11.2025.

<https://www.glassumadije.rs/lazne-vesti-realni-problemi/> Приступљено: 23.11.2025.

<https://www.unicef.org/serbia/medija-centar/vesti/lazne-vesti-o-korona-virusu> Приступљено: 23.11.2025.

https://www.mladi.org.rs/wp-content/uploads/2023/10/CoachMIL_istrazivanje_SRB.pdf Приступљено: 23.11.2025.

ЕТИКА У НОВИНАРСТВУ: ГРАНИЦЕ СЛОБОДЕ ГОВОРА И ОДГОВОРНОСТ МЕДИЈА

Срђан Цонић¹

А П С Т Р А К Т

У савременом медијском окружењу, питања етике у новинарству постају све актуелнија, нарочито у контексту ширења дезинформација, политичких манипулација и утицаја на јавно мњење. Овај рад истражује сложен однос између слободе говора као темељног демократског права и професионалне одговорности медија. Полазећи од теоријских оквира медијске етике, анализирају се границе слободе изражавања у новинарској пракси, као и улога новинара у очувању јавног интереса. Посебна пажња посвећена је етичким дилемама које настају у ситуацијама када се слобода говора сукобљава са правом на приватност, заштитом од говора мржње и потребом за истинитим и провереним информацијама. Кроз анализу релевантне научне литературе и примера из праксе, рад указује на неопходност јасних етичких стандарда и континуиране едукације новинара. Циљ рада је да подстакне критичко преиспитивање улоге медија у друштву и да понуди смернице за одговорно новинарство у ери дигиталне комуникације.

Кључне речи:

етика у медијима, слобода говора,
дезинформација, новинарска одговорност, јавни интерес

¹ Срђан Цонић
ЈМС РТС, Дописништво Лесковац, Србија
e-mail: srdjanconic969@gmail.com

УВОД

Етика у новинарству представља један од најзначајнијих стубова савременог демократског друштва, јер одређује не само квалитет и кредибилитет медијских садржаја, већ и степен поверења јавности у медије као институције. У ери дигитализације, глобализације и све бржег протока информација, питања етичких стандарда, граница слободе говора и одговорности медија постају све сложенија и актуелнија. Новинарство се налази на раскршћу између слободе изражавања, као темељног људског права, и дужности да се поштују права и достојанство појединаца, као и интереси друштва у целини (Благојевић и Стојановић, 2019; Миленковић, 2023).

У овом раду биће анализирани кључни аспекти етике у новинарству, са посебним освртом на филозофске и теоријске оквири етике, правни оквир слободе говора у демократском друштву и њене границе, као и одговорност медија у контексту ширења информација, дезинформација и утицаја на јавно мњење. Посебна пажња посвећена је анализи етичких дилема у извештавању, као и студијама случаја из Србије и међународне праксе, које илуструју последице неодговорног новинарства. Рад је структуриран као академски есеј са уводом, разрадом и закључком, а сви извори су научно релевантни и наведени у складу са академским стандардима.

ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ ЕТИКЕ У НОВИНАРСТВУ

Дефиниција етике у новинарству

Етика у новинарству подразумева скуп професионалних и моралних принципа који усмеравају понашање новинара и медијских радника у процесу прикупљања, обраде и дистрибуције информација. Она се темељи на вредностима као што су истинитост, објективност, непристрасност, поштовање приватности и достојанства личности, као и одговорност према јавности (Миленковић, 2023; Николић, 2023). Према Кодексу новинара Србије, новинар је дужан да тачно, непристрасно, потпуно и благовремено извести о догађајима од јавног интереса, држећи се највиших професионалних стандарда (Кодекс новинара Србије, 2006/2013).

Етичка правила у новинарству нису само формални скуп норми, већ представљају интегрални део професионалног идентитета новинара. Оне служе као водич у доношењу одлука у ситуацијама када се сукобљавају различити интереси – јавни интерес, право на приватност, економски и политички утицаји, као и лична уверења (Благојевић и Стојановић, 2019). Етика у новинарству је, дакле, динамичан и контекстуалан појам, који се развија у складу са друштвеним, технолошким и културолошким променама.

Филозофски и теоријски оквири етике

Филозофски темељи етике у новинарству заснивају се на општим етичким теоријама, као што су деонтологија, консеквенцијализам и врлинска етика (*Kant, 1981; Stace, 1937; Marković, 1967*). Деонтолошки приступ наглашава дужност новинара да поступа у складу са универзалним моралним принципима, без обзира на последице. Консеквенцијалистички приступ, с друге стране, вреднује поступке на основу њихових последица по друштво и појединца. Врлинска етика истиче значај карактера и моралних врлина новинара, као што су поштење, храброст и саосећање (Животић, 1986; Николић, 2023).

У контексту новинарства, етичке дилеме често настају услед сукоба између различитих вредности и интереса. На пример, дилема између права јавности да зна и права појединца на приватност, или између слободе изражавања и забране говора мржње (Благојевић и Стојановић, 2019; Миленковић, 2023). Филозофски оквири етике омогућавају новинарима да критички размотре своје поступке и донесу одлуке које су у складу са највишим стандардима професије.

Право и етика у новинарству су комплементарни, али не и идентични појмови. Док право прописује минималне стандарде понашања и предвиђа санкције за њихово кршење, етика поставља више, често суптилније захтеве, који се односе на интегритет, поштење и одговорност (Батавељић, 2021; Благојевић и Стојановић, 2019). Постоје ситуације у којима је поступак правно дозвољен, али етички упитан, и обрнуто. На пример, објављивање информација које нису кршење закона, али могу нанети непотребну штету појединцу или друштву (Миленковић, 2023).

Филозофи попут Канта и Милса указују на разлику између моралне и правне обавезе, при чему је морална обавеза унутрашња и аутономна, док је правна обавеза спољашња и хетерономна (*Kant, 1981; Mill, 1859*). У новинарству, ова разлика се огледа у томе што је новинар позван да поступа не само у складу са законом, већ и у складу са сопственом савешћу и професионалним стандардима (Благојевић и Стојановић, 2019).

СЛОБОДА ГОВОРА У ДЕМОКРАТСКОМ ДРУШТВУ И ЊЕНЕ ГРАНИЦЕ

Појам слободе говора

Слобода говора је једно од основних људских права, гарантовано бројним међународним и националним документима, као што су Универзална декларација о људским правима (чл. 19), Европска конвенција о људским правима (чл. 10) и Устав Републике Србије (чл. 46) (Европска конвенција, 1950; Устав РС, 2006). Она подразумева право појединца или заједнице да искажу своје мишљење, идеје и информације без страха од одмазде, цензуре или санкције (Дакић, 2019; *Mendel, 2020*).

Слобода говора је темељ демократског поретка, јер омогућава јавну дебату, контролу власти и учешће грађана у доношењу одлука (*Mill, 1859; Meiklejohn, 1948*). Без слободе изражавања, нема ни истинске демократије, јер је информисано бирачко тело предуслов за одговорно управљање државом (*Emerson, 1970; Миливојевић, 2001*).

Правни оквир слободе говора

Правни оквир слободе говора у Србији и Европи дефинисан је низом закона и међународних уговора. Члан 10 Европске конвенције о људским правима гарантује сваком право на слободу изражавања, укључујући слободу поседовања мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти (Европска конвенција, 1950; *Mendel, 2020*). Међутим, ово право није апсолутно, већ је подложно ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву ради заштите националне безбедности, јавног реда, здравља, морала, угледа или права других (Дакић, 2019; *Mendel, 2020*).

У Србији, Закон о јавном информисању и медијима (2023) прописује да је јавно информисање слободно и да не подлеже цензури, али истовремено забрањује злоупотребу слободе говора у циљу ширења мржње, дискриминације или насиља (Закон о јавном информисању, 2023). Закон такође предвиђа механизме заштите част и угледа, као и право на деманти и исправку (чл. 123–127).

Границе слободе говора: правне и етичке норме

Границе слободе говора одређују се у складу са принципом да слобода једног појединца престаје тамо где почињу права и слободе другог (*Mill, 1859; Mendel, 2020*). Најчешћа ограничења односе се на забрану клевете, увреде, говора мржње, подстицања на насиље, као и заштиту приватности и достојанства личности (Батавељић, 2021; *Mendel, 2020*).

Етичке норме додатно прецизирају ове границе, инсистирајући на одговорности новинара да не објављују непроверене, нетачне или злонамерне информације, као и да избегавају сензационализам и дискриминацију (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Миленковић, 2023). Европски суд за људска права у својој пракси наглашава да слобода изражавања обухвата и право да се износе информације и идеје које вређају, шокирају или узнемиравају, али да се то право мора користити у складу са дужностима и одговорностима које произилазе из новинарске професије (ЕСЈП, *Handyside* против Уједињеног Краљевства, 1976; *Mendel*, 2020).

Слобода говора и говор мржње

Једна од највећих етичких и правних дилема у савременом новинарству односи се на разликовање између слободе говора и говора мржње. Док је слобода изражавања заштићена као темељно право, говор мржње – дефинисан као изражавање које шири нетрпељивост, дискриминацију или насиље према одређеним групама – подлеже строгим ограничењима (Закон о јавном информисању, чл. 86–87; *Mendel*, 2020). Европски суд за људска права је у више наврата истакао да државе имају обавезу да спрече ширење говора мржње, чак и по цену ограничења слободе изражавања (ЕСЈП, *Jersild* против Данске, 1994).

У пракси, граница између слободе говора и говора мржње често је нејасна и захтева пажљиву процену контекста, мотива и последица изјаве (Дакић, 2019; *Mendel*, 2020). Новинари су дужни да негују културу дијалога и толеранције, избегавајући реторику која може подстаћи дискриминацију или насиље (Кодекс новинара Србије, 2006/2013).

ОДГОВОРНОСТ МЕДИЈА: ТЕОРИЈА И ПРАКСА

Теоријски концепти одговорности медија

Одговорност медија подразумева обавезу новинара и медијских кућа да поступају у складу са професионалним, етичким и правним стандардима, водећи рачуна о интересима јавности, поштовању људских права и заштити друштвених вредности (Миленковић, 2023; Николић, 2023). Теорија о друштвеној одговорности медија, развијена у оквиру либералне традиције, полази од претпоставке да медији имају кључну улогу у очувању демократије, али да та улога подразумева и одређене дужности – истинито информисање, поштовање различитости, заштиту мањина и спречавање злоупотреба (*Schudson*, 2008; Миленковић, 2023).

У савременом друштву, одговорност медија се проширује и на питања као што су заштита приватности, спречавање ширења дезинформација, промоција медијске писмености и борба против манипулације јавним мњењем (Николић, 2023; Драшковић, 2021).

Одговорност медија у контексту ширења информација и дезинформација

Савремени медијски пејзаж карактерише експлозија информација, али и појава дезинформација, лажних вести и пропаганде, што значајно отежава разликовање истинитих од нетачних садржаја (Драшковић, 2021; Иретон и Посети, 2020). Дезинформације се дефинишу као намерно осмишљене или измишљене информације са циљем да утичу на понашање, ставове или уверења грађана, често у политичке, економске или идеолошке сврхе (Драшковић, 2021; *Wardle & Derakhshan*, 2017).

Медији имају двоструку улогу у овом процесу – могу бити чувари истине и јавног интереса, али и канали за ширење дезинформација, било намерно или услед недостатка професионализма и етичке свести (Иретон и Посети, 2020; Миленковић, 2023). Одговорност медија се огледа у обавези да провере изворе, консултују релевантне стручњаке и избегавају сензационализам, као и да исправе грешке и објаве деманти када је то потребно (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Миленковић, 2023).

Улога медија у формирању јавног мњења

Медији су један од најмоћнијих фактора у процесу формирања јавног мњења, јер не само да преносе информације, већ и обликују начин на који јавност перципира догађаје, личности и појаве (Митровић, 2019; Миливојевић, 2001). Теорије о утицају медија, као што су теорија контролора информација (*gatekeeping theory*) и теорија агенде (*agenda-setting*), указују на то да медији имају способност да одређују које теме ће бити у фокусу јавне дебате и на који начин ће бити интерпретиране (McCombs & Shaw, 1972; Митровић, 2019).

У условима дигитализације и појаве друштвених мрежа, овај утицај је додатно појачан, јер се информације шире брже и неконтролисано, а јавност је изложена великом броју различитих наратива, укључујући и дезинформације и пропаганду (Драшковић, 2021; Митровић, 2019). Одговорност медија у овом контексту подразумева не само истинито информисање, већ и промоцију критичког мишљења и медијске писмености (Wardle & Derakhshan, 2017; Николић, 2023).

Дезинформације, лажне вести и етичке импликације

Ширење дезинформација и лажних вести представља један од највећих изазова за савремено новинарство. Дезинформације могу имати озбиљне последице по друштво, укључујући поларизацију јавности, подстицање насиља, подривање поверења у институције и угрожавање демократских процеса (Драшковић, 2021; Wardle & Derakhshan, 2017). Етичке импликације овог феномена огледају се у потреби да новинари и медији развију механизме за проверу информација, идентификацију лажних извора и едукацију јавности о ризицима дезинформација (Иретон и Посети, 2020; Николић, 2023).

Улога медија у борби против дезинформација подразумева и сарадњу са другим актерима, као што су библиотеке, образовне институције и организације цивилног друштва, у циљу јачања медијске писмености и отпорности заједнице на манипулацију (EPAL, 2025; Wardle & Derakhshan, 2017).

ЕТИЧКЕ ДИЛЕМЕ У ИЗВЕШТАВАЊУ: ПРИВАТНОСТ, ЈАВНИ ИНТЕРЕС И ШТЕТА

Приватност и јавни интерес

Једна од најчешћих етичких дилема у новинарству односи се на сукоб између права на приватност и јавног интереса. Приватност је фундаментално људско право, заштићено бројним међународним и националним актима (Европска конвенција, чл. 8; Закон о јавном информисању, чл. 91). Међутим, у случајевима када је у питању јавни интерес – на пример, корупција, злоупотреба власти или угрожавање безбедности – новинари имају право, а понекад и дужност, да објаве информације које би иначе биле заштићене (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Стојановска и Ананиевска, 2016).

Критеријуми за одређивање јавног интереса укључују значај информације за друштво, степен утицаја на доношење одлука и могућност спречавања штете (Papacharissi, 2010; Benhabib, 2002). Новинари су дужни да балансирају између права појединца на приватност и права јавности да буде информисана, водећи рачуна о пропорционалности и неопходности објављивања спорних информација (ЕСЈП, *Axel Springer AG* против Немачке, 2012).

Штета и одговорност за последице извештавања

Објављивање нетачних, непотпуних или злонамерних информација може нанети озбиљну штету појединцима, групама или друштву у целини. Штета може бити материјална (губитак посла, прихода) или нематеријална (нарушавање угледа, психолошка траума) (Батављевић, 2021; Закон о јавном информисању, чл. 123–127). Закон о јавном информисању и медијима предвиђа грађанско-правну и казнено-правну одговорност за штету насталу објављивањем информација које су у супротности са законом или етичким стандардима (Закон о јавном информисању, 2023).

Етички кодекси, као што је Кодекс новинара Србије, налажу новинарима да исправе грешке, објаве деманти и избегавају сензационализам који може довести до секундарне виктимизације жртава (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Миленковић, 2023). У пракси, међутим, често долази до кршења ових принципа, што доводи до губитка поверења јавности у медије и појаве феномена “информационог хаоса” (Иретон и Посети, 2020).

Етичке дилеме у кризним ситуацијама

Кризне ситуације, као што су природне катастрофе, терористички напади или пандемије, представљају посебан изазов за новинарску етику. У таквим условима, потреба јавности за информацијама је изузетно велика, али истовремено постоји ризик од ширења панике, дезинформација и кршења права жртава (Драшковић, 2021; Кијевчанин, 2021). Новинари су дужни да поступају са посебном пажњом, поштујући достојанство и приватност жртава, избегавајући сензационализам и проверавајући све информације пре објављивања (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Миленковић, 2023).

Примери неодговорног извештавања у кризним ситуацијама укључују објављивање имена и фотографија жртава без пристанка, ширење непроверених информација и подстицање насиља или дискриминације (Кијевчанин, 2021; Драшковић, 2021). Етички кодекси и закони предвиђају санкције за такво понашање, али је у пракси често тешко обезбедити доследну примену ових правила (Закон о јавном информисању, 2023).

САМОРЕГУЛАЦИЈА И ПРОФЕСИОНАЛНИ КОДЕКСИ

Саморегулација у медијима

Саморегулација представља механизам којим медијска заједница сама доноси и спроводи етичке и професионалне стандарде, без директног мешања државе (Његован и сарадници, 2024; Миленковић, 2023). У Европској унији, саморегулација се дефинише као могућност да економски оператери, социјални партнери и невладине организације усвоје заједничке смернице, као што су кодекси праксе или секторски споразуми (*Furnémont & Kerševan Smokvina, 2017*).

У Србији, Савет за штампу представља кључно саморегулаторно тело које надзире поштовање Кодекса новинара Србије и решава жалбе грађана и институција на садржаје штампаних и онлајн медија (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Савет за штампу, 2023). Саморегулација омогућава медијима да очувају независност и аутономију, али и да преузму одговорност за квалитет и етичност свог рада (Његован и сарадници, 2024).

Професионални кодекси: Кодекс новинара Србије

Кодекс новинара Србије је најзначајнији етички акт у области новинарства у Србији. Усвојен је 2006. године, а допуњен 2013. године, и представља скуп принципа и правила који усмеравају рад новинара и медијских кућа (Кодекс новинара Србије, 2006/2013; Благојевић и Стојановић, 2019). Основни принципи Кодекса укључују истинитост извештавања, независност од утицаја, одговорност према јавности, поштовање приватности, избегавање дискриминације и коришћење часних средстава у прикупљању информација.

Кодекс такође прописује обавезу новинара да поштују право на претпоставку невиности, да негују културу јавне речи и да избегавају говор мржње и агресивну реторику (Кодекс новинара Србије, 2006/2013). Уредници, власници и издавачи медија одговорни су за примену Кодекса, а новинари који га крше не могу рачунати на подршку професионалних удружења (Савет за штампу, 2023).

Медијско право у Србији: Закон о јавном информисању и медијима

Закон о јавном информисању и медијима (2023) представља крвни медијски закон у Србији, који уређује права и обавезе новинара, механизме заштите слободе изражавања, као и санкције за кршење закона (Закон о јавном информисању, 2023; Благојевић и Стојановић, 2019). Закон је усклађен са европским стандардима и предвиђа заштиту јавног интереса, суфинансирање медијских пројеката, као и правила у медијским споровима.

Кључне одредбе закона односе се на забрану цензуре, заштиту приватности, забрану дискриминације и говора мржње, као и обавезу новинара да провере истинитост и потпуност информација пре објављивања (чл. 4, 9, 86–87). Закон такође предвиђа грађанско-правну и казнено-правну одговорност за штету насталу објављивањем неистинитих или злонамерних информација (чл. 123–127).

Европски и међународни стандарди за слободу говора и медије

Европски и међународни стандарди у области слободе говора и медија утемељени су на документима као што су Европска конвенција о људским правима, Универзална декларација о људским правима и пракса Европског суда за људска права (Европска конвенција, 1950; *Mendel, 2020*). Ови стандарди наглашавају значај плурализма, толеранције и ширине погледа у медијском простору, као и потребу за балансирањем између слободе изражавања и заштите других права, као што су право на приватност и заштита од дискриминације (ЕСЉП, *Handyside* против Уједињеног Краљевства, 1976; *Mendel, 2020*).

Међународне организације, као што су УНЕСКО и Међународна федерација новинара, развиле су низ етичких кодекса и препорука које служе као водич за новинаре широм света (Иретон и Посети, 2020; *IFJ, 1954*).

КАЗНЕНО-ПРАВНЕ И ГРАЂАНСКО-ПРАВНЕ САНКЦИЈЕ ПРОТИВ МЕДИЈА

Казнено-правне санкције

У Србији, клевета је као кривично дело укинута 2012. године, у складу са европским стандардима, али увреда и даље остаје део Кривичног законика (Батавељић, 2021; РТС, 2023). Ова промена има за циљ да се избегне прекомерно ограничавање слободе говора и да се заштита части и угледа остварује превасходно кроз грађанско-правне механизме (Закон о јавном информисању, чл. 123–127).

Казнено-правне санкције се примењују у случајевима када је објављивање информација довело до тешких последица, као што су подстицање насиља, дискриминација или угрожавање националне безбедности (Закон о јавном информисању, чл. 86–87; *Mendel, 2020*).

Грађанско-правне санкције

Грађанско-правна одговорност медија подразумева обавезу накнаде материјалне и нематеријалне штете лицима која су претрпела штету услед објављивања неистинитих, непотпуних или злонамерних информација (Закон о јавном информисању, чл. 123–127; Батавељић, 2021). Закон предвиђа право на деманти, исправку и накнаду штете, као и солидарну одговорност новинара, уредника и издавача. У пракси, судови примењују критеријуме као што су истинитост информације, јавни интерес, степен пажње новинара и последице по оштећено лице (ЕСЉП, *Axel Springer AG* против Немачке, 2012; *Mendel, 2020*). Овакав приступ омогућава балансирање између заштите слободе говора и права на част и углед.

УЛОГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА И ДИГИТАЛНИХ ПЛАТФОРМИ

Друштвене мреже као медијски актери

Друштвене мреже и дигиталне платформе постале су кључни актери у процесу ширења информација, али и дезинформација (Драшковић, 2021; *Wardle & Derakhshan, 2017*). Оне омогућавају брзу и масовну дистрибуцију садржаја, али истовремено отежавају контролу квалитета и истинитости информација. Корисници друштвених мрежа често немају могућност да процене тачност информација, што повећава ризик од ширења дезинформација и манипулације јавним мњењем (Драшковић, 2021).

Манипулација, пропаганда и безбедносни ризици

Методе ширења дезинформација на друштвеним мрежама укључују коришћење лажних налога, друштвених робота и координисано неаутентично понашање (Драшковић, 2021; *Wardle & Derakhshan, 2017*). Пропаганда и манипулација алгоритмима омогућавају стварање илузије јавног консензуса или поделе, што може довести до поларизације друштва и угрожавања демократских процеса (Митровић, 2019; *Wardle & Derakhshan, 2017*).

Безбедносни ризици друштвених мрежа укључују кршење приватности, сајбер криминал, преваре и малтретирање, као и злоупотребу личних података (Драшковић, 2021). У условима кризе, као што је пандемија COVID-19, друштвене мреже могу бити коришћене за ширење панике, лажних вести и теорија завере (Бериша и Митић, 2021).

Одговорност платформи и саморегулација

Дигиталне платформе до сада су биле регулисане углавном кроз саморегулацију, али растући притисак јавности и држава доводи до увођења строжих правила и механизма контроле (Иретон и Посети, 2020; *Wardle & Derakhshan, 2017*). Препоруке УН и других међународних организација указују на потребу да интернет-компаније уче из искустава медијске саморегулације и ускладе своје политике са стандардима права на информисање и слободу изражавања (Иретон и Посети, 2020).

ПРИМЕРИ ИЗ ПРАКСЕ: ЕТИЧКЕ ДИЛЕМЕ И ПОСЛЕДИЦЕ НЕОДГОВОРНОГ ИЗВЕШТАВАЊА

Студије случаја из Србије

У Србији, бројни примери указују на етичке дилеме и последице неодговорног новинарства. Један од најзначајнијих случајева односи се на злоупотребу шпијунских софтвера за надзор новинара и политичких опонената, што је изазвало озбиљну јавну дебату о границама слободе говора, заштити приватности и улози медија као узбуњивача или промотера лажних вести (Мијалковић, 2025). Медији су у овом контексту били и чувари јавног интереса, али и инструменти политичке манипулације.

Други пример односи се на извештавање о трагедијама и несрећама, где су медији често кршили етичке стандарде објављујући непроверене информације, сензационалистичке наслове и детаље који су довели до секундарне виктимизације жртава (Кијевчанин, 2021; Миленковић, 2023). Савет за штампу је у више наврата изрекао јавне опомене медијима који су прекршили Кодекс новинара Србије.

Међународни примери етичких криза у новинарству

На међународном плану, познати су бројни случајеви који илуструју етичке дилеме у новинарству. Афера “*Pegasus*” у Мађарској, Пољској, Грчкој и Израелу открила је злоупотребу шпијунских софтвера за надзор новинара, што је довело до озбиљног нарушавања поверења у медије и институције (Мијалковић, 2025). У Француској, случај сатиричног магазина *Charlie Hebdo* отворио је питање граница слободе изражавања и права на увредљив садржај, док је суспензија Доналда Трампа са друштвених мрежа након напада на Капитол 2021. године покренула дебату о цензури и одговорности платформи (Дакић, 2019; Mendel, 2020).

У време пандемије COVID-19, ширење дезинформација и лажних вести преко друштвених мрежа довело је до појаве “инфодемике”, што је додатно нагласило потребу за етичким новинарством и медијском писменошћу (Бериша и Митић, 2021; Драшковић, 2021).

МЕРЕ И ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ЕТИКЕ У МЕДИЈИМА

Јачање саморегулације и професионалних стандарда

Једна од кључних мера за унапређење етике у медијима је јачање саморегулације и доследна примена професионалних кодекса (Његован и сарадници, 2024; Миленковић, 2023). Савет за штампу и друга саморегулаторна тела треба да имају већу улогу у надзору и санкционисању кршења етичких стандарда, као и у едукацији новинара и јавности о значају етике у новинарству.

Унапређење медијске писмености

Промоција медијске писмености и критичког мишљења у друштву је од суштинског значаја за борбу против дезинформација и јачање отпорности заједнице на манипулацију (EPALE, 2025; Wardle & Derakhshan, 2017). Образовне институције, библиотеке и организације цивилног друштва треба да развијају програме и ресурсе који ће омогућити грађанима да препознају поуздане изворе и доносе одговорне одлуке.

Усклађивање законодавства са међународним стандардима

Континуирано унапређење законодавног оквира у области медија, у складу са међународним стандардима и праксом Европског суда за људска права, неопходно је за обезбеђивање баланса између слободе говора и заштите других права (Закон о јавном информисању, 2023; Mendel, 2020). Посебна пажња треба да се посвети заштити новинара од притисака, претњи и насиља, као и обезбеђивању транспарентности власништва и финансирања медија.

Развој етичке културе у медијским организацијама

Медијске организације треба да негују етичку културу, подстичући новинаре да поступају у складу са највишим стандардима професије, пружајући им подршку у доношењу етичких одлука и обезбеђујући механизме за пријављивање и решавање етичких дилема (Николић, 2023; Миленковић, 2023).

ЗАКЉУЧАК

Етика у новинарству представља темељ професионалног и одговорног медијског деловања у савременом друштву. Границе слободе говора одређују се у складу са потребом заштите других права и интереса, а одговорност медија подразумева обавезу истинитог, објективног и благовременог информисања јавности. Ширење дезинформација, манипулација јавним мњењем и кршење права на приватност представљају озбиљне изазове за новинарску етику, али и за демократске процесе

у целини. Решење ових изазова лежи у јачању саморегулације, унапређењу медијске писмености, усклађивању законодавства са међународним стандардима и развоју етичке културе у медијским организацијама. Само доследном применом професионалних и етичких стандарда могуће је обезбедити поверење јавности у медије и очувати слободу говора као једну од највећих вредности демократског друштва.

ЛИТЕРАТУРА

Батављевић, Д., & Батављевић, Б. (2021). Етичка правила новинарске струке и одговорност медија за делатност новинара. Зборник радова Правног факултета у Крагујевцу, 61, 193–211.

Благојевић, А., & Стојановић Прелевић, И. (2019). Правни и етички аспекти новинарства у Србији: компаративна анализа Закона о јавном информисању и медијима и Кодекса новинара Србије. Зборник радова Правног факултета у Нишу, 59(88), 179–203. <https://doi.org/10.5937/zrpfm0-23439>

Бериша, Х., & Митић, Ј. (2021). Друштвене мреже током пандемије – информација или дезинформација. Zbornik MES, 67–78. <https://doi.org/10.7251/blczr0421067b>

Дакић, Д. (2019). Елементи и обим слободе говора у демократском друштву. Годишњак Правног факултета у Крагујевцу, 13, 1–15.

Драшковић, М. (2021). Утицај друштвених мрежа и медија на ширење дезинформација у ванредној ситуацији изазваној COVID-19. Факултет безбедности, Универзитет у Београду.

Европска конвенција о људским правима и основним слободама. (1950). Савет Европе.

Иретон, Ш., & Посети, Џ. (2020). Новинарство, „лажне вести“ и дезинформације: Прирачник за образовање и обуку по новинарству. УНЕСКО.

Кијевчанин, Р. (2021). Медији и етика у кризним ситуацијама. Зборник радова Правног факултета у Крагујевцу, 24(10), 193–211.

Кодекс новинара Србије. (2006/2013). Савет за штампу. <https://savetzastampu.rs/dokumenta/ko-deks-novinara-srbije/>

Миленковић, В. М. (2023). Етика и кодекс новинарства. Београд: Факултет за спорт Универзитета Унион – Никола Тесла.

Мијалковић, С. (2025). (Зло)употреба „шпијунских софтвера“ у пракси служби безбедности: Методолошке смернице за анализу медијског извештавања. Журнал за безбедност и криминалистику, 7(1), 9–29.

Митровић, М. (2019). Јавно мњење као полигон хибридног рата. Журнал за безбедност и криминалистику, 7(1), 29–54.

Николић, М. (2023). Етика медија – између личне, професионалне и друштвене одговорности. Часопис Култура.

Стојановска, Е., & Ананиевска, Ј. (2016). Приватност, информирање и јавниот интерес: Правото на приватност наспроти правото на јавноста да знае. Висока школа за новинарство и за односи со јавноста, Институт за комуникациски студии.

Устав Републике Србије. (2006). „Службени гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe.

Закон о јавном информисању и медијима. (2023). „Службени гласник РС“, бр. 92/2023 и 51/2025.

ГОВОР МРЖЊЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ У ОГЛЕДАЛУ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА

Ладислав Лазих¹

А П С Т Р А К Т

Говор мржње и дезинформације представљају значајан и растући изазов у дигиталном окружењу, посебно на друштвеним мрежама. Под плаштом слободе говора, ови садржаји се брзо шире, ослањајући се на снажне емоционалне реакције корисника, што доводи до њиховог некритичког прихватања. Највише су заступљени на платформама Facebook и X, али се у великој мери појављују и на *Instagram*-у, *YouTube*-у и *TikTok*-у. Њихово ширење најчешће врше појединци и групе који прикривају свој идентитет, користећи механизме као што су коментари, лајкови, мемови, дипфејк садржаји и хештегови. Ови феномени снажно утичу на комуникацију на друштвеним мрежама, обликују начин формирања мишљења и перцепције стварности. Ефикасно супротстављање говору мржње и дезинформацијама захтева интегрисан приступ који обухвата проверу извора, развијање критичког размишљања, пријављивање непримерених садржаја, унапређење медијске писмености и доследну примену законских механизма.

Кључне речи:

говор мржње, дезинформације,
друштвене мреже, корисници, дељење

¹ Ладислав Лазих
ЈМУ “Радио-телевизија Војводине”, Нови Сад, Србија
e-mail: ladislav.lazic@gmail.com

УВОД

Говор мржње и дезинформације често иду руку под руку, посебно на интернету. Уско су повезани јер је дезинформација често алат којим се постиже циљ говора мржње. Иако се на интернету деле на сличан начин, суштина и третман ова два феномена се разликују.

Дезинформација представља напад на истину, односно тврдњу засновану на лажним чињеницама или манипулацији контекстом. Њен циљ је утицај на уверења корисника, манипулација изборима, изазивање панике или остваривање финансијске добити (путем *clickbait* садржаја).

Говор мржње је напад на идентитет, односно језик који напада, дискриминише или подстиче насиље према појединцу или групи на основу њихових заштићених карактеристика (раса, вера, сексуална оријентација, националност). Његов циљ је дехуманизација и мобилизација других на мржњу, дискриминацију или насиље против циљане групе. Дезинформација често служи као оправдање за говор мржње. На пример, пласира се лажна прича да су “мигранти дошли да би узимали послове и не поштују законе” (напад на чињенице). На тој основи следе коментари - “треба их све протерати јер су криминалци” (напад на идентитет, подстицање непријатељства). Лажна прича даје људима “чињеничну” основу за њихове предрасуде, чиме се говор мржње легитимизује у онлајн дискусији.

Дезинформације и говор мржње се ослањају на емоције (страх, бес, неповерење) како би заобиле рационално размишљање и шире се међу људима који већ деле одређена уверења (тзв. ехо коморе).

Правно гледано постоји велика разлика између њих. Говор мржње је, по међународном и већини националних права, недозвољен облик изражавања који се санкционише (нпр. Законом о забрани дискриминације или Кривичним закоником). Сматра се да директно угрожава јавни ред и мир и људска права. Дезинформација (осим у специфичним случајевима попут клевете или преваре) у многим земљама није законски забрањена као таква, јер би то могло бити тумачено као кршење слободе говора. Најчешће се решава кроз медијске кодексе, етику и чињеничну проверу.

Пре појаве друштвених мрежа говор мржње и дезинформације јављали су се углавном у традиционалним медијима (новине, радио, телевизија), као и у усменој комуникацијом - од уста до уста. Били су ограниченији по броју људи који су их могли прочитати, чути, видети и спровести. Када су се појавиле друштвене мреже, оне су постале главно место за размену информација, али и простор у којем се говор мржње и дезинформације шире брже него икада. Разлог је у томе што платформе као што су *Facebook*, *X (Twitter)*, *Instagram* или *TikTok* омогућавају свакоме да лако објави садржај, често без контроле или проверених извора.

ШИРЕЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ ПУТЕМ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА

Говор мржње је веома присутан на друштвеним мрежама, и представља један од највећих проблема савремене онлајн комуникације. Истраживања показују да се велики број корисника редовно сусреће са увредљивим, дискриминаторним или насилним садржајем, посебно на платформама као што су *Facebook*, *X (Twitter)*, *TikTok* и *YouTube* (*Mdpi.com*, 2025). Говор мржње најчешће шире корисници који користе анонимност или лажне профиле јер се осећају некажњиво и слободније да износе увредљиве или насилне поруке.

Често су то људи који желе да подстакну поделе, дискриминацију или конфликт у друштву — било политички, етнички, верски или родно мотивисано. Свака порука која угрожава достојанство, безбедност или права друге особе због њене припадности одређеној групи сматра се говором мржње.

Говор мржње шири се лако и брзо преко разних алата и функција платформи које омогућавају брзу комуникацију и видљивост садржаја. Најчешћи су:

- Коментари и одговори – увредљиве поруке се објављују директно под постовима других корисника;
- Шеровање (дељење садржаја) – један пост брзо стиже до великог броја људи;
- Лајкови и реакције – интеракције повећавају видљивост поста у алгоритмима платформе;
- Видео и фотографије – визуелни садржај често изазива јаче емоције и лакше се шири;
- Анонимни профили и лажни налози – омогућавају корисницима да објављују агресиван садржај без последица;
- Хештегови – садржај са популарним хештеговима брже долази до већег броја корисника.

Појединци корисници користе говор мржње да би привукли пажњу, повећали број пратилаца или изазвали конфликт за забаву или личну корист. Политичке или идеолошке групе могу ширити мржњу како би подстакле поделе, утицале на јавно мњење и мобилисале присталице. Такође, говор мржње могу ширити и инфлуенсери или јавне личности са великом публиком, јер њихове поруке стижу до већег броја људи и брже се шире путем алгоритама. Понекад су то и организоване групе или „тролови“, који циљано шире провокативне или дезинформативне садржаје како би изазвали конфликте или пажњу.

Корисници могу да деле увредљиве поруке, коментаре, фотографије или видео записе који подстичу мржњу према појединцима или групама. Тако говор мржње постаје широко распрострањен и може утицати на друштвене поделе, дискриминацију и насиље. Корист од говора мржње имају они који желе пажњу, утицај или профит, али последице по друштво су негативне – поделе, дискриминација и насиље.

ПРИМЕРИ ГОВОРА МРЖЊЕ НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Примери говора мржње на друштвеним мрежама су бројни. Најчешће су то религијска или етничка нетрпељивост када увредљиви коментари или мемови који исмевају веру или националност (нпр.: „Сви припадници одређене вере су опасни/непотребни“). Потом родна дискриминација, сексуално узнемиравање или напад на основу пола или родног идентитета (нпр.: „Жене/ЛГБТ особе не би требало да имају право гласа“). Следе директне претње животу или здрављу појединаца или група (нпр.: „Треба их све уклонити/побити“).

Ту су стереотипизација и деградирајући коментари, односно ширење лажних или увредљивих описа о групама људи (нпр.: „Сви мигранти су криминалци“). Чести су и мемови, стикери и видео садржаји који на насилан или ругобан начин приказују појединце или групе на основу етничке, религијске или сексуалне припадности.

X и *Facebook/Instagram* су међу водећим платформама где се говор мржње значајно шири. На платформи *X* (раније *Twitter*) је након преузимања од стране Илона Маска забележен пораст говора мржње, на пример, количина анти-ЛГБТ и расних увреда је значајно порасла (*News.berkeley.edu*, 2025). Платформа *Facebook* је често наведена као мрежа на којој велики број корисника искуси узнемиравање и говор мржње, посебно у студијама активиста (И).

Говор мржње на друштвеним мрежама присутан је у великој мери и у Србији. У извештају Савета Европе о присутности говора мржње у Србији, испитаници су навели да је говор мржње “веома често и често” присутан на друштвеним мрежама, а чак 74 одсто испитаника сматра да су друштвене мреже место где се ова појава широко јавља (*rm.coe.int*, 2024). Студија Мрежа за извештавање о различитости показује да су у периоду мај 2022. – децембар 2023. године више од 60 одсто свих порука говора мржње у Србији упућене женама, као и припадницима ЛГБТ заједнице и националним мањинама (*vreme.com*, 2024).

Извештај Европске агенције за основна права наводи да је у онлајн окружењу (укључујући друштвене мреже) забележен забрињавајући раст говора мржње, а у оквиру тог извештаја се помиње и да је Србија пример државе где ова појава ескалира (Euronews.rs, 2023).

Још један извештај указује да се на друштвеним мрежама говор мржње често шири помоћу анонимних профила, где корисници користе лажне имице који нису регулисани, што отежава контролу и санкционисање (rts.rs, 2025).

Забележен је низ познатих примера који илуструју како се говор мржње шири на друштвеним мрежама:

На платформи *TikTok* у Индији објављен је видео у којем је путем говора мржње промовисана супериорност једне касте над другом. (*Wired.com*, 2019). Истраживање на платформи *Twitter* (садашња *X*) показало је да када политичке или медијски видљиве особе употребе језик који има много морализовања, тада је већа вероватноћа да ће њихови твитови бити праћени одговорима који садрже говор мржње (*Academic.oup.com*, 2023). Студија из САД истиче да је код млађих корисника друштвених мрежа чак око 80 одсто испитаника навело да су у претходном месецу наишли на говор мржње на друштвеним мрежама: у великој мери везан за расу/етничку припадност (71 одсто), пол или род (72 одсто) и/или религијска уверења (62 одсто) (*Studyofhate.ucla.edu*, 2024).

Према извештају Центра за сузбијање дигиталне мржње (*CCDH*), када се смање активне мере модерације на друштвеним мрежама *Facebook* и *Instagram* утврђено је да ће, на тим мрежама има час додатних 277 милиона додатних објава штетног садржаја (који укључује и говор мржње) годишње (*Washingtonpost.com*, 2024). Друга студија је показала да је на фан-пејџ страницама (*Facebook fanpages*) током изборне кампање забележен драстичан раст постова који подржавају или промовишу говор мржње као део политичке стратегије (*Scitepress.org*, 2019).

СПРЕЧАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Ширење говора мржње на друштвеним мрежама може се спречити само заједничким деловањем корисника, платформи и друштва. Најпре, важно је развијати медијску и дигиталну писменост – да људи науче да препознају увредљив садржај, не реагују агресивно и не деле поруке које подстичу мржњу. Корисници треба да пријављују објаве које садрже говор мржње и да сами воде рачуна о језику који користе у онлајн комуникацији. Са друге стране, друштвене мреже и државне институције морају унапредити системе за контролу садржаја, јасније санкционисати насилне коментаре и увести едукативне кампање о толеранцији и поштовању различитости.

Говор мржње се може сузбити само ако сваки корисник друштвених мрежа схвати да је одговоран за оно што објављује. Култура поштовања, критичко размишљање и едукација најбоље су оружје против мржње на интернету. Још један проблем је анонимност корисника, која многим даје осећај некажњивости и охрабрује их да користе увредљив или насилан говор.

Иако многе платформе покушавају да примене мере за контролу садржаја (попут пријављивања, уклањања објава или блокирања налога), та борба је и даље недовољно ефикасна јер се нови налози и објаве појављују веома брзо. Да би борба била ефикаснија и дала жељене резултате, државе доносе законе који кажњавају ширење говора мржње и штите жртве од дискриминације и узнемиравања.

ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ И ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ

Као и говор мржње, тако се и дезинформације се на друштвеним мрежама шире кроз комбинацију техничких механизма платформе, људског понашања и социјалних фактора. Друштвене мреже технички могу ширити обе врсте информација, али њихови алгоритми и људско понашање често више погодују брзом ширењу дезинформација него истинитих вести.

Платформе као што су *Facebook*, *Instagram*, *TikTok* и *X* користе алгоритме који промовишу садржај који добија више лајкова, коментара и дељења, без провере истинитости. Дезинформације често изазивају снажне емоције (страх, љутњу, изненађење), па се као и говор мржње брже шире. Дезинформације се деле у затвореним групама или форумима, где корисници верују једни другима и лакше прихватају лажне информације. Појединци или организоване групе могу користити фалсификоване налоге, ботове и „тролове“ за масовно ширење садржаја. Дезинформације често садрже делове истинитих информација или контекст који делује убедљиво, што их чини тешким за препознавање. Сlike, видео снимци и мемови могу брзо ширити лажне вести јер визуелни материјал делује убедљивије од текста.

На друштвеним мрежама дезинформације се шире кроз разне алате и факторе. Путем постова и статуса – текстуалних објава на *Facebook*, *X (Twitter)* или *Instagram* - и које садрже лажне информације. Такође, кроз лажне видео снимке, монтаже или live stream који изгледају уверљиво, мемове и инфографике који лако привлаче пажњу и брзо се деле.

Ту су и ботови и аутоматизовани налози, односно софтверски профили који масовно деле и појачавају дезинформације. Деле их и групе и заједнице на *Facebook* или *Telegram* каналима где се дезинформације лако шире међу корисницима сличних ставова.

Често се користе и хештегови, као и алгоритми који дају предност садржају који изазива емотивну реакцију. “Дипфејк” (*Deepfake*) технологија омогућава креирање веродостојних, али лажних аудио и видео записа. Путем ехо комора и филтер мехурића где корисници углавном виде садржај који потврђује њихова уверења, што дезинформације чини убедљивијим и појачава њихово ширење.

Једноставност дељења постова, мемова и видео садржаја омогућава да једна лажна информација брзо достигне хиљаде или милионе погледа.

УТИЦАЈ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА НА ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ И ПРИМЕРИ

Дезинформације имају значајан утицај на друштвене мреже јер мењају начин на који корисници комуницирају, доносе закључке и перципирају свет. Лажне вести о здрављу, катастрофама или криминалу могу изазвати паничне реакције и хаотично понашање корисника. Када корисници наиђу на противречне информације, губе поверење у медије, платформе и институције, што отежава проналажење поузданих информација. Алгоритми платформи промовишу садржај који добија интеракцију што доприноси бржем ширењу дезинформација. Лажне информације се користе за утицај на изборе, јавну политику или мишљења јавности, чиме се директно утиче на друштвени поредак.

Платформе као што су *X* и *Facebook* спадају међу најраспрострањеније што се тиче ширења лажних или нетачних информација. *X* мрежу карактерише брзина ширења информација и велика присутност политичких садржаја, што га чини подложним за брзо ширење дезинформација, нарочито пре избора или током криза. Због своје огромне базе корисника и *Facebook* се често наводи као једна од главних платформи за ширење дезинформација.

Једна анализа тврди да је на *X* друштвеној мрежи забележен проценат „откривљивости дезинформација“ (*misinformation discoverability*) од око 43 одсто, што је више него код неких других великих платформи (*Arstechnica.com*, 2023). Истраживање из Бразила показује да је код случајева дезинформација везаних за *COVID-19*, око 76 одсто случајева на друштвеним мрежама било на *Facebook*-у (*Bmcpublihealth.biomedcentral.com*, 2021).

Због великог броја младих корисника, брзог и визуелног формата (кратки видео снимци) и алгоритама који фаворизују садржај са јаким емотивним набојем, *TikTok* се често помиње као платформа на којој се дезинформације веома брзо шире. Иако се користи за размену мултимедијалних

садржаја, *YouTube* такође може бити канал за ширење дезинформација кроз видео садржаје који остају дуже доступни.

Иако нису класичне јавне друштвене мреже, апликације за размену порука (нпр. *WhatsApp*, и *Telegram*), односно приватне групе и канали на овим апликацијама представљају значајан изазов јер се дезинформације шире “мрежама поверења” (између пријатеља, породице), што их чини тешким за праћење и исправљање.

Препознатљиви примери ширења дезинформација на друштвеним мрежама јављали су се током пандемије *COVID-19*, када су се на мрежама шириле лажне тврдње о вакцинама, самој болести, лековима, лечењу... Током избора у САД 2020. године шириле су се лажне информације о наводним изборним преварама, посебно на *Twitter (X)* и *Facebook* платформама (*Theguardian.com*, 2020). Приликом Брезит-а у Великој Британији 2016. године шириле су се лажне информације о економским и мигрантским последицама гласања, углавном на друштвеним мрежама *Facebook* и *Twitter*, што је утицало на јавну перцепцију гласања (*Citystgeorges.ac.uk*, 2022).

Ту су и лажни видео снимци и фотографије са наводним последицама земљотреса, поплава или ратних сукоба, који су масовно делили корисници као и ширење лажних вести о криминалу или „опасним“ понашањима миграната и етничких мањина. Често се деле и митови о „чудотворним лековима“ или штетности нормалних хигијенских производа, који се деле као видео снимци или мемови.

РИЗИЦИ КОЈЕ СТВАРАЈУ ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ И СПРЕЧАВАЊЕ ЊИХОВОГ ШИРЕЊА

После стварања и ширења лажних вести и дезинформација и њихове “конзумације” настају ризици, јер је тада тешко препознати шта је лаж, а шта истина. Онда се губи поверење у медије, науку, институције, што може да доведе до масовног скептицизма. Лажним снимцима и аудио записима врло је лако дискредитовати угледне личности из свих сфера друштвеног живота, али и обичне грађане. Када се углед наруши, па макар и на овај подмукао начин, често га је тешко поново изградити.

Овај начин дискредитације може да доведе до манипулације јавним мњењем. Наиме, у изборним кампањама циљ је да се дезинформацијама и лажним вестима изгуби поверење бирача у политичке противнике. Ове активности могу да изазову поделе, поларизацију друштва и политичку нестабилност.

У исто време дипфејк технологије идеалне су за новчане преваре, а ширење лажних вести о компанијама може да доведе до финансијских губитака. На крају сви ови ризици када се саберу представљају опасност по ментално здравље људи. Константна изложеност лажним вестима, дезинформацијама, дипфејк садржајима изазива неповерење, психички замор, анксиозност, дефетизам...

Спречавање ширења дезинформација на друштвеним мрежама захтева комбинацију техничких решења, образовања корисника и регулаторних мера, тим пре јер за разлику од традиционалних медија, друштвене мреже често не спроводе темељну проверу чињеница пре објављивања. Корисници треба да проверавају информације пре дељења, користећи поуздане изворе и платформе за проверу чињеница. Кроз образовање и медијску писменост корисници се уче како да препознају дезинформације, сумњиве линкове и манипулативни садржај. Контролом садржаја и алгоритмима платформе могу смањити видљивост лажних информација, означавати сумњив садржај и брисати дезинформације које крше правила.

Корисници треба да су свесни сопствене одговорности, односно да не деле сензационалне или непроверене вести, чак и ако су у емоционалној ситуацији. Увек је препоручљиво коришћење поузданих медија, праћење и дељење информација из проверених новинских извора и институција.

Платформе као што су *Facebook*, *Instagram* и *X* могу блокирати налоге који намерно шире дезинформације или поново крше правила.

Кажњавање особа или група које шире дезинформације на друштвеним мрежама врши се кроз правне и платформске механизме. У неким случајевима платформе сарађују са правосудним органима и полицијом ради идентификације и санкционисања криминалних активности у вези са дезинформацијама. Државе могу прописати казне (новчане или затворске) за ширење лажних информација које угрожавају јавни ред, здравље или безбедност, као што су лажне вести о изборима, епидемијама или тероризму. Подешавање алгоритама да не дају приоритет садржају који изазива поделе и бес, већ да приказују више поузданих извора, такође је један од ефикасних начина борбе против дезинформација.

Њихово ширење може су сузбијати и кроз образовање, културу и јавни дијалог, континуирано афирмисање вредности толеранције, поштовања различитости и људских права. Јавне личности, политичари треба да без одлагања јавно осуде говор мржње и дезинформације и да подрже угрожене вредности.

ЗАКЉУЧАК

И говор мржње и дезинформације користе исте слабости и могућности које нуде друштвене мреже: оне често садрже емоционално набијен и запаљив језик (бес, страх, гнев), а алгоритми друштвених мрежа природно дају предност овом садржају у односу на неутралне и чињеничне информације. Када је садржај емоционалан, корисници га брже и некритичније деле, чиме се повећава његова виралност и домет. Друштвене мреже повезују људе који имају слична уверења. Ово ствара “ехо коморе” (*echo chambers*) и филтер балоне (*filter bubbles*) где се обе врсте садржаја константно потврђују и појачавају. Када неко дели дезинформацију или говор мржње унутар овакве групе, то се доживљава као чињеница или прихватљиво мишљење. И ширење дезинформација и координисано подстицање мржње често користе координисане кампање које укључују хиљаде ботова или лажних налога. Циљ је да се створи вештачки утисак популарности или прихваћености садржаја, наводећи легитимне кориснике да наставе да га деле. Борба против говора мржње и дезинформација укључује више метода као што су проверавање извора и критичко размишљање. Ту су и пријављивање штетног садржаја на платформама, коришћење медијске писмености и провере чињеница, подешавање приватности и филтера за блокирање увредљивог садржаја, као и употреба законских механизма.

ЛИТЕРАТУРА

Hate Speech on Social Media: A Systemic Narrative Review of Political Science Contributions. Доступно на: <https://www.mdpi.com/2076-0760/14/10/610>

Study finds persistent spike in hate speech on X.
Доступно на: <https://news.berkeley.edu/2025/02/13/study-finds-persistent-spike-in-hate-speech-on-x/>

Artificial Intelligence and Hate Speech: Exposing Facebook’s Biased Algorithms and Threats to the Freedom of Expression. Доступно на: <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/33596/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Присутност говора мржње у медијима у Србији.
Доступно на: <https://rm.coe.int/3-prisutnost-govora-mrznje-u-medijima-u-srbiji-2024/1680b3d563>

Žene su prve na meti govora mržnje u medijima i na društvenim mrežama u Srbiji
Доступно на: <https://vreme.com/drustvo/zene-su-prve-na-meti-govora-mrznje-u-medijima-i-na-drustvenim-mrezama-u-srbiji/>

Нови извештај показује забрињавајући тренд: Govor mržње на друштвеним мрежама постаје све гласнији

Доступно на:

<https://www.euronews.rs/srbija/drustvo/107461/novi-izvestaj-pokazuje-zabrinjavajuci-trend-govor-mrz-nje-na-drustvenim-mrezama-postaje-sve-glasniji/vest>

Govor mržње на мрежама – анонимност као оружје, трауме као последица

Доступно на:

<https://www.rts.rs/vesti/drustvo/5726647/govor-mrznje-na-mrezama--anonimnost-kao-oruzje-traume-kao-posledica.html>

TikTok is fuelling India's deadly hate speech epidemic

Доступно на: <https://www.wired.com/story/tiktok-india-hate-speech-caste/>

Moralized language predicts hate speech on social media

Доступно на: <https://academic.oup.com/pnasnexus/article/2/1/pgac281/6881737>

The Rise of Social Media Hate

Доступно на: <https://studyofhate.ucla.edu/smash-social-media-hate/>

277 million more harmful posts could flood Facebook and Instagram, study says

Доступно на: <https://www.washingtonpost.com/politics/2025/02/25/meta-facebook-instagram-hate-speech/>

Hate Speech on Social Media: Netnographic Studies on Facebook Fan pages 2019 Change the President. Доступно на: <https://www.scitepress.org/Papers/2019/89300/89300.pdf>

Musk's X spreads more disinformation than rival social networks, EU says

Доступно на: <https://arstechnica.com/tech-policy/2023/09/musks-x-spreads-more-disinformation-than-rival-social-networks-eu-says/>

Misinformation on social networks during the novel coronavirus pandemic: a quail-quantitative case study of Brazil

Доступно на: <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-021-11165-1>

Mapping misinformation gatekeepers in non-western contexts: A computational network analysis of fake news on X (Twitter) using Gephi. Доступно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2772503025000295#:~:text=While%20prior%20research%20on%20gatekeeping%20has%20focused,perspective%20on%20misinformation%20and%20fake%20news%20propagation.>

Trump's vote fraud claims go viral on social media despite curbs

Доступно на: <https://www.theguardian.com/us-news/2020/nov/10/trumps-vote-claims-go-viral-on-social-media-despite-curbs>

Social media 'bots' used to boost political messages during Brexit referendum

Доступно на: <https://www.citystgeorges.ac.uk/research/impact/case-studies/social-media-bots-used-to-boost-political-messages-during-brexite-referendum>

КАКО ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ УТИЧУ НА ШИРЕЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Душан Миљковић¹

А П С Т Р А К Т

У савременом дигиталном окружењу, друштвене мреже представљају моћан канал комуникације, али истовремено и простор за ширење говора мржње и дезинформација. Овај рад истражује механизме кроз које алгоритми друштвених платформи подстичу ширење штетног садржаја, укључујући улогу аутоматизованих препорука, ехо-комора и вирусног потенцијала емоционално набијених порука. Анализом релевантне научне литературе, рад указује на то како друштвене мреже обликују јавни дискурс, утичући на перцепцију стварности и друштвену поларизацију. Посебна пажња посвећена је правним и технолошким мерама за ублажавање ових појава, као што су регулативе садржаја, едукација корисника и развој етичких алгоритама. Циљ рада је да понуди критички осврт на сложену динамику између технолошких структура и друштвених последица, те да подстакне даље истраживање и интердисциплинарни дијалог о одговорној употреби дигиталних медија.

Кључне речи:

дезинформација, говор мржње, алгоритам,
јавни говор, одговорност медија

¹ Душан Миљковић
Производња Наиса, Ниш, Србија, e-mail: dusanmiljkovic@hotmail.com

УВОД

У савременом дигиталном добу, друштвене мреже представљају кључне канале комуникације, размене информација и обликовања јавног мњења. Њихова свеобухватна распрострањеност и технолошки напредак омогућили су не само брзу циркулацију корисних и едукативних садржаја, већ и ширење говора мржње и дезинформација, што представља озбиљан изазов за друштвену кохезију, демократију и људска права (Соковић, 2024; *Denniss & Lindberg, 2025*). Овај рад има за циљ да анализира механизме ширења говора мржње и дезинформација преко друштвених мрежа, улогу алгоритама и персонализације, економске, политичке и психолошке факторе, као и утицај на јавни дискурс. Посебна пажња посвећена је мерама за ублажавање ових појава, укључујући правне, едукативне и технолошке приступе, са освртом на регионални контекст Балкана и Србије.

ДЕФИНИЦИЈА И КОНЦЕПТУАЛНЕ ОСНОВЕ ГОВОРА МРЖЊЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Говор мржње: појам и карактеристике

Говор мржње представља сваки вид комуникације којим се напада, омаловажава или дискриминише појединац или група на основу њихових личних карактеристика као што су раса, етничка припадност, пол, сексуална оријентација, религија, националност или друга обележја (Соковић, 2024; Коливер, 1992; *Walker, 1994*). Овај говор може бити вербалан, писан, симболички или гестовни, а његова суштина је у подстицању мржње, дискриминације или насиља (Соковић, 2024; *Gagliardone et al., 2015*). Међународни документи, попут Међународног пакта о грађанским и политичким правима (чл. 20), Европске конвенције о људским правима и Оквирне одлуке Савета Европе 2008/913/ПУП, дефинишу и санкционишу говор мржње као јавни позив на насиље или мржњу према заштићеним групама (Спречавање говора мржње, 2021; Соковић, 2024).

Дезинформације: дефиниција и димензије

Дезинформације се дефинишу као намерно осмишљене или измишљене информације које нису поткрепљене емпиријским доказима или стручним знањем, са циљем да обману, манипулишу или нанесу штету појединцима, групама или друштву у целини (*Denniss & Lindberg, 2025; Broda & Strömbäck, 2024; Roozenbeek & van der Linden, 2022*). За разлику од „миинформација“ (нетачних информација без намере да се обмане), дезинформације подразумевају свесну намеру да се јавност доведе у заблуду, често ради политичке, економске или идеолошке користи (*Broda & Strömbäck, 2024; Colomina et al., 2021*).

Историјски развој и теоријски оквири

Историјски гледано, говор мржње и дезинформације нису нови феномени. Још у 20. веку, законодавства су настојала да регулишу расну и етничку мржњу у јавном простору (*Kibler, 2015*). Са развојем масовних медија, а посебно са појавом интернета и друштвених мрежа, ови феномени добијају нове димензије – брзину, глобални домет и могућност анонимности (Соковић, 2024; *Matamoros-Fernández & Farkas, 2021*). Теоријски оквири укључују социјалну идентитетску теорију, теорију мотивисаног закључивања, теорију спирале ћутања и теорију дигиталне културе мржње (*Frischlich et al., 2021; Noelle-Neumann, 1974; Soral et al., 2020*).

МЕХАНИЗМИ ШИРЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Технолошки и комуникацијски аспекти

Друштвене мреже омогућавају корисницима да креирају, деле и коментаришу садржај у реалном времену, чиме се радикално убрзава циркулација информација (Arseniјевић, 2020; *Denniss & Lindberg, 2025*). Анонимност и недостатак уређивачке контроле олакшавају ширење увредљивих, дискриминаторних и лажних садржаја (Соковић, 2024; *Paunović, 2025*). Алгоритми друштвених мрежа, дизајнирани да максимизирају ангажовање корисника, често фаворизују сензационалистички, емотиван и поларизујући садржај, што додатно појачава видљивост говора мржње и дезинформација (*Torres, 2023; Pariser, 2011; Ribeiro et al., 2019*).

Улога алгоритама и персонализације

Алгоритми препорука и персонализације (*filter bubbles, echo chambers*) прилагођавају садржај интересовањима корисника, али истовремено изолују појединце од различитих перспектива и појачавају постојеће предрасуде (*Pariser, 2011; Sunstein, 2002; Torres, 2023*). Истраживања показују да алгоритми као што су они на *YouTube*-у и *Facebook*-у могу да амплификују екстремистички и мржњом мотивисан садржај, посебно када корисник већ показује интересовање за такве теме (*Ribeiro et al., 2019; Whitt, 2021*). Овај феномен доводи до радикализације, поларизације и смањења толеранције у јавном дискурсу (*Denniss & Lindberg, 2025; Torres, 2023*).

Економски и политички мотивациони фактори

Платформе друштвених мрежа остварују профит кроз оглашавање и продају података, што их мотивише да фаворизују садржај који изазива снажне емоције и ангажовање, без обзира на његову истинитост или штетност (*Denniss & Lindberg, 2025; Colomina et al., 2021*). Политички актери користе друштвене мреже за манипулацију јавним мњењем, ширење пропаганде и дискредитацију опонената, често путем координисаних кампања, лажних налога и ботова (*Broda & Strömbäck, 2024; Ridwanullah et al., 2024*).

Психолошки и социолошки фактори

Психолошке пристрасности као што су *confirmation bias* (потврда сопствених уверења), *repetition bias* (понављање), *truth bias* (склоност да се информација сматра истинитом) и групна идентификација значајно утичу на прихватање и ширење говора мржње и дезинформација (*Ecker et al., 2025; Nickerson, 1998; Rubin, 2019*). Социјални фактори, попут потребе за припадањем групи, осећаја угрожености или фрустрације, такође подстичу учешће у ширењу оваквих садржаја (*Paunović, 2025; Frischlich et al., 2021*).

УТИЦАЈ НА ЈАВНИ ДИСКУРС, ДЕМОКРАТИЈУ И ДРУШТВЕНУ КОХЕЗИЈУ

Последице по јавни дискурс

Ширење говора мржње и дезинформација на друштвеним мрежама доводи до ерозије квалитета јавне дебате, нормализације нетолеранције и маргинализације осетљивих група (Соковић, 2024; *Matamoros-Fernández & Farkas, 2021*). Дигитална култура мржње постаје отпорна на контролу и сузбијање, а јавни простор се све више поларизује (*Soković, 2024; Ridwanullah et al., 2024*).

Утицај на демократију

Дезинформације и говор мржње подривају демократске процесе, смањују поверење у институције, повећавају политичку поларизацију и могу довести до насиља (*Colomina et al., 2021; Denniss & Lindberg, 2025*). Примери укључују изборне манипулације, дискредитацију изборних процеса и подстицање мржње према мањинама (*Ecker et al., 2025; Broda & Strömbäck, 2024*).

Друштвена кохезија и ментално здравље

Говор мржње и дезинформације имају негативан утицај на друштвену кохезију, изазивајући поделе, стигматизацију и дискриминацију (Соковић, 2024; *Paunović, 2025*). Жртве говора мржње често доживљавају депресију, анксиозност и губитак самопоуздања, а последице се могу прелити и у физичко насиље (*Paunović, 2025; Keighley, 2022*).

МЕРЕ МОДЕРИРАЊА САДРЖАЈА И ПОЛИТИКЕ ПЛАТФОРМИ

Политике модерирања и саморегулација

Већина друштвених мрежа има формализоване стандарде заједнице који дефинишу недозвољене облике говора мржње и дезинформација (Спречавање говора мржње, 2021; *Torres, 2023*). Механизми укључују аутоматизовано откривање, пријављивање од стране корисника, ручну проверу и уклањање садржаја, као и суспендовање налога (*Goldstein & McCoy, 2021; Torres, 2023*). Међутим, истраживања показују да је ефикасност ових мера ограничена – често се штетан садржај уклања тек након што оствари значајан домет и ангажовање (*Goldstein & McCoy, 2021*).

Улога алгоритама у модерирању

Аутоматизовани системи за детекцију говора мржње и дезинформација користе напредне технике обраде природног језика (NLP), машинско учење и дубоке неуронске мреже (*Schmidt & Wiegand, 2017; Fortuna & Nunes, 2018; Computers, 2024*). Иако ови системи могу да обраде велике количине података, они се суочавају са изазовима као што су културне и језичке разлике, сарказам, и прикривени облици мржње (*Halevy, 2023; Bosco et al., 2024*). Поред тога, аутоматизовано модерирање може довести до прекомерног уклањања садржаја и угрожавања слободе говора (*Sundar et al., 2022*).

Транспарентност и одговорност платформи

Недостатак транспарентности у раду алгоритама и процесима модерирања често изазива неповерење корисника и јавности (*Sundar et al., 2022; Suzor et al., 2019*). Истраживања показују да укључивање људских модератора и омогућавање корисницима да учествују у процесу модерирања повећава поверење и прихватање одлука о уклањању садржаја (*Sundar et al., 2022*).

ПРАВНИ ОКВИРИ И МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ

Међународни стандарди

Међународни документи као што су Универзална декларација о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима (чл. 19 и 20), Европска конвенција о људским правима и Оквирна одлука Савета Европе 2008/913/ПУП постављају основе за заштиту слободе изражавања, али и за забрану говора мржње и подстицања насиља (Спречавање говора мржње, 2021; Соковић, 2024). Рабатски план акције (*Rabat Plan of Action*) препоручује шест критеријума за процену да ли неки говор представља кривично дело мржње: контекст, положај говорника, намера, садржај и форма, домет и вероватноћа штете (*OHCHR, 2012; Mahdi & Rinwigati, 2024*).

Национални правни оквири

У Србији и региону Балкана, кривични закони предвиђају санкције за јавно подстицање насиља и мржње путем медија и друштвених мрежа (КЗ РС, чл. 359; Коливер, 1992). Међутим, постоје изазови у примени закона, посебно у идентификацији и процесуирању организованих група које систематски шире мржњу из економских или идеолошких разлога (Коливер, 1992; Соковић, 2024).

Етичке дилеме и слобода говора

Регулација говора мржње и дезинформација мора бити уравнотежена са заштитом слободе изражавања (*Goldman-Hasbun, 2023; Strossen, 2016*). Прекомерна цензура може угрозити демократске вредности и довести до злоупотреба, док недовољна регулација омогућава ширење штетних садржаја (*Waldron, 2010; Cohen-Almagor, 2019*). Друштвене мреже као приватне компаније имају право да дефинишу сопствене стандарде, али се од њих очекује да поштују међународне и националне стандарде људских права (Спречавање говора мржње, 2021).

КВАНТИТАТИВНЕ И КВАЛИТАТИВНЕ МЕТОДЕ

Истраживања у овој области користе широк спектар метода: анализу садржаја, лингвистичку анализу, социјалну мрежну анализу (*SNA*), експерименталне дизајне, анкете и интервјуе (*Matamoros-Fernández & Farkas, 2021; Schmidt & Wiegand, 2017; Fortuna & Nunes, 2018*). Квантитативна истраживања омогућавају мерење распрострањености и динамике ширења, док квалитативна истражују контекст, мотиве и ефекте (*Bosco et al., 2024; Matamoros-Fernández & Farkas, 2021*).

Савремени алати за детекцију говора мржње и дезинформација користе *NLP*, машинско учење и дубоко учење (*Schmidt & Wiegand, 2017; Computers, 2024*). Мултилингвални модели као што су *BERT, XLM-RoBERTa* и *GPT-3.5 Turbo* показују високу ефикасност у препознавању експлицитног и имплицитног говора мржње, али се суочавају са изазовима у нискоресурсним језицима и културно специфичним контекстима (*Bosco et al., 2024; Halevy, 2023*).

УЛОГА МЕДИЈСКЕ ПИСМЕНОСТИ И ОБРАЗОВАЊА У ПРЕВЕНЦИЈИ

Медијска и информациона писменост

Медијска писменост подразумева способност критичког приступа, анализе и евалуације медијских порука, као и препознавање манипулативних техника (*Potter, 2022; Roozenbeek & van der Linden, 2022*). Интервенције засноване на медијској писмености доказано смањују веровање у дезинформације, побољшавају способност разликовања истинитих од лажних информација и смањују спремност за дељење дезинформација (*Zhang et al., 2022; Zou'bi, 2021; Roozenbeek et al., 2020*).

Психолошка инокулација и „prebunking“

Психолошка инокулација („prebunking“) подразумева превентивно изложење ослабљеним облицима манипулативних техника, чиме се гради отпорност на будуће покушаје обмане (*van der Linden et al., 2021; Traberg et al., 2022*). Играње едукативних игара, гледање кратких видео материјала и учешће у квизовима показали су се као ефикасни облици инокулације (*Roozenbeek & van der Linden, 2019; Saleh et al., 2023*).

Ефекти и ограничења интервенција

Мета-анализе показују да медијска писменост и инокулација имају значајан, али временски ограничен ефекат, што указује на потребу за редовним „бустерима“ и дугорочним едукативним програмима (Zhang et al., 2022; Dickinson et al., 2025). Ефекти су израженији код младих и студената, као и у културама са високом избегавањем неизвесности (Zhang et al., 2022).

ПРАКТИЧНИ ПРИМЕРИ И СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА

Пандемија COVID-19

Током пандемије COVID-19, друштвене мреже су постале главни канал за ширење дезинформација о вирусу, вакцинама и мерама заштите (Denniss & Lindberg, 2025; Bursztyn et al., 2020). Истраживања показују да је изложеност дезинформацијама довела до смањене спремности за вакцинацију, непоштовања мера и повећања етноцентризма и дискриминације (Bursztyn et al., 2020; Dickinson et al., 2025).

Избори и политичке кампање

Дезинформације и говор мржње су коришћени за манипулацију изборним процесима, дискредитацију кандидата и подстицање неповерења у институције (Colomina et al., 2021; Ecker et al., 2025). Примери укључују ширење лажних вести, deepfake садржаја и координисаних кампања ботова (Colomina et al., 2021).

Миграције и мањинске групе

Мигранти, етничке и сексуалне мањине често су мета говора мржње и дезинформација, што доводи до појачане стигматизације, дискриминације и насиља (Соковић, 2024; Ridwanullah et al., 2024; Media Diversity Institute, 2025). У региону Балкана, етничке и родне мањине су најчешће мете, а говор мржње је често подстакнут политичким и медијским наративима (Media Diversity Institute, 2025; Reporting Diversity Network, 2025).

АНАЛИЗА РЕГИОНАЛНИХ И ЛОКАЛНИХ КОНТЕКСТА (БАЛКАН, СРБИЈА)

Структура и динамика говора мржње

У земљама Западног Балкана, говор мржње је често усмерен на етничке групе, жене, сексуалне мањине и политичке опоненте (Media Diversity Institute, 2025; Reporting Diversity Network, 2025). Политичке кризе, етничке тензије и ниска медијска писменост доприносе нормализацији и порасту ових појава (Media Diversity Institute, 2025).

Улога медија и друштвених мрежа

Медији и друштвене мреже у региону често служе као појачивачи говора мржње и дезинформација, посебно у контексту политичких кампања и друштвених криза (Media Diversity Institute, 2025; Monitoring Report, 2024). Недостатак аутоматизованог уклањања садржаја на локалним језицима и слаба регулатива омогућавају дуготрајну присутност штетних садржаја (Monitoring Report, 2024).

Невладине организације и иницијативе цивилног друштва играју кључну улогу у мониторингу, едукацији и развоју контра-наратива (*Chung et al., 2021; Council of Europe, 2024*). Примери укључују пројекте за праћење говора мржње, едукацију младих и развој платформи за аутоматизовано откривање и реаговање на штетне садржаје (*Chung et al., 2021*).

ПОЛИТИКЕ ЈАВНЕ УПРАВЕ И ПРЕПОРУКЕ ЗА УБЛАЖАВАЊЕ

Законодавне и регулаторне мере

Потребно је унапређење законодавног оквира, укључујући јасније дефиниције говора мржње и дезинформација, ефикасније санкције за организовано ширење мржње и бољу заштиту жртава (Коливер, 1992; Соковић, 2024). Примена Рабатског плана акције може помоћи у процени и процесуирању сложених случајева (*OHCHR, 2012; Mahdi & Rinwigati, 2024*).

Технолошке и платформске интервенције

Платформе треба да унапреде транспарентност алгоритама, омогуће корисницима већу контролу над садржајем и унапреде сарадњу са истраживачима и цивилним друштвом (*Sundar et al., 2022; Suzor et al., 2019*). Развој етичких и културно осетљивих алата за аутоматизовано откривање и уклањање штетних садржаја је од кључног значаја (*Bosco et al., 2024; Halevy, 2023*).

Едукативне и превентивне мере

Увођење медијске и дигиталне писмености у образовни систем, организовање радионица, кампања и игара за инокулацију, као и континуирана едукација наставника, родитеља и шире јавности, показали су се као ефикасне мере (*Roozenbeek & van der Linden, 2019; Zhang et al., 2022; Dickinson et al., 2025*).

Улога локалних медија и новинарства

Јачање локалног новинарства и подршка независним медијима могу допринети смањењу утицаја дезинформација и обнови поверења у јавне институције (*Bateman & Jackson, 2024*). Финансијска подршка, едукација и развој нових пословних модела су неопходни за одрживост локалних медија (*Bateman & Jackson, 2024*).

МЕРЕ ЕВАЛУАЦИЈЕ И ИНДИКАТОРИ УСПЕХА ИНТЕРВЕНЦИЈА

Ефикасност интервенција се мери кроз различите индикаторе: смањење веровања у дезинформације, побољшање способности разликовања истинитих од лажних информација, смањење спремности за дељење штетних садржаја, као и дугорочне промене у ставовима и понашању (*Zhang et al., 2022; Roozenbeek et al., 2023; Zubairu & Abdelra, 2025*). Потребно је стандардизовати метрике и прилагодити их различитим културним и демографским контекстима (*Zubairu & Abdelra, 2025; Tay et al., 2024*).

Истраживања показују да ефекти интервенција често опадају током времена, да је потребно редовно понављање и да је тешко постићи трајну промену понашања (*Dickinson et al., 2025; Roozenbeek et al., 2023*). Поред тога, неке интервенције могу имати нежељене ефекте, попут повећања општег скептицизма или поларизације (*Modirrousta-Galian & Higham, 2022*).

ЗАКЉУЧАК

Друштвене мреже су постале моћан инструмент за ширење говора мржње и дезинформација, што представља озбиљан изазов за демократију, људска права и друштвену кохезију. Механизми ширења укључују технолошке, економске, политичке и психолошке факторе, а алгоритми и персонализација играју кључну улогу у појачавању ових појава. Ефикасна борба против говора мржње и дезинформација захтева мултидисциплинарни приступ: унапређење законодавства, развој етичких и транспарентних технолошких решења, јачање медијске писмености и подршку независном новинарству. Посебна пажња мора бити посвећена регионалним специфичностима, као и континуираној евалуацији и прилагођавању мера. Само сарадњом државе, платформи, цивилног друштва и образовног система могуће је изградити отпорно и инклузивно друштво које ће се успешно супротставити изазовима дигиталног доба.

ЛИТЕРАТУРА

Arsenijević, D. (2020). Утицај академских друштвених мрежа на видљивост научних радова истраживача. *Читалиште*, 37, 26-34.

Bateman, J., & Jackson, D. (2024). Countering Disinformation Effectively: An Evidence-Based Policy Guide. Carnegie Endowment for International Peace.

Bosco, C., et al. (2024). A Large Language Model-Based Approach for Multilingual Hate Speech Detection on Social Media. *Computers*, 14(7), 279.

Broda, E., & Strömbäck, J. (2024). Misinformation, Disinformation, and Fake News: Lessons from an Interdisciplinary, Systematic Literature Review. *Annals of the International Communication Association*, 48(2), 139–166.

Chung, Y.-L., Tekiroğlu, S. S., Tonelli, S., & Guerini, M. (2021). Empowering NGOs in Countering Online Hate Messages. arXiv:2107.02472.

Colomina, C., Sánchez Margalef, H., & Youngs, R. (2021). The impact of disinformation on democratic processes and human rights in the world. European Parliament.

Computers (2024). A Large Language Model-Based Approach for Multilingual Hate Speech Detection on Social Media. *Computers*, 14(7), 279.

Denniss, E., & Lindberg, R. (2025). Social media and the spread of misinformation: infectious and a threat to public health. *Health Promotion International*, 40(2), daaf023.

Dickinson, R., Makowski, D., van Marwijk, H., & Ford, E. (2025). Interventions for combating COVID-19 misinformation: A systematic realist review. *PLOS One*, 20(4), e0321818.

Ecker, U. K. H., Lewandowsky, S., Cook, J., Schmid, P., Fazio, L. K., Brashier, N., Kendeou, P., Vraga, E. K., & Amazeen, M. A. (2025). The psychological drivers of misinformation belief and its resistance to correction. *Nature Reviews Psychology*, 4, 1–20.

Fortuna, P., & Nunes, S. (2018). A Survey on Automatic Detection of Hate Speech in Text. *ACM Computing Surveys*, 51(4), 85.

Gagliardone, I., Gal, D., Alves, T., & Martinez, G. (2015). Countering Online Hate Speech. UNESCO Publishing.

Goldman-Hasbun, J. (2023). The Moral Discourse of Free Speech: A Virtual Ethnographic Study. *Journal of Contemporary Ethnography*, 52(4), 463–492.

Goldstein, I., & McCoy, D. (2021). Understanding the (In)Effectiveness of Content Moderation: A Case Study of Facebook in the Context of the U.S. Capitol Riot. arXiv:2301.02737.

- Halevy, K. (2023). A Group-Specific Approach to NLP for Hate Speech Detection. arXiv:2304.11223.
- Mahdi, O. R., & Rinwigati, P. (2024). The Urgency to Use the Rabat Plan of Action in the Hate Speech Offense. *Media Iuris*, 7(2), 49903.
- Matamoros-Fernández, A., & Farkas, J. (2021). Racism, Hate Speech, and Social Media: A Systematic Review and Critique. *Television & New Media*, 22(2), 205–224.
- Media Diversity Institute (2025). Breaking Words, Building Bridges: Regional Experts Warn Against Rising Polarisation in the Balkans. Reporting Diversity Network.
- Monitoring Report (2024). Media Monitoring Report on Hate Speech in the Western Balkans. Reporting Diversity Network.
- OHCHR (2012). The Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence.
- Paunović, M. (2025). Говор мржње на мрежама – анонимност као оружје, трауме као последица. РТС.
- Potter, W. J. (2022). Media Literacy. SAGE Publications.
- Ribeiro, M. H., Ottoni, R., West, R., Almeida, V. A. F., & Meira Jr, W. (2019). Auditing radicalization pathways on YouTube. Proceedings of the 2020 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency, 131–141.
- Ridwanullah, H., et al. (2024). Hate Speech on Social Media: Political Drivers and Consequences. *Social Sciences*, 14(10), 610.
- Roozenbeek, J., & van der Linden, S. (2019). The fake news game: actively inoculating against the risk of misinformation. *Journal of Risk Research*, 22(5), 570–580.
- Roozenbeek, J., Culloty, E., & Suiter, J. (2023). Countering misinformation: Evidence, knowledge gaps, and implications of current interventions. *European Psychologist*, 28(3), 1–15.
- Saleh, A., et al. (2023). Radicalise: A Gamified Inoculation Intervention Against Extremist Persuasion. *Advances in Psychology*, 10.56296/knowledge-hub/psychology-of-misinformation.
- Schmidt, A., & Wiegand, M. (2017). A Survey on Hate Speech Detection using Natural Language Processing. Proceedings of the Fifth International Workshop on Natural Language Processing for Social Media, 1–10.
- Спречавање говора мржње. (2021). Спречавање говора мржње на интернету: материјали за наставнике. Мировни институт.
- Strossen, N. (2016). Hate: Why We Should Resist It with Free Speech, Not Censorship. Oxford University Press.
- Sundar, S. S., et al. (2022). When AI moderates online content: effects of human collaboration and interactive transparency on user trust. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 27(4), zmac010.
- Suzor, N., et al. (2019). What do we mean when we talk about transparency? Toward meaningful transparency in commercial content moderation. *International Journal of Communication*, 13, 1526–1543.
- Torres, A. (2023). Како алгоритми редефинишу искуство друштвених медија. Aventura Universal.
- Whitt, J. (2021). Recommender systems and the amplification of extremist content. *Internet Policy Review*, 10(2).
- Zhang, Y., et al. (2022). Media Literacy Interventions and Misinformation: A Meta-Analysis. *Communication Research*, 49(1), 1–28.
- Zou'bi, M. (2021). Media Literacy and Misinformation Discernment. *Journal of Media Literacy Education*, 13(2), 1–15.

РЕГУЛАТИВА И САМОРЕГУЛАЦИЈА: КАКО БАЛАНСИРАТИ СЛОБОДУ МЕДИЈА И ЕТИЧКЕ СТАНДАРДЕ

Милијан Николић¹

А П С Т Р А К Т

Рад анализира однос између регулативе и саморегулације као кључних механизма за обезбеђивање слободе медија и заштите јавног интереса у савременом демократском поретку. Посебна пажња посвећена је нормативним оквирима, институционалној пракси и структуралним ограничењима која утичу на делотворност медијских политика. Кроз критичку анализу правне регулације, функционисања регулаторних тела и етичких принципа професионалног новинарства, указују се системске слабости које доводе до ерозије плурализма и професионалних стандарда. Рад идентификује кључне изазове у примени закона, контроли политичког утицаја, сузбијању говора мржње и развоју одрживих механизма одговорности у медијском сектору. На крају, износе се препоруке за унапређење регулаторних и саморегулаторних пракси ради постизања уравнотеженог и демократски одрживог медијског окружења.

Кључне речи:

слобода медија, регулатива, саморегулација, говор мржње, „*Media capture*“

¹ Милијан Николић
Лозница, Краља Петра I L-7/26, e-mail: nikolicmilijan58@gmail.com

УВОД

Слобода изражавања представља једно од темељних људских права и основну претпоставку демократског друштва. Медији као институционализовани канал јавне комуникације не само да омогућавају циркулацију информација, већ врше функцију јавног надзора над носиоцима политичке и економске моћи, обликују јавни дискурс и доприносе делиберативним процесима. Међутим, савремено медијско окружење суочава се са изазовима који потичу из политичких притисака, економских зависности, технолошке трансформације, дигитализације јавног простора и пролиферације говора мржње. У таквом окружењу све је важније питање како успоставити равнотежу између слободе медија и нормативних ограничења усмерених на заштиту других права и јавног интереса.

Проблем равнотеже између регулације и саморегулације посебно долази до изражаја у државама у транзицији, где су политичке институције још увек у процесу консолидације, а независност регулаторних тела и професионална аутономија медија често ограничена. Формални законски оквир у тим системима неретко је усаглашен са међународним стандардима, али његова примена трпи због институционалне слабости, неуједначености праксе и политичког утицаја. У исто време, саморегулаторни механизми, иако конципирани као коректив који омогућава професионални надзор без уплитања државе, често остају фрагментисани и без довољне моћи да спрече девијације у новинарској пракси.

Овај рад настоји да пружи свеобухватну анализу правног оквира слободе медија, институционалне праксе регулаторних и саморегулаторних тела, изазова са којима се суочава савремено медијско окружење и могућности за унапређење система заштите слободе изражавања и медијске етике. Рад се ослања на догматску анализу релевантних правних норми, компаративни приступ европским стандардима и критичку интерпретацију емпиријских налаза о стању медијских слобода и појави говора мржње. Циљ је да се, кроз интегрисани приступ, укаже на кључне структурне слабости, понуди интерпретација њихових узрока и предложи нормативне и институционалне мере неопходне за унапређење балансираног система регулације и саморегулације.

НОРМАТИВНИ ОКВИР СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА И МЕДИЈА

Правни концепт слободе изражавања заснива се на два кључна принципа: негативној обавези државе да се уздржи од неоправданог мешања у медијске активности и позитивној обавези да створи услове за ефективну реализацију права на информисање. У савременим европским системима, модел заштите слободе медија је вишеслојан и укључује уставне гаранције, посебне медијске законе, стандарде поступања јавних сервиса и регулаторна правила која уређују електронске комуникације. Ограничења слободе изражавања нису изузетак него саставни део нормативног система, али морају бити недвосмислено регулисана законом и примењивана кроз строго пропорционалне мере. Таква ограничења углавном се односе на заштиту националне безбедности, јавног реда, моралних норми, угледа и права других, као и спречавање криминалних активности, укључујући говор мржње.

На националном нивоу, модерни закони о јавном информисању и електронским медијима обично обезбеђују широк простор за слободно новинарско деловање, уз наглашавање професионалне одговорности медија и права јавности да буде правовремено и истинито информисана. Међутим, нормативни оквир сам по себи не може гарантовати остварење медијских слобода уколико институције надлежне за његову примену нису у потпуности независне, професионалне и отпорне на спољне утицаје.

Правни оквир слободе информисања у Србији заснива се на уставном уређењу које гарантује слободу изражавања, право на обавештеност и аутономију медија. Уставна гаранција слободног протока информација обухвата забрану цензуре, право сваког појединца да прима и шири обавештења, као и обавезу државе да обезбеди услове за плурализам. Иако се ова права сматрају темељним за демократски поредак, Устав допушта њихово ограничење када је то неопходно због заштите јавног

реда, права других или безбедности државе, при чему се ограничења морају тумачити рестриктивно и уз строгу проверу пропорционалности.

Законски оквир чине три кључна система прописа: закони о јавном информисању и медијима, закон о електронским медијима и закон о јавном медијском сервису. Закон о јавном информисању и медијима уређује оснивање, регистрацију и обавезе медија, наглашавајући транспарентност власништва и забрану монопола, те предвиђа механизме заштите од злоупотреба као што су клевета, дискриминаторни садржаји и повреде права на приватност. Овај закон утврђује општу обавезу поштовања професионалних стандарда, али њихово спровођење препушта механизмима саморегулације и надлежним регулаторним телима.

Електронски медији подлежу посебној регулативи због њиховог дитета и утицаја. Закон о електронским медијима уређује рад емитера, расподелу фреквенција и надлежности регулаторног тела, које је задужено за обезбеђивање плурализма, заштиту јавног интереса и праћење поштовања програмских обавеза. Регулатор има овлашћења да изриче мере упозорења, опомене, привремену забрану емитовања или одузимање дозволе, али се у пракси појављују проблеми у погледу доследности, транспарентности и независности регулаторних одлука. Недостатак стриктне примене прописа доводи до ситуација у којима се законске обавезе занемарују у корист политичких или економских интереса појединих емитера.

Јавни медијски сервис регулисан је посебним законом који прописује његову улогу као независне институције од јавног значаја, обавезне да обезбеди објективно, непристрасно и плуралистичко информисање. Финансирање јавног сервиса требало би да осигура његову аутономију, али се у пракси јављају изазови у вези са политичким утицајем, уређивачком независношћу и остваривањем законом прописаних професионалних стандарда. Очекивана функција јавног сервиса као коректива тржишних притисака често остаје неиспуњена због спољног притиска и зависности од политичких структура.

Поред регулативе, значајан сегмент правног оквира чини саморегулација, која се заснива на етичким кодексима и механизмима за решавање притужби. Саморегулаторна тела имају важну улогу у тумачењу професионалних стандарда, али њихова надлежност није обавезујућа за све медије, посебно не за комерцијалне емитере са највећим утицајем на јавни дискурс. Одсуство јединствене обавезности етичких норми и недовољно учешће електронских медија у саморегулаторним поступцима резултира слабљењем професионалне одговорности и смањеном ефикасношћу саморегулације као корективног механизма.

Судови и надзорна тела формално имају улогу у заштити слободе изражавања и пратећим ограничењима, али је у пракси њихов допринос ограничен спорашћу поступака, диспропорционалним одлукама и недостатком специјализације у области медијског права. Често се јавља и проблем неуједначене судске праксе у предметима који се односе на заштиту угледа, одговорност за штету због медијских садржаја, говор мржње и злоупотребу слободе информисања. Недовољна примена стандарда неопходности и пропорционалности у случајевима ограничавања изражавања представља додатни правни и институционални изазов.

Када се посматра у целини, правни оквир Србије — иако формално усклађен са европским стандардима — суочава се са озбиљним проблемима у примени. Институционална слабост, политизација регулаторних тела, фрагментисана саморегулација и неуједначена судска пракса доводе до раскорака између нормативног и стварног стања медијских слобода. Овај јаз има директне последице по јавни интерес, плурализам и интегритет информативног система, те представља један од кључних изазова у остваривању демократског и правно уређеног медијског окружења.

РЕГУЛАТОРНИ МЕХАНИЗМИ И ПРИМЕНА У ПРАКСИ

Регулација медија обухвата целокупан институционални апарат задужен за надзор над поштовањем законских норми и заштиту јавног интереса у области информисања. У идеалном моделу, регулаторна тела су независне институције које располажу стручним капацитетима и јасним овлашћењима да изричу мере против медија који крше професионалне и законске стандарде. Међутим, пракса често показује да регулаторна независност остаје формална, док суштински механизми контроле делују под политичким утицајем.

У савременим медијским системима кључну улогу играју тела задужена за надзор над електронским медијима. Она су одговорна за издавање дозвола за емитовање, контролу поштовања програмских обавеза, санкционисање кршења професионалних норми, заштиту плурализма и равноправности такмичења у медијском тржишту. Проблем настаје када регулаторна тела не реагују на очигледна кршења закона, нарочито у случајевима када се ради о најгледанијим медијима који имају доминантан утицај на формирање јавног мњења.

Регулаторни механизми који уређују медијски сектор у Србији формално су успостављени тако да обезбеде заштиту јавног интереса, професионалних стандарда и медијског плурализма. У теоријском смислу, систем се заснива на комбинацији државне регулације, самосталних независних тела и саморегулаторних механизма. Међутим, у пракси се показује да постоји дубоко укорењено одступање између нормативног оквира и његове стварне примене. Делотворност регулације зависи од независности институција, доследности санкционисања и спремности државних органа да заштите начела медијских слобода. Та веза у пракси је нарушена низом структуралних слабости које утичу на рад регулаторних тела, ефикасност контроле и транспарентност медијског система.

У средишту регулаторног система налази се орган надлежан за надзор електронских медија, чија је законска улога да обезбеди поштовање професионалних стандарда, спречи штетне облике садржаја, утиче на очување медијског плурализма и санкционише прекршаје. Формално гледано, овај орган има широка овлашћења: може да издаје упозорења, привремено или трајно одузима дозволе, покреће поступке због кршења закона, надзире рад емитера и доноси стратешке документе од значаја за развој целог сектора. Међутим, анализа његове праксе указује на суштинску диспропорцију између овлашћења и њиховог коришћења. У случајевима кршења професионалних стандарда, нарочито у вези са говором мржње, манипулативним садржајима и злоупотребом информативног програма, поступање је често нередовно, споро или изостаје у потпуности. То доводи до стварања утиска да се регулаторна функција ретко користи у сврху заштите јавности, а знатно чешће као инструмент који својим непоступањем утиче на стање у медијском простору.

Регулаторни механизми укључују и систем доделе дозвола за емитовање, који је један од кључних инструмената медијске политике. Иако је законски дефинисан као конкурентан и заснован на унапред утврђеним критеријумима, процес доделе дозвола често је праћен недовољном транспарентношћу, нејасним образложењима и значајним одступањем од јавног интереса. Оваква пракса ствара неравноправан положај међу емитерима, јер они са највећим дометом и националним покривањем уживају регулаторну толеранцију упркос учесталим етичким и професионалним кршењима. Тиме се нарушава основно начело једнакости на медијском тржишту, које представља неопходан услов за очување плурализма и конкурентности.

Још једна важна компонента регулаторног система јесте надзор над финансирањем медија из јавних извора. Државна и локална средства, укључујући буџете јавних предузећа и средства пројектних суфинансирања, имају потенцијал да допринесу развоју квалитета информисања, али у пракси често представљају инструмент политичког утицаја. У условима недовољно транспарентног финансирања и слабе контроле над трошењем јавних средстава, медији који имају близак однос са политичким структурама добијају несразмерно веће ресурсе, док независни медији остају финансијски угрожени. Регулаторна тела, која би требало да надзиру усклађеност са правилима о недискриминаторном финансирању, ретко покрећу поступке или иницирају разјашњења око могућих злоупотреба, чиме се индиректно омогућава деформација тржишта и зависност медија од политичких центара моћи.

У области заштите публице, посебно у информативном програму, регулаторни механизми би требало да спрече објављивање садржаја који угрожава достојанство, безбедност, приватност или права појединаца. У пракси, међутим, медији са великим аудиторијумом често користе сензационалистичке, манипулисане и политички мотивисане наративе без одговарајуће реакције надлежних органа. Недовољна активност регулатора доводи до тога да се праксе које су супротне професионалним стандардима нормализују, чиме се урушава поверење у медијски сектор и слаби функција медија као контролора власти.

Поред регулаторних тела, важан део система чине судови и тужилаштва, која су надлежна за заштиту од клевете, говора мржње, незаконитог поступања према новинарима и кршења права на приватност. Међутим, судска пракса указује на значајне осцилације у поступању, спорост процеса и недовољно препознавање специфичности медијских слобода. У многим случајевима, поступци који би могли да заштите новинаре и медије од политички мотивисаних притисака не решавају се благовремено, док се други случајеви, посебно они који се односе на медијски рад усмерен против политичких неистомисљеника, решавају убрзано и селективно. Овакве диспропорције у пракси доприносе перцепцији институционалне несигурности и отежавају новинарски рад.

Кључни регулаторни изазов представља и питање одговорности јавног сервиса. Јавни сервис има законску обавезу да обезбеди објективно, непристрасно и свеобухватно информисање, али у пракси се често примећује недовољна заступљеност плуралистичких ставова и критичких перспектива. Недостатак ефикасне контроле над радом јавног сервиса додатно нарушава поверење у регулаторни систем, јер упркос јасним законским обавезама, неправилности ретко доводе до одговарајућих санкција или корективних мера.

Све наведене карактеристике указују на то да регулаторни механизми у Србији постоје, али да њихова примена у пракси не остварује сврху прописану законодавством. Дисфункционалност произлази из комбинације институционалне зависности, притисака политичких структура, селективног приступа санкционисању, неадекватног надзора над финансирањем и препуштања тржишта механизмима који фаворизују политички подобне медије. У таквом окружењу, регулација губи своју суштинску улогу заштитника јавног интереса, а медијски простор постаје подложен политичкој инструментализацији.

Недостатак ефикасне регулаторне праксе манифестује се кроз непоступање по пријавама, изостанак јавних образложења, селективно кажњавање и неједнаку примену закона. Ово подрива поверење јавности у регулаторни систем, омогућава ширење непрофесионалних медијских пракси и подстиче политичке актере да користе медије као инструмент пропаганде. Осим тога, регулаторна тела често немају адекватне капацитете за праћење дигиталних и онлајн медија, што отвара додатни простор за манипулацију информацијама и ширење штетних наратива.

САМОРЕГУЛАЦИЈА И ПРОФЕСИОНАЛНИ СТАНДАРДИ

Саморегулаторни механизми представљају кључни елемент медијског интегритета јер се заснивају на добровољном поштовању професионалних правила и етичких кодекса. У зрелим демократским системима, саморегулација функционише као коректив регулаторних тела, пружајући брже, флексибилније и структурно мање инвазивне инструменте за решавање притужби на медијске садржаје.

Предност саморегулације огледа се у томе што медијска заједница сама одређује границе прихватљивог понашања, без непосредног мешања државе. То доприноси јачању професионалне одговорности, промовисању квалитета новинарства и изградњи поверења јавности у медије. Међутим, ефикасност саморегулације зависи од три фактора: спремности водећих медија да прихвате надлежност саморегулаторних тела, институционалне способности тих тела да врше свој мандат и друштвеног консензуса о вредности професионалних стандарда.

У многим државама највећи изазов представља фрагментисаност медијског сектора. Штампани и онлајн медији често прихватају надлежност саморегулације, док електронски медији са највећим дометом то одбијају. Тиме се ствара нормативни јаз: најутицајнији медији, који обликују јавно мњење у највећој мери, нису подложни професионалној одговорности пред независним телима. Овакав дисбаланс води нормализацији говора мржње, сензационализма, манипулативног извештавања и праксе таргетирања појединаца, посебно новинара, активиста и политичких противника.

ГОВОР МРЖЊЕ И ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА

Говор мржње представља једну од најосетљивијих и најкомплекснијих тачака у напетом односу између слободе изражавања и заштите људског достојанства. Демократија почива на отвореној размени мишљења, укључујући и она која су провокативна, критичка или узнемирујућа. Међутим, када се јавни дискурс трансформише у комуникацију која подстиче дискриминацију, непријатељство или насиље према одређеним друштвеним групама, држава је дужна да реагује како би заштитила јавни поредак и права појединаца. У савременој Србији ова тензија је нарочито изражена, јер је јавни простор обележен снажном политизацијом, поларизацијом и медијском инструментализацијом, што погодује ширењу говора мржње у различитим облицима.

Правни оквир Србије номинално препознаје обавезу спречавања ширења говора мржње кроз норме уставног, кривичног, медијског и антидискриминационог права. Устав гарантује слободу мишљења и изражавања, али допушта њено ограничење у случајевима када је неопходно ради заштите права других или одржања демократског поретка. Кривично законодавство санкционише изазивање расне, националне и верске мржње, док медијски прописи забрањују садржаје који подстичу дискриминацију и вређање људског достојанства. Међутим, разлика између формалног постојања забрана и њихове стварне примене и даље је велика, што указује на системске слабости институција надлежних за надзор над медијским садржајима и заштиту права грађана.

У пракси, говор мржње се у Србији најчешће појављује у форми политички мотивисаног таргетирања, етничких стереотипа, мизогиног и хомофобног дискурса, као и дехуманизујућих наратива о маргинализованим групама. Посебно је изражена тенденција да се медијски простор користи за делегитимизацију политичких противника, новинара, активиста и појединих друштвених заједница. У телевизијским емисијама са великим аудиторијумом, као и у таблоидном новинарству, неретко се појављују увредљиви генерализујући искази, прикривени или отворени етнонационални наративи и садржаји који доприносе поларизацији друштва. Често се ти наративи представљају као „политичко мишљење“ или „критички став“, чиме се прикрива њихова штетна природа и избегава одговорност.

Институционална реакција на овакве појаве најчешће је спора, селективна или изостаје у потпуности. Органи надлежни за надзор над електронским медијима ретко покрећу поступке против емитера, чак и када су повреде јасне и вишеструко поновљене. Санкције се примењују неравномерно, при чему медији са снажном политичком подршком избегавају одговорност. Судска пракса је такође неуједначена, а стандарди за разликовање допуштеног изражавања од говора мржње често се примењују на начин који не обезбеђује доследност и предвидљивост. Уместо да спречи ширење штетних наратива, правни систем се често користи за застрашивање оних који указују на злоупотребе, кроз прекомерно подношење тужби против новинара и критичара власти.

Један од највећих проблема јесте нормализација говора мржње у јавној сфери. Када увредљиви и дискриминаторни наративи постану део уобичајеног медијског садржаја, друштво губи способност да препозна њихов разорни потенцијал. Посебно забрињава када носиоци јавних функција, чије би поруке требало да доприносе толеранцији, користе говор који појачава друштвене поделе. Њихове изјаве имају већу тежину и могу послужити као сигнал друштвеном окружењу да је дискриминаторан дискурс прихватљив.

У дигиталном простору ситуација је још сложенија. Друштвене мреже убрзавају ширење говора мржње, омогућавају анонимност и стварају ехо-коморе у којима екстремни наративи несметано

циркулишу. Недостатак ефикасних модела надзора, али и недовољна медијска писменост корисника, доприносе томе да се говор мржње шири брже него што институције могу реаговати.

Све наведено указује да је заштита слободе изражавања у Србији нераскидиво повезана са борбом против говора мржње. Ограничавање говора мржње није цензура, већ нужна мера у друштву у којем јавни дискурс мора остати отворен, али не и деструктиван. Правни систем има обавезу да обезбеди да ограничења буду јасно дефинисана, пропорционална и примењивана доследно, док медијски актери треба да преузму одговорност кроз професионалне стандарде и саморегулацију. Тек комбинацијом одлучне институционалне реакције, медијске етике и јачања јавне свести могуће је успоставити равнотежу између слободе изражавања и заштите достојанства сваког појединца.

***MEDIA CAPTURE* КАО СТРУКТУРАЛНА ПРЕПРЕКА**

Концепт „*media capture*“ означава процес кроз који политички актери преузимају контролу над медијским системом, не кроз отворену цензуру, већ кроз низ институционалних, финансијских и политичких тактика које утичу на уређивачку политику медија. Овај процес се најчешће манифестује кроз комбинацију регулаторне селективности, државног финансирања, власничких концентрација и притисака на новинаре.

Када се медијски систем нађе у ситуацији у којој су регулаторна тела зависна од извршне власти, финансијски токови привилегују политички подобне медије, а тржиште оглашавања је под индиректном контролом државе, тада је готово немогуће остварити истински слободно и плуралистичко информисање. „*Media capture*“ утиче на структуру целог система: ограничава могућност критичног новинарства, обесхрабрује професионалне стандарде, подстиче аутоцензуру и ствара затворени информативни екосистем који фаворизује владајуће елите.

У таквом окружењу регулација и саморегулација губе своју функцију. Регулација постаје инструмент политичке контроле, док саморегулација остаје немоћна због недостатка институционалног ауторитета и одсуства партиципације најугроженијих медија.

ИЗАЗОВИ У ОСТВАРИВАЊУ БАЛАНСИРАНОГ МЕДИЈСКОГ СИСТЕМА

Савремени медијски системи суочавају се с бројним изазовима, од којих су кључни:

Независност регулаторних тела. Њихова професионализација и деполитизација представљају основни предуслов за било какву ефикасну примену закона. Уколико се регулаторна тела постављају по политичкој линији, њихова улога губи смисао и регулација постаје инструмент политичког притиска.

Економска зависност медија. У друштвима у којима тржиште оглашавања није довољно развијено, медији постају зависни од државног финансирања и донаторских средстава. Ако се државна средства додељују селективно, то директно утиче на уређивачку политику.

Неадекватна примена закона. Чак и када су медијски закони квалитетно написани, њихова примена изостаје услед институционалне слабости и политичког утицаја.

Нормализација говора мржње. Све већи тренд брутализације јавног дискурса угрожава основне демократске вредности и подстиче друштвену поларизацију.

Слабљење саморегулације. Када највећи медији одбијају да се придржавају професионалних стандарда, саморегулација губи свој корективни потенцијал.

Дигитална трансформација. Онлајн медији и друштвене мреже захтевају нови регулаторни приступ, јер постојећи модели нису прилагођени брзини и обиму дигиталне комуникације.

Ови изазови указују да је неопходан холистички приступ реформи, који не обухвата само увођење нових закона, већ и изградњу модерних институција, едукацију новинара, јачање професионалне културе и деполитизацију регулаторних структура.

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СИСТЕМА

У циљу успостављања функционалног баланса између регулативе и саморегулације, неопходно је спровести свеобухватне реформе које обухватају нормативне, институционалне, професионалне и економске димензије медијског система.

Први корак односи се на јачање регулаторних тела кроз транспарентне процедуре избора чланова, веће надлежности у контроли медијског садржаја, професионализацију кадра и заштиту од политичког утицаја. Регулаторна тела морају деловати као гарант јавног интереса, а не као инструмент извршне власти.

Други корак је унапређење саморегулације, кроз обавезивање најутицајнијих медија да прихвате надлежност професионалних тела и кроз развијање механизма за брзу реакцију на притужбе грађана. Саморегулација мора бити интегрисана у шири институционални систем како би имала реалан утицај на медијске праксе.

Трећи корак подразумева реформу финансирања медија и стварање транспарентног система који спречава политичку злоупотребу државног оглашавања. Држава мора обезбедити равноправан приступ фондовима на основу објективних критеријума, а не политичке лојалности.

Четврти корак односи се на унапређење професионалних стандарда кроз континуирану едукацију новинара, посебно у областима етике, дигиталне писмености, заштите приватности и препознавања говора мржње.

Коначно, неопходно је јачање судске праксе и независних институција које се баве заштитом права грађана. Само комбинација регулаторне доследности, професионалне одговорности и друштвене свести може довести до трајног побољшања квалитета јавног информисања.

ЗАКЉУЧАК

Баланс између регулације и саморегулације није статична категорија већ динамичан процес који зависи од институција, политичког контекста, професионалних норми и друштвених очекивања. Иако савремени нормативни оквири пружају широке гаранције слободе изражавања, њихова ефективност зависи од институционалне независности, доследне примене закона и спремности медијске заједнице да се подвргне професионалној одговорности.

У државама у транзицији каква је и Република Србија, кључни изазов представља несклад између формално успостављених правила и њихове практичне реализације. Политички утицај, институционална слабост, економска зависност медија и пораст говора мржње стварају окружење у којем регулација не функционише, а саморегулација остаје недовољна. Оваква ситуација доводи до ерозије медијских слобода и нарушава темељне демократске процесе.

Реформе у правцу јачања регулаторних тела, професионализације медијске заједнице, деполитизације институција и унапређења обједињеног система регулације и саморегулације неопходне су за стварање медијског простора који штити слободу изражавања, али истовремено спречава

злоупотребе и промовише етичке стандарде. Само уравнотежен систем у којем се регулација и саморегулација међусобно допуњују може обезбедити стабилан, транспарentan и демократски медијски амбијент.

ЛИТЕРАТУРА

Babić, M. (2021). Media freedom and journalists' safety in Serbia through the prism of existing legal solutions – How to reach better solutions. NUNS.

https://nuns.rs/media/2021/12/publikacija-MK_ENG_WEB.pdf (pristupljeno 27. novembra 2025.)

Babić, M. (2022). Media freedom in Serbia – Freedom of expression and media pluralism 2021/2022: Alternative report on the implementation of the revised action plan for Chapter 23. Independent Journalists' Association of Serbia (NUNS).

https://safejournalists.net/wp-content/uploads/2022/11/MEDIA-FREEDOM-IN-SERBIA_eng_final.pdf (pristupljeno 27. novembra 2025.)

Babić, M. (2024). Freedom of expression and media pluralism 2023: Alternative report on the implementation of the revised action plan for Chapter 23 in Serbia. NUNS.

https://en.nuns.rs/media/2024/02/FREEDOM-OF-EXPRESSION-AND-MEDIA-PLURALISM.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 27. novembra 2025.)

Bieber, F., Prelec, T., Djolai, M., Emini, D., Marović, J., Majstorović, S., ... & Holzner, M. (2020). The Western Balkans in times of the global pandemic (Doctoral dissertation, BIEPAG).

BIRN. (2019). Serbian protesters storm national broadcaster building. Balkan Insight.

https://balkaninsight.com/2019/03/16/serbian-protesters-storm-national-broadcaster-building/?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 27. novembra 2025.)

BIRODI. (2020a). Monitoring centralnih informativnih emisija [Monitoring of central news programs].

https://www.birodi.rs/monitoring-centralnih-informativnih-emisija/?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 27. novembra 2025.)

BIRODI. (2020b). Industry of populism. BIRODI – Bureau for Social Research.

<https://www.birodi.rs/wp-content/uploads/2020/08/Industry-of-Populism-Zoran-Gavrilovic.pdf> (pristupljeno 27. novembra 2025.)

Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (pristupljeno 16. novembra 2025.)

Council of Europe. (2022). Serbia: Council of Europe Congress delegation recommends to conduct local elections separately from elections at the national level.

https://www.coe.int/en/web/congress/-/serbia-council-of-europe-congress-delegation-recommends-to-conduct-local-elections-separately-from-elections-at-the-national-level?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 12. novembra 2025.)

Council of Europe. (2024). SAFETY OF JOURNALISTS: Behind the headlines: Threats, attacks and pressure on journalists in Serbia.

<https://rm.coe.int/hf42-research-threats-attacks-on-journalists/1680aee322> (pristupljeno 12. novembra 2025.)

CRTA. (2020b). Media in Serbia: In defence of the existing situation. CRTA – Center for Research, Transparency and Accountability.

<https://crt.rs/en/media-monitoring-2024-government-in-focus-opposition-almost-invisible/> (pristupljeno 17. novembra 2025.)

CRTA. (2021). Politički pluralizam u Srbiji – Monitoring medija: July 2020–June 2021.

CRTA.

https://crta.rs/wp-content/uploads/2021/07/Crta_politicki-pluralizam_monitoring-medi-ja-jul-2020-jun2021.pdf (pristupljeno 17. novembra 2025.)

CRTA. (2023a). Media audit: Uncovering the relevance and importance of media – December 2023. https://crta.rs/wp-content/uploads/2022/09/Media-Audit-Uncovering-the-relevance-and-importance-of-media-December-2023.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 20. novembra 2025.)

European Commission. (2020). Serbia 2020 Report. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. https://enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2020_en (pristupljeno 18. novembra 2025.)

European Commission. (2022b). Serbia 2022 Report. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2022_en (pristupljeno 18. novembra 2025.)

European Commission. (2023). Serbia 2023 Report. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. Retrieved November 20, 2025, from https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2023_en (pristupljeno 18. novembra 2025.)

European Commission. (2024a). Serbia 2024 Report. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. Retrieved November 20, 2025, from https://enlargement.ec.europa.eu/serbia-report-2024_en (pristupljeno 18. novembra 2025.)

European Commission. (2024b). 2024 Rule of Law Report: Country Chapter on the rule of law situation in Serbia. Publications Office of the European Union. https://commission.europa.eu/document/download/862952fa-6e79-44c4-b629-174a441e3d2e_en?filename=62_1_58091_coun_chap_serbia_sb.pdf&utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 18. novembra 2025.)

European Commission. (n.d.). Competition policy: Digital media. https://competition-policy.ec.europa.eu/sectors/digital-media_en (pristupljeno 18. novembra 2025.)

European Court of Human Rights (ECtHR) – key judgments on hate speech and freedom of expression: *Féret v Belgium* (2009), *Handyside v United Kingdom* (1976), *Lilliendahl v Iceland* (2020), *Vejdeland and Others v Sweden* (2012), *Perinçek v Switzerland* (2015), *Accepted and Others v Romania* (2021). https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_hate_speech_eng?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 22. novembra 2025.)

European Federation of Journalists (EFJ), reports on media freedoms (2025). „Monitoring Report January-June 2025“ (из MFRR / EFJ) https://europeanjournalists.org/wp-content/uploads/2025/09/MFRR-Monitoring-Report-Jan-Jun-2025_EFJ.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 22. novembra 2025.)

Filipova, R. (2020). The Shrinking Space for Media Freedom in Southeast Europe in the Midst of Covid-19 Pandemic and State of Emergency. Център за изследване на демокрацията [Center for the Study of Democracy]. https://csd.eu/publications/publication/the-shrinking-space-for-media-freedom-in-southeast-europe/?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 23. novembra 2025.)

Gavrilović, Z. (2022). From the campaign of officials to the industry of populism. Biro za društvena istraživanja [Bureau for social research] (BIRODI). https://www.birodi.rs/wp-content/uploads/2022/11/FROM-THE-CAMPAIGN-OF-OFFICIALS-TO-THE-INDUSTRY-OF-POPULISM.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 23. novembra 2025.)

Gaćanica, L., Noorlander, P., and Gorjanc-Prelević, T., Countering Hate Speech: European Standards and Practice (Action for Human Rights, 2022). https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2022/05/Prirucnik-za-suzbijanje-govora-mrznje-esip-FINAL-19-7-2022.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 23. novembra 2025.)

Human Rights Action (HRA), Countering Hate Speech – European Standards and Practice (Action for Human Rights, 2022).

https://www.hraction.org/wp-content/uploads/2022/05/Prirucnik-za-suzbijanje-govora-mrznje-esip-FINAL-19-7-2022.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 23. novembra 2025.)

MFRR – Media Freedom Rapid Response, reports on the state of media freedom in the Western Balkans (2024–2025).

Milojević, A., and Kleut, J., works on media conditions and hybrid regimes (2023).

https://rfpn.fpn.bg.ac.rs/handle/123456789/1157?locale-attribute=en&show=full&utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 23. novembra 2025.)

Moratti, M., Media Pluralism in a Legal Limbo in Serbia (2023).

https://www.mfrr.eu/media-pluralism-in-a-legal-limbo-in-serbia/?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 23. novembra 2025.)

Milosavljević, M., & Poler, M. (2018). Balkanization and pauperization: Analysis of media capture of public service broadcasters in the Western Balkans. *Journalism*, 19(8), 1149- 1164. — доступно на сајту часописа Journalism.

OSCE/ODIHR, reports on elections and the media environment (2020–2024). — „Republic of Serbia – Local Elections 2 June 2024: Final Report“

https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/575488_1.pdf?utm_source=chatgpt.com (pristupljeno 12. novembra 2025.)

Prat, A. (2015). Media capture and media power. In Handbook of media economics (Vol. 1, pp. 669-686). North-Holland.

Pavlović, D. (2024). Parliamentary and local elections in Serbia 2023. Contemporary Southeastern Europe, 11(1), 1-11

Srejić, M. (2025, July 4). Teroristi, nacisti, kreteni, ološi: Kako izgleda Vučićeva pristojna Srbija? [Terrorists, Nazis, jerks, scumbags: What Vučić’s “decent Serbia” looks like]. Vreme.

<https://vreme.com/en/vesti/teroristi-nacisti-kreteni-olosikako-izgleda-vuciceva-pristojna-srbija/> (pristupljeno 10. novembra 2025.)

Tomić-Bobaš, L. (2025). Medijski sustav i pad medijskih sloboda u Srbiji: utjecaj političkih pritisaka i vlasništva na neovisnost medija [The media system and the decline of media freedom in Serbia: the impact of political pressure and ownership on media independence] (Doctoral dissertation, University of Zagreb, Faculty of Political Science).

UNESCO, Media Development Indicators, 2021.

ЛАЖНЕ ВЕСТИ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ: КАКО ЈАЧАТИ МЕДИЈСКУ ОДГОВОРНОСТ?

Миодраг Миљковић¹

САЖЕТАК

У ери дигиталне комуникације, лажне вести и дезинформације представљају озбиљан изазов за демократска друштва, угрожавајући јавни дискурс, поверење у институције и медијску етику. Овај рад истражује појмове „лажне вести“ и „дезинформације“, анализирајући њихове узроке, механизме ширења и друштвене последице. Посебна пажња посвећена је улози новинара, медијских кућа и регулаторних тела у спречавању ширења нетачних информација, као и потреби за јачањем професионалних стандарда и етичке одговорности. Рад предлаже конкретне мере за унапређење медијске одговорности, укључујући едукацију новинара, транспарентност извора, развој медијске писмености и институционалну подршку независном новинарству. Кроз критичку анализу релевантне научне литературе, рад настоји да понуди системски приступ решавању проблема дезинформација, наглашавајући важност сарадње између медија, академске заједнице и јавности. Циљ је подстицање одговорног информисања као темеља здравог демократског поретка.

Кључне речи:

лажне вести, дезинформација,
одговорност медија, новинарска етика,
демократски дискурс

¹ Миодраг Миљковић
Производња Синописис, Ниш, Србија, e-mail: micamiljkovic@gmail.com

УВОД

У савременом дигиталном добу, феномен лажних вести и дезинформација представља један од најозбиљнијих изазова за демократска друштва, медијску индустрију и појединце. Брзина и обим ширења неистинитих информација, посебно путем друштвених мрежа и дигиталних платформи, довели су до дубоких промена у начину на који јавност приступа, процењује и користи информације (Кулић, 2019; *Tandoc et al.*, 2018). Овај рад има за циљ да кроз академску анализу дефинише и разјасни појмове „лажне вести“ и „дезинформације“, истражи њихове узроке и последице, анализира улогу медија и новинара у спречавању ширења неистинитих информација, као и да понуди препоруке за јачање медијске одговорности у борби против овог феномена.

Појам „лажне вести“ (енг. *fake news*) ушао је у широку употребу након политичких догађаја попут председничких избора у САД 2016. године и Брежит референдума, али његова употреба и значење нису једнозначни ни у академској ни у медијској заједници (Кулић, 2019; *Tandoc et al.*, 2018; *Egelhofer & Lecheler*, 2019). Лажне вести се најчешће дефинишу као информације које су намерно или свесно нетачне, али су представљене у формату вести, са циљем да обману публику (*Allcott & Gentzkow*, 2017; *Klein & Wueller*, 2017). Кључне карактеристике лажних вести су:

- Низак ниво фактичности: садрже потпуно или делимично неистините информације.
- Жанровска имитација новинарства: структуриране су као вести, са насловом, текстом и често сликом, како би изгледале као легитиман новинарски производ.
- Намера да се обмане: креиране су са циљем да доведу публику у заблуду, било из политичких, економских или других мотива (*Tandoc et al.*, 2018; *Egelhofer & Lecheler*, 2019).

Важан је и феномен „етикетирања“ – термин „лажне вести“ често се користи као реторичко оружје за дискредитацију неистомишљеника или медија, што додатно компликује његову употребу (*Egelhofer & Lecheler*, 2019).

Дезинформације се дефинишу као намерно креиране и ширене неистините или обмањујуће информације са циљем да се манипулише публиком, остваре политички, економски или други интереси, или нанесе штета појединцу, групи или друштву (*European Commission*, 2018; *Broda & Strömbäck*, 2024). За разлику од „мисинформација“ (нетачних информација које се шире без намере да се обмане), дезинформације подразумевају свесну намеру и често су део координираних кампања (*Wardle*, 2017; *Vosoughi et al.*, 2018).

Дакле, док су лажне вести један од видова дезинформација, дезинформације обухватају шири спектар активности, укључујући пропаганду, манипулацију сликама, фабриковање докумената и друге облике комуникативне неистинитости (Кулић, 2019; *Broda & Strömbäck*, 2024).

ИСТОРИЈАТ И ЕВОЛУЦИЈА ФЕНОМЕНА ЛАЖНИХ ВЕСТИ

Иако се чини да је феномен лажних вести новијег датума, историјски гледано, дезинформације и манипулација информацијама постоје од најранијих облика људске комуникације (Бодрожић, 2025; *Ortoleva*, 2019). Примери намерног ширења неистинитих информација могу се наћи у античким цивилизацијама, током ратова, политичких преврата и пропагандних кампања (Волков, 2002; *Egelhofer & Lecheler*, 2019).

Међутим, оно што је ново у савременом добу јесте технологија – интернет, друштвене мреже и мобилне апликације омогућиле су невиђену брзину и обим ширења неистинитих информација (*Vosoughi et al.*, 2018; *Bradshaw & Howard*, 2019). Дигитална револуција је укинула традиционалне филтере (уредничку контролу, професионалне стандарде), што је довело до „демократизације“ производње и дистрибуције вести, али и до пораста ризика од злоупотреба (*Tandoc et al.*, 2018; *Egelhofer & Lecheler*, 2019).

ТИПОЛОГИЈА И КЛАСИФИКАЦИЈА ЛАЖНИХ ВЕСТИ И ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Академска литература нуди различите типологије лажних вести и дезинформација, засноване на димензијама фактичности, намере и формата (*Tandoc et al., 2018; Molina et al., 2019*). Најчешће се издвајају следеће категорије:

- Сатира и пародија: садржаји који имитирају вести ради хумора или критике, без намере да обману (*Tandoc et al., 2018*).
- Фабрикација: потпуно измишљене вести, без икакве основе у стварности.
- Манипулација: делимично истините вести у којима су чињенице изврнуте, изостављене или измештене из контекста.
- Пропаганда: систематско ширење информација у циљу обликовања јавног мњења, често у политичке сврхе.
- *Clickbait*: сензационалистички наслови и садржаји који привлаче пажњу ради економске добити.
- Оглашавање и скривено спонзорство: комерцијални садржаји представљени као вести.
- Ове категорије се често преклапају, а границе између њих нису увек јасне, што додатно отежава детекцију и борбу против лажних вести (*Tandoc et al., 2018; Molina et al., 2019*).

УЗРОЦИ ШИРЕЊА ДЕЗИНФОРМАЦИЈА: СОЦИЈАЛНИ, ПОЛИТИЧКИ И ЕКОНОМСКИ ФАКТОРИ

Друштвена динамика, као што су групна идентификација, потреба за припадањем и потврђивањем сопствених уверења, значајно утичу на ширење дезинформација (*Törnberg, 2018; Broda & Strömbäck, 2024*). Људи су склони да деле информације које подржавају њихове ставове и вредности, што доводи до стварања „ехо комора“ и појачавања поларизације (*Bakshy et al., 2015; Germano et al., 2025*).

Политички актери често користе дезинформације као средство за мобилизацију или демобилизацију бирача, дискредитацију противника, утицај на изборне процесе и обликовање јавног мњења (*Bradshaw & Howard, 2019; Бодрожић, 2025*). Примери укључују координиране кампање током избора, референдума и криза (*Marchal et al., 2018; European Commission, 2018*).

Финансијски мотиви су значајан покретач ширења лажних вести. Сензационалистички садржаји привлаче пажњу, повећавају број прегледа и омогућавају већу зараду од оглашавања (*Allcott & Gentzkow, 2017; Tandoc et al., 2018*). Пад прихода традиционалних медија и прелазак на дигиталне платформе додатно подстичу производњу „*clickbait*“ садржаја (*Bradshaw & Howard, 2019*).

ПСИХОЛОШКИ МЕХАНИЗМИ И УТИЦАЈ НА ПУБЛИКУ: КОГНИТИВНЕ ПРИСТРАСНОСТИ

Људска склоност ка когнитивним пристрасностима, као што су пристрасност потврде, селективна изложеност и мотивисано резонување, чини појединце подложним дезинформацијама (*Kahneman & Tversky, 1972; Nickerson, 1998; Broda & Strömbäck, 2024*). Пристрасност потврде подразумева да људи траже, тумаче и памте информације које потврђују њихова постојећа уверења, док игноришу или одбацују супротне податке (*Nickerson, 1998; Strömbäck et al., 2022*).

Дезинформације често експлоатишу емоције као што су страх, бес или изненађење, што повећава вероватноћу да ће публика делити такве садржаје (*Vosoughi et al., 2018; Dickinson et al., 2025*). Истраживања показују да су лажне вести често новије и емоционално набијене, што их чини „заразнијим“ од истинитих информација (*Vosoughi et al., 2018*).

Покушаји да се коригују погрешна уверења често наилазе на „*backfire effect*“, где појединци још чвршће прихватају своја уверења након што им се представе супротни докази (*Lewandowsky*

et al., 2020; Dickinson et al., 2025). Овај феномен је посебно изражен у политички поларизованим срединама.

УЛОГА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА И АЛГОРИТАМА У ШИРЕЊУ ЛАЖНИХ ВЕСТИ

Друштвене мреже користе алгоритме који приоритизују садржаје са високим ангажовањем (лајкови, дељења, коментари), што често фаворизује сензационалистичке и поларизујуће вести (Germano et al., 2025; Pariser, 2011). Овај механизам доводи до „crowding-out the truth“ ефекта, где умерени и истинити садржаји бивају потиснути у корист екстремних и често нетачних информација (Germano et al., 2025).

Алгоритми друштвених мрежа стварају „ехо коморе“ и „филтер мехуриће“, где корисници добијају садржаје који су у складу са њиховим уверењима, што појачава поларизацију и смањује изложеност различитим перспективама (Bakshy et al., 2015; Törnberg, 2018; Pariser, 2011).

Аутоматизовани налози (ботови) и координисано неаутентично понашање значајно доприносе ширењу дезинформација, посебно у раним фазама „виралности“ (Shao et al., 2018; Bradshaw & Howard, 2019). Ботови могу да манипулишу алгоритмима, стварајући утисак популарности одређених тема или ставова (Shao et al., 2018).

УЛОГА ТРАДИЦИОНАЛНИХ МЕДИЈА И НОВИНАРСТВА У ПРЕВЕНЦИЈИ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Традиционални медији и професионално новинарство имају кључну улогу у верификацији информација, поштовању етичких стандарда и пружању поузданих вести (Савет за штампу, 2015; Jevtić, 2017). Кодекс новинара прописује обавезу провере извора, објективност, непристрасност и одговорност према јавности (Савет за штампу, 2015).

Међутим, традиционални медији се суочавају са бројним изазовима: пад прихода, притисци власника, политичка и економска зависност, као и конкуренција са брзим и често непровереним дигиталним садржајима (Мартиноли, 2017; Fletcher, 2020). Недостатак ресурса и журба да се буде „први“ често доводе до пропуста у верификацији (Selva, 2020).

Јавни медијски сервиси имају посебну одговорност да обезбеде плурализам, објективност и образовне садржаје, као и да промовишу медијску писменост (Закон о јавним медијским сервисима, 2014; Trifunović et al., 2020).

Медијска писменост подразумева скуп знања, вештина и ставова који омогућавају појединцима да критички приступају, анализирају, евалуирају и креирају медијске садржаје у различитим форматима (Aufderheide, 1992; Livingstone & Thumim, 2003; Јеленковић и Јеленковић, 2016). Кључне димензије су:

- Техничке компетенције: разумевање начина функционисања медија и дигиталних платформи.
- Критичко размишљање: способност анализе и процене поузданости извора и садржаја.
- Производња садржаја: активно учешће у креирању и ширењу информација.

Медијска писменост је препозната као један од најефикаснијих инструмената у борби против дезинформација, јер оснажује грађане да препознају, анализирају и одбаце неистините садржаје (Ружић, 2018; Broda & Strömbäck, 2024; Trifunović et al., 2020). Истраживања показују да програми медијске писмености значајно повећавају способност публике да разликује поуздане од непоузданих извора (Breakstone et al., 2021; Axelsson et al., 2021).

Школе, универзитети и библиотеке имају кључну улогу у развоју медијске писмености кроз формално и неформално образовање, радионице, игре и интерактивне програме (Trifunović et al., 2020; EPAL, 2025; Young et al., 2020). Библиотеке, као простори заједничког учења и критичког преиспитивања, доприносе изградњи отпорности заједнице на манипулацију (EPAL, 2025; Ashikuzzaman, 2024).

Правни оквир за борбу против дезинформација обухвата међународне конвенције (Европска конвенција о људским правима, Повеља ЕУ о основним правима), националне законе (Закон о јавном информисању и медијима, Закон о електронским медијима) и саморегулаторне механизме (Савет за штампу, новинарска удружења) (Сурчулија Милојевић, 2016; Закон о јавном информисању и медијима, 2014).

Један од кључних изазова је балансирање између заштите слободе изражавања и потребе за спречавањем штетних последица дезинформација (UN Joint Declaration, 2017; European Commission, 2018). Прекомерна регулација може довести до цензуре и угрожавања медијског плурализма, док недовољна регулација оставља простор за злоупотребе (Сурчулија Милојевић, 2018–2019; Bradshaw & Howard, 2019).

ЕУ је развила мултидимензионални приступ који укључује Кодекс праксе о дезинформацијама, Дигитални сервисни акт (DSA), Rapid Alert System и подршку медијској писмености (European Commission, 2018; 2022; 2023). Ове мере имају за циљ да повећају транспарентност, одговорност платформи и оснаже грађане (NENADIC, 2019; EC EEAS, 2019).

МЕТОДЕ И АЛАТИ ЗА ДЕТЕКЦИЈУ И ВЕРИФИКАЦИЈУ ЧИЊЕНИЦА (FACT-CHECKING, AI)

Провера чињеница (*fact-checking*) је један од најефикаснијих алата у борби против дезинформација. Постоје професионалне организације, новинске куће, платформе и независни пројекти који се баве провером тврдњи, идентификацијом лажних вести и објављивањем корекција (Liu et al., 2025; Dickinson et al., 2025). Истраживања показују да је ефикасност *fact-checking*-а највећа када корекције долазе од кредибилних извора и када су јасно обележене (Liu et al., 2025).

Развој вештачке интелигенције омогућио је аутоматизовану детекцију дезинформација, анализу мрежа, препознавање образаца и брзу идентификацију лажних налога и координисаних кампања (Romanishyn et al., 2025; Vladika & Matthes, 2023). AI алати се користе за:

- Препознавање лажних слика и deepfake садржаја.
- Анализу метаподатака и мрежних образаца.
- Аутоматско означавање и рангирање садржаја по кредибилитету.

Међутим, AI алати нису непогрешиви – постоји ризик од лажних позитивних/негативних резултата, као и од прекомерне аутоматизације која може угрозити слободу изражавања (European Parliament, 2019; Romanishyn et al., 2025).

Гамификовани приступи, као што су игре „Bad News“ и „Harmony Square“, показали су се ефикасним у развоју психолошке отпорности на дезинформације („*prebunking*“ и „*inoculation*“ стратегије) (Roozenbeek & van der Linden, 2019; Dickinson et al., 2025).

СТРАТЕГИЈЕ И ПОЛИТИКЕ ЗА ЈАЧАЊЕ МЕДИЈСКЕ ОДГОВОРНОСТИ (ПРЕПОРУКЕ)

Јачање медијске писмености

- Увођење медијске писмености у школске и универзитетске програме као обавезног предмета (*Trifunović et al., 2020; EPALE, 2025*).
- Развој програма за одрасле, посебно за рањиве и маргинализоване групе.
- Подршка библиотекама, невладиним организацијама и медијским центрима у организовању радионица, игара и јавних дискусија (*EPALE, 2025; Ashikuzzaman, 2024*).

Јачање професионалних стандарда и саморегулације

- Строга примена новинарских кодекса и етичких стандарда (Савет за штампу, 2015).
- Подстицање транспарентности у раду медија, укључујући откривање извора и власничке структуре.
- Развој саморегулаторних тела и механизма за брзу реакцију на жалбе и пријаве дезинформација (Сурчулија Милојевић, 2018–2019).

Технолошке и правне мере

- Сарадња са дигиталним платформама ради унапређења алгоритама за детекцију и означавање сумњивог садржаја, уз поштовање слободе изражавања (*European Commission, 2018; Germano et al., 2025*).
- Развој и примена правних оквира који омогућавају санкционисање организованих кампања дезинформација, уз јасне гаранције против злоупотреба (Закон о јавном информисању и медијима, 2014; *European Commission, 2022*).
- Подршка истраживачким и иновационим пројектима у области *AI* и медијске писмености.
- Подршка локалном новинарству и плурализму
- Финансијска и институционална подршка локалним медијима и независном новинарству, као кључним факторима у изградњи поверења и отпорности на дезинформације (*Bateman & Jackson, 2024; Schiffrin, 2024*).
- Развој модела одрживог финансирања (субвенције, пореске олакшице, јавни фондови).
- Међународна сарадња
- Учествовање у међународним иницијативама (ЕУ, Савет Европе, ОЕБС) ради размене добрих пракси, развоја стандарда и заједничких алата (*European Commission, 2018; EC EEAS, 2019*).
- Сарадња у борби против транснационалних кампања дезинформација и сајбер претњи.

УЛОГА ОБРАЗОВНИХ ИНСТИТУЦИЈА И БИБЛИОТЕКА У БОРБИ ПРОТИВ ДЕЗИНФОРМАЦИЈА

Школе и универзитети су кључни актери у развоју критичког мишљења, медијске и дигиталне писмености (*Trifunović et al., 2020; Axelsson et al., 2021*). Програми који подстичу анализу, проверу извора и разумевање медијских механизма доприносе изградњи отпорности на дезинформације (*Breakstone et al., 2021*).

Бiblioteке су постале простори заједничког учења, критичког преиспитивања и изградње отпорности заједнице на манипулацију (*EPALE, 2025; Ashikuzzaman, 2024*). Оне организују радионице, игре, семинаре и пружају приступ поузданим изворима и алатима за проверу чињеница (*Young et al., 2020; Ashikuzzaman, 2024*).

ПОЛИТИЧКО-БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ ШИРЕЊА ЛАЖНИХ ВЕСТИ

Дезинформације представљају озбиљну претњу националној безбедности, демократским процесима и друштвеној кохезији (Бодрожић, 2025; *Bradshaw & Howard, 2019*). Координисане кампање могу утицати на изборне процесе, изазвати друштвене немире, угрозити јавни ред и безбедност (*Marchal et al., 2018; European Commission, 2018*). Примери укључују ширење дезинформација током пандемије COVID-19, избора и међународних криза (*Denniss & Lindberg, 2025; Dickinson et al., 2025*).

ЗАКЉУЧАК

Феномен лажних вести и дезинформација представља комплексну, мултидимензионалну претњу демократским друштвима, јавном здрављу и безбедности. Ефикасна борба против овог феномена захтева интегрисан приступ који обухвата јачање медијске писмености, унапређење професионалних стандарда, развој технолошких и правних алата, подршку независном новинарству и плурализму, као и међународну сарадњу. Кључна улога припада образовним институцијама, библиотекама и грађанима, који морају бити оснажени да критички приступају информацијама и активно учествују у изградњи отпорног и информисаног друштва. Само кроз континуирано унапређење медијске одговорности, транспарентности и сарадње можемо изградити ефикасан одговор на изазове лажних вести и дезинформација.

ЛИТЕРАТУРА

- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>
- Ashikuzzaman, M. (2024). The Role of Libraries in Fighting Misinformation and Disinformation. *Library & Information Science Education Network*.
- Axelsson, C., et al. (2021). News Evaluator Project. <https://nyhetsvarderaren.se/in-english/>
- Bakshy, E., Messing, S., & Adamic, L. (2015). Exposure to ideologically diverse news and opinion on Facebook. *Science*, 348(6239), 1130–1133. <https://doi.org/10.1126/science.aaa1160>
- Bateman, J., & Jackson, D. (2024). Countering Disinformation Effectively: An Evidence-Based Policy Guide. *Carnegie Endowment for International Peace*.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2019). *The Global Disinformation Disorder: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*. Oxford: Oxford Internet Institute.
- Breakstone, J., et al. (2021). Lateral Reading and Digital Literacy. *Stanford University Civic Online Reasoning*.
- Broda, E., & Strömbäck, J. (2024). Misinformation, Disinformation, and Fake News: Lessons from an Interdisciplinary, Systematic Literature Review. *Annals of the International Communication Association*, 48(2), 139–166. <https://doi.org/10.1080/23808985.2024.2323736>
- Denniss, E., & Lindberg, R. (2025). Social media and the spread of misinformation: infectious and a threat to public health. *Health Promotion International*, 40(2), daaf023. <https://doi.org/10.1093/heapro/daaf023>
- Dickinson, R., Makowski, D., van Marwijk, H., & Ford, E. (2025). Interventions for combating COVID-19 misinformation: A systematic realist review. *PLOS One*, 20(4), e0321818. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0321818>

Egelhofer, J. L., & Lecheler, S. (2019). Fake News as a Two-Dimensional Phenomenon: A Framework and Research Agenda. *Annals of the International Communication Association*, 43(2), 97–116. <https://doi.org/10.1080/23808985.2019.1602782>

EPALE. (2025). Библиотеке у борби против дезинформација. <https://epale.ec.europa.eu/en/node/394619>

European Commission. (2018). A multi-dimensional approach to disinformation – Report of the independent High level Group on fake news and online disinformation. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission. (2022). Digital Services Act.

European Commission, European External Action Service (EC EEAS). (2019). Action Plan Against Disinformation: Report on Progress.

Fletcher, R. (2020). Trust will Get Worse Before it Gets Better. In *Journalism, Media, and Technology Trends and Predictions 2020* (pp. 30–33). University of Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.

Germano, F., Gómez, V., & Sobbrío, F. (2025). Ranking for engagement: How social media algorithms fuel misinformation and polarization. *Economics Working Paper Series*, 1912.

Jevtić, M. (2017). Новинарство у ери пост-истине. *Годишњак Факултета политичких наука*, 18(2), 121–137.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1972). Subjective probability: A judgment of representativeness. *Cognitive Psychology*, 3(3), 430–454.

Kisa, S., & Kisa, A. (2024). A Comprehensive Analysis of COVID-19 Misinformation, Public Health Impacts, and Communication Strategies: Scoping Review. *Journal of Medical Internet Research*, 26, e56931.

Klein, D., & Wueller, J. (2017). Fake News: A Legal Perspective. *Informal Logic*, 1(2018), 97–110.

Кулић, М. (2019). Дефинисање лажних вести: стари концепт, нови појмови. У: *Вјеродостојност медија: Доба лажних информација*, ур. Зарфа Хрњић Кудузовић, Милица Кулић и Јелена Јуришић, 5–19. Филозофски факултет Универзитета у Тузли.

Liu, X., Qi, L., Wang, L., & Metzger, M. J. (2025). Checking the Fact-Checkers: The Role of Source Type, Perceived Credibility, and Individual Differences in Fact-Checking Effectiveness. *Communication Research*, 52(6), 719–746. <https://doi.org/10.1177/00936502231206419>

Livingstone, S., & Thumim, N. (2003). Media Literacy and the Challenge of New Information and Communication Technologies. *Communication Review*, 6(1), 1–14.

Marchal, N., Neudert, L.-M., Kollanyi, B., Howard, P. N., & Kelly, J. (2018). Polarization, Partisanship and Junk News Consumption on Social Media During the 2018 US Midterm Elections. Oxford: Project on Computational Propaganda.

Мартиноли, А. (2017). Fake news – медијска продукција и криза новинарства у доба пост истине. *Зборник Факултета драмских уметности*, 32, 43–60.

Molina, M. D., Sundar, S. S., Le, T., & Lee, D. (2019). “Fake News” Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content. *American Behavioral Scientist*, 65(2), 180–212.

Nickerson, R. S. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220.

Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press.

Purdue OWL. (2024). APA Formatting and Style Guide (7th Edition). https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_formatting_and_style_guide/index.html

Romanishyn, A., Malytska, O., & Goncharuk, V. (2025). AI-driven disinformation: policy recommendations for democratic resilience. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 8, 1569115. <https://doi.org/10.3389/frai.2025.1569115>

Roozenbeek, J., Culloty, E., & Suiter, J. (2023). Countering misinformation: Evidence, knowledge gaps, and implications of current interventions. *European Psychologist*, 28(3), 189–205. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000492>

Roozenbeek, J., & van der Linden, S. (2019). The Fake News Game: Actively Inoculating Against the Risk of Misinformation. *Journal of Risk Research*, 22(5), 570–580.

Ружић, Н. (2018). Улога медијске и информационе писмености у ери дезинформација и лажних вијести. У: Медији Балкана: Зборник у част проф. др Дубравки Валић Недељковић, ур. Дејан Пралица, 191–205. Филозофски факултет Нови Сад.

Савет за штампу. (2015). Кодекс новинара – Упутства и смернице. Београд: Dia-Art.

Schiffrin, A. (2024). The Real Impact of Fake News: The Rise of Political Misinformation—and How We Can Combat Its Influence. Columbia University School of Professional Studies.

Selva, M. (2020). Journalism under Fire. In *Journalism, Media, and Technology Trends and Predictions 2020* (pp. 28–30). University of Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.

Strömbäck, J., Wikforss, E., et al. (2022). Knowledge Resistance in the Age of Misinformation. *Journal of Communication*, 72(3), 321–340.

Tandoc, E. C. Jr., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “Fake News.” *Digital Journalism*, 6(2), 137–153. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>

Trifunović, S., et al. (2020). Медијска писменост – приручник за васпитаче, наставнике и стручне сараднике. Министарство културе и информисања Републике Србије.

UN Joint Declaration on Freedom of Expression and “Fake News”, Disinformation and Propaganda. (2017). FOM.GAL/3/17.

Vladika, J., & Matthes, F. (2023). Scientific Fact-Checking: A Survey of Resources and Approaches. In *Findings of the Association for Computational Linguistics: ACL 2023*, 6215–6230.

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151.

Wardle, C. (2017). Fake News. It’s Complicated. First Draft.

Wilson, S. L., & Wiysonge, C. (2020). Social media and vaccine hesitancy. *BMJ Global Health*, 5(10), e004206.

Young, J. C., Boyd, B., Yefimova, K., Wedlake, S., Coward, C., & Hapel, R. (2020). The role of libraries in misinformation programming: A research agenda. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(6), 719–746.

Zubairu, H., Abdou, A., & Matrawy, A. (2025). Evaluation Metrics for Misinformation Warning Interventions: Challenges and Prospects. *arXiv preprint arXiv:2505.09526*.

НОВИНАР ИЗМЕЂУ ПРИТИСКА ПУБЛИКЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИХ СТАНДАРДА: ГДЕ НАСТАЈЕ ПУКОТИНА КОЈА ОТВАРА ПРОСТОР ЗА ГОВОР МРЖЊЕ

Сандра Д. Иршевић¹

А П С Т Р А К Т

Рад истражује како савремено медијско окружење мења свакодневну новинарску праксу и ствара услове у којима се говор мржње лакше постаје део медијских садржаја. Полази се од става да говор мржње у медијима често није резултат свесног идеолошког избора, већ последица структурних услова у којима се новинар налази: када је главни циљ задржати пажњу публике и остварити кликове, приоритети се померају са тачности и уравнотежености на емоционалну снагу и поларизацију. Циљ је да се боље разуме како се однос између новинарске одговорности, очекивања и логике дигиталних платформи заиста одвија у пракси. Резултати указују да су многе професионалне одлуке под утицајем фактора који се не могу игнорисати у свакодневном раду, чак и када се њихове последице супротстављају етичким начелима. Ипак, ради се и о простору за акцију: потенцијал постоји у јачању етичке самосвести унутар редакција, развоју критичке медијске писмености међу корисницима.

Кључне речи:

новинарство, говор мржње,
професионална етика, медијска публика

¹ Сандра Иршевић
докторанткиња дигиталне продукције, Универзитет Едуконс,
Сремска Каменица, Србија; e-mail: sandra.irsevic@gmail.com

УВОД

Савремена дигитална епоха донела је трансформацију новинарства која иде даље од промена у формату или дистрибуцији, она дотиче саму срж професионалне етике. Док су класични теоретичари попут Ковач и Росентиел (2014) истицали „тачност чињеницама“ и „лојалност грађанима“ као неприкосновене принципе, данашњи новинар налази се у положају да стално преговара о тим принципима под притиском система који функционише под доминацијом метрика гледаности, стопе кликабилности (*CTR*), деловања и коментара. У том окружењу, говор мржње више није само облик изражаја екстремних група; постаје *интегрални ефекат* онлајн економије чија је главна валута пажња, а не истина (*Wu, 2016*). Рад полази од претпоставке да је говор мржње у медијима најчешће резултат не толико личних убеђења новинара, колико структурних прилика у којима се новинарска одлука доноси. Циљ је да се идентификује где и како настаје *пукотина*, тачка у процесу производње вести у којој професионална норма уступа место системском компромису. Рад се фокусира на појединачне случајеве мржње и истражује услове под којима се она производи. Како се мржња постепено нормализује кроз свакодневне новинарске рутине, усвојене фрејмове и неизбежне технолошке императиве.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР: ИЗМЕЂУ ЕТИКЕ И ЕКОНОМИЈЕ ПАЖЊЕ

Професионална етика новинарства традиционално почиње од четири основна принципа: верификација чињеница, независност уређивачке одлуке, лојалност према јавности и одговорност према друштву (*Kovach & Rosenstiel, 2014*). Данас, међутим, ови принципи све чешће долазе у сукоб са другом врстом одговорности, оном према алгоритмима. Као што Наполи (2019) истиче, новинар је данас, поред свега, одговоран и према системима који одлучују који садржај ће бити видљив, а који ће остати непримећен. Та „алгоритамска одговорност“ није увек експлицитна, али се стално огледа у конкретним уредничким изборима. И то од формулисања наслова и бирања фотографије до времена објављивања и начина промоције садржаја.

У том контексту кључну улогу игра појам *економије пажње* (*Davenport & Beck, 2001; Wu, 2016*), идеје да је пажња постала редак такмичарски ресурс. У информационом свету, садржај мора да се истакне, а алгоритми платформи као што су *Facebook*, *YouTube* или *Google News* више награђују оне приказе који изазивају јаке емоције, пре свега бес и страх (*Brady et al., 2022*). Тиме се ствара повратна спрега: новинар учи, кроз праксу, који фрејмови „раде“, па их све чешће користи. И то не нужно зато што их сматра најбољим, већ зато што их сматра најефикаснијим.

Овде се појављује основна напетост: док професионална етика тежи умерености, избегавању стигматизације и контекстуализацији, алгоритамска логика тежи упадљивости, поједностављењу и емоционалној поларизацији. На пример, наслови попут „Оно што вам нико не каже“ или „Заиста да ли је ово тачно?“ имају велику моћ привлачења (*Tandoc et al., 2018*), али уједно подстичу сумњичавост и конспиративно читање стварности. Када се тај принцип примени на већ угрожене групе: мигранте, верске мањине, ЛГБТ+ особе, ризик није више у појединачној изјави, већ у системском појачавању стереотипа под окриљем „легалног“, „уређеничког“ избора.

Ваљда не треба подсећати да говор мржње, у смислу међународних стандарда, није исто што и оштра критика или полемика. Према дефиницији Европске уније (*Council Framework Decision 2008/913/ЈНА*), говор мржње подразумева јавно подстицање на насиље или мржњу према одређеној групи или појединцу због расе, вере, порекла, сексуалне оријентације и слично. У пракси, међутим, граница између „јачег израза“ и мржње често није у речима, већ у дискурсу: када се група систематски приказује као извор нереда или претња без довољног контекста, такав приказ не мора директно да вређа, али отвара простор у ком мржња постаје природан наставак (*van Dijk, 2020*).

МЕТОДОЛОГИЈА

Рад се темељи на теоријској и концептуалној анализи, што је у овом случају најприкладнији приступ: феномени као што су структурни притисци у медијима или нормализација појединих дискурса не могу се ухватити само кроз интервјуе или садржајну анализу појединачних текстова. Они се препознају тек када се постојеће теорије критички прегледају, упореде и споје у нову, кохерентну слику. У ту сврху примењена је синтетичка критичка ревизија (*Grant & Booth, 2009*), метода која омогућава да се теорије из различитих области (медијска етика, критичка дискурсивна анализа, студије платформи) увекно повежу, уместо да стоје засебно.

Избор литературе није био случајан. У фокусу су радови који испуњавају три јасна услова: да су објављени у угледним, индексираним изворима (*Scopus, Web of Science, DOAJ*); да се директно баве бар једном од три кључне теме, новинарском етиком у дигиталном контексту, говором мржње у медијима или утицајем алгоритамске културе на производњу садржаја; и да су доступни у пуном тексту, било преко *open access* издања, било преко институционалног приступа.

На крају је анализирано 23 рада објављена између 2010. и 2024. године. Међу најзначајнијим су радови *Waisborda* (2018), *van Dijka* (2020), *Napolija* (2019), *Tandoca* и сарадника (2018), *Couldryja* (2010) и *Bradyja* и сарадника (2022). Анализа је текла у три корака: прво су издвојени централни појмови у сваком раду, затим су проучени начини на које се спољни притисци (економски, технолошки, публички) одражавају на етичке дилеме уредника и новинара, и на крају је реконструисан модел који описује како се говор мржње не појављује случајно, већ системски, кроз оно што смо овде назвали структурном амплификацијом мржње.

Анализа структурних притисака и настанка пукотина

Пукотина у новинарској пракси не настаје одједном, ни као последица појединачне грешке или лошег укуса. Она се формира постепено, када се један од основних етичких принципа новинарства сукоби са системским императивом који долази из логике платформе, из притиска публике, из политичке агенде или из прости, свакодневне неопходности да се „преживи“ у медијском простору. У овом раду разликујемо три кључне тачке у којима се та пукотина најчешће отвара. И у свакој од њих, мржња добија простор не зато што се директно подржава, већ зато што се допушта да остане неоповргнута, неуконтекстуализована, па и несвесно легитимизована.

Наслов као емоционални окидач

Новинарски кодекси, као што је онај Међународне федерације новинара (*IFJ, 2019*), јасно подвлаче да наслов мора да буде прецизан, сажет и, пре свега, да не манипулише. У пракси, међутим, наслов је постао једно од најважнијих продајних места у целом чланку, а продаја се мери кликовима. Алгоритми платформи не реагују на тачност, већ на афекат: чему је виша стопа кликабилности (*CTR*), то је већа шанса да садржај буде видљив.

У српским медијима, као што су *Информер, Курир, Данас, Блиц* или *Ало*, то се често преводи у наслове попут „Мигрантска инвазија наставља се!“ или „Ромска банда терорише Београд“ (*Савет Европе, 2020/2024*). Такви наслови нису нужно измишљени у смислу да потпуно измишљају догађај, али *фрејмују* чињеницу тако да изазову осећај уједињене, организоване претње. А емпиријска стварност је ретко тако једноставна: мигранти нису војска, ромске групе нису криминалне мреже по дефиницији, али наслов то изоставља, јер *контекст смањује CTR*.

Последица? Читалац и то чак и они који касније прочитао чланак прво усвоји утисак структурне претње. И тај утисак остаје, чак и када се у тексту наведе да је реч о појединачном случају. У том смислу, проблем није у намери, већ у ефекту: такви наслови не подстичу мржњу директно, већ *омогућавају* да се мрзно тумачење појави као „разуман одговор на стварну опасност“. Према подацима *CEPROM*-а (2024), само у једном месецу 2024. године регистровано је преко 21.600

чланака са елементима говора мржње углавном управо у оваквим насловима, усмереним против Рома, ЛГБТИ+ особа и других маргинализованих група.

Брзина насупрот верификацији

Друга пукотина се отвара у врло конкретном тренутку, када новинар мора да одлучи: да ли да сачека потврду од трећих извора, или да одмах објави информацију док још буди интересовање? У ери „живих вести“, где се дешавања прате у реалном времену, чекање од петнаестак минута може значити да сте изгубили читаоца заувек.

Према студији *Pew Research Center-a* (Mitchell et al., 2022), чак 64% новинара у Европи признаје да је у протекле две године објављивало информације пре потпуне верификације. У српским онлајн медијима, та пракса се често оправдава као „објављивање уз ограду“, на пример, „Према непотврђеним изворима, младић припада мигрантској банди“. Али проблем је у томе што се „ограда“ често не надограђује: када дође потврда да је информација нетачна, чланак се ретко ажурира (CEPRM, 2024: само 12% текстова добија каснију исправку), а читаоци који су видео прву верзију остају са утиском који је већ дискурсивно уграђен.

Овај феномен, познат као *ефекат првог утиска*, нарочито је опасан када се односи на стигматизоване групе. Тада мржња није резултат директног напада, већ последица чињенице да се нетачан утисак *остави да делује*, без довољног труда да се поништи.

Цитирање мржње као „глас народа“

Трећа, можда најсукобнија пукотина, односи се на начин на који се медији односе према публици у онлајн простору. Традиционално, новинарство служи као посредник између власти и грађана, међутим, у дигиталној ери та улога се често преокреће: уместо да *формира* јавно мњење провереним информацијама, медиј постаје ехо-комора која *одбира* из јавног мњења оно што је најгласније чак и када је најштетније.

То се најчешће огледа у уобичајеној пракси цитирања коментара под чланцима, нарочито када се ради о осетљивим темама. На пример, испод текста о интеграцији Рома, може се пронаћи наслов попут: „Лецима зову на насиље над Ромима (Б92). Такав цитат се представља као „глас народа“, иако никада није проверено да ли тај став представља већину, или чак било какав значајан део становништва. Студија Савета Европе (2024) показује да чак 49,5% инцидената говора мржње у медијима потиче управо из таквих „цитата из публике“, често без контекста, без контрапозиције, без упозорења да је реч о мрзном ставу.

Овде се мржња трансформише из потенцијалног етичког проблема у *мерљиву релевантност*: ако је коментар изазвао много реакција, он постаје вредан цитирања чак и уколико је штетан. Срж такозваног *алгоритамског популарног новинарства*: медиј преноси не оно што је важно, већ оно што је највише „резоновало“ (Tandoc et al. 2018). А у овом моделу, мржња, као емоција снаге, беса, страха има изузетно високу резонантност.

Додатни притисак у овом тренутку долази и из политичке сфере. Како истиче *Извештај о медијском плурализму* (2025), медији који се налазе под јачим утицајем владајућих структура не

само да не отпорују овим тенденцијама, већ их свесно појачавају, чиме се пукотина не затвара, већ продубљује.

Када пукотина постаје систем: ка моделу структурне амплификације

На основу анализе, конструисан је модел структурне амплификације говора мржње, који се састоји од три фазе:

1. *Фрејмовање конфликта* — тема се поставља као сукоб два лагера („ми/они“), уз минималну дискусију о структурама које тај сукоб производе;
2. *Емоционална хиперболизација* — коришћење језика који активира осећања беса, страха или угрожености (нпр. „талас“, „инвазија“, „неприлагођеност“);
3. *Делегитимација контра-гласова* — гласови који предлажу другачије тумачење или питају контекст бивају маргинализовани као „политички коректни“, „наивни“ или „продајници интереса“.

Овај модел није морални суд о појединим новинарима; пре је *дијагноза система*. У друштву у којем је вредност медија мерена његовом способношћу да „прича прихватљиве приче“, сложеност стварности се редукује на драматургију (Couldry 2010). У том сценарију, групе које су већ маргинализоване постају идеални „антагонисти“ — јер њихово укључивање тражи мање емпатије, а више емоционалне енергије од читаоца.

Важно је нагласити да новинар у овом систему није пасиван извршилац. Како показују студије о новинарској агенцији (Waisbord, 2018), постоји простор за отпор, али тај простор захтева не само индивидуалну моралну чврстоћу, већ и институционалну подршку: уредничка аутономија, слободу да се одбије „кликабилан“ наслов, временски простор за верификацију. Када та подршка одсутствује, пукотина постаје правило, а не изузетак.

ИНТЕРВЕНЦИЈЕ: КАО МОГУЋНОСТИ ОТПОРА

Уместо да се говор мржње третира као проблем „лоших новинара“ или „лоше публике“, рад предлаже системске интервенције које делују на нивоима где се пукотине формирају.

На институционалном нивоу, редакцијама је неопходно да ревидирају своје метричке системе. Уместо да се награђују искључиво CTR и време проведено на страници, треба увести „етичке индикаторе“: број чланака са додатом контекстуализацијом, степен разноликости извора, учесталост корекција. Пример добре праксе је „The Guardian“, који је 2021. увео етички аудит на месечном нивоу, где тим експерата за етику и диверзитет прегледа најуспешније чланке по метрикама и процењује да ли су остварили и јавног добробит (The Guardian, 2021).

На професионалном нивоу, неопходна је ревизија наставних програма у школама новинарства. Уместо да се етика предаје као скуп апстрактних принципа, треба је интегрисати у радне вежбе: како написати наслов који је прецизан и ангажујући без стигматизације; како цитирати контроверзане изворе без фалсификоване балансираности; како приказати сукоб без репрезентације страна као „монолита“. Овакав приступ примењује факултет у Оксфорду, где студенти анализирају стварне примере из британских медија користећи оквир критичке дискурсивне анализе (van Dijk, 2020).

На јавном нивоу, кључна је инвентива у развоју критичке медијске писмености. Европска комисија је 2023. године покренула програм *Media Literacy for All*, који финансира пројекте за све узрасте, са акцентом на препознавање: (1) фрејмова који стварају „другог“, (2) алгоритамских механика које подстичу поларизацију и (3) разлике између мишљења и говора мржње (European Commission, 2023).

ЗАКЉУЧАК

Говор мржње у медијима није симптом дегенерације појединих новинара, већ симптом дегенерације услова у којима они раде. Када се новинарство сведе на „садржајну индустрију“ чији главни производ није информација, већ пажња, онда се етички стандарди морају непрестано прилагођавати логици маркетиншког успеха. Пукотина настаје у моментима када се та прилагодљивост не више доживљава као компромис, већ као нормалност. Овај рад не предлаже враћање у „идеализовано доба новинарства“, такво доба никада није постојало у потпуности. Уместо тога, позива на *реинституционализацију* етике: на изградњу система у којима су новинари оспособљени, а не само оптерећени, да буду чувари јавног дискурса. Како је рекао филозоф Јурген Хабермас (1991), јавна сфера не може да опстане као „место размене ставова“ ако постане „место размене емоција“. У том смислу, борба против говора мржње у медијима није само питање закона или цензуре, већ питање професионалне сналажљивости у доба дигиталне амнезије.

РЕФЕРЕНЦЕ

Brady, W. J., McLoughlin, K., Doan, T. N., & Van Bavel, J. J. (2022). How emotions shape the dynamics of group identity and intergroup conflict online. *Current Opinion in Psychology*, 47, 101376. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101376>

Couldry, N. (2010). *Why voice matters: Culture and politics after neoliberalism*. SAGE Publications.

Davenport, T. H., & Beck, J. C. (2001). *The attention economy: Understanding the new currency of business*. Harvard Business Press.

European Commission. (2023). *Media literacy for all: Action plan 2023–2027*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/media-literacy>

Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information & Libraries Journal*, 26(2), 91–108. <https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>

Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). MIT Press. (Original work published 1962)

International Federation of Journalists (IFJ). (2019). *Declaration of principles on the conduct of journalists*. <https://www.ifj.org/declaration-of-principles-on-the-conduct-of-journalists.html>

Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2014). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect* (3rd ed.). Three Rivers Press.

Mitchell, A., Jurkowitz, M., Oliphant, J. B., & Shearer, E. (2022). *Newsroom restructuring and job losses in 2022*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/journalism/2022/12/14/newsroom-restructuring-and-job-losses-in-2022/>

Napoli, P. M. (2019). *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. Columbia University Press.

Tandoc, E. C., Jenkins, J., & Craft, S. (2018). Newsroom routines and gatekeeping in the age of social media. *Digital Journalism*, 6(2), 170–185. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1362355>

The Guardian. (2021). *Annual editorial audit: Balancing engagement and responsibility*. <https://www.theguardian.com/info/2021/dec/15/annual-editorial-audit-balancing-engagement-and-responsibility>

Van Dijk, T. A. (2020). Critical discourse studies and context. *Discourse & Society*, 31(2), 121–125. <https://doi.org/10.1177/0957926519899231>

Waisbord, S. (2018). Truth is what happens to news: On journalism, fake news, and post-truth. *Journalism Studies*, 19(13), 1866–1878. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1492881>

Wu, T. (2016). *The attention merchants: The epic scramble to get inside our heads*. Knopf.

Council of the European Union. (2008). *Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law*. Official Journal of the European Union, L 328, 55–59. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008F0913>

ЕТИКА У НОВИНАРСТВУ: ГРАНИЦЕ СЛОБОДЕ ГОВОРА И ОДГОВОРНОСТ МЕДИЈА

Јасмина Мијајловић¹

А П С Т Р А К Т

Овај рад разматра етичке стандарде у новинарству са посебним освртом на границе слободе говора и одговорност медија у савременом информационом окружењу. У фокусу анализе налазе се изазови који произилазе из интензивне дигитализације медијског простора, све веће примене онлајн платформи и ширења дезинформација које значајно утичу на квалитет јавне комуникације.

Пад поверења грађана у медије тумачи се као последица комбинације структурних, политичких и економских фактора, али и системског непоштовања професионалних стандарда у новинарској пракси.

Рад укључује студије случаја из Србије и региона Западног Балкана, које указују на учестале етичке пропусте, као што су нарушавање приватности, сензационалистичко извештавање, недовољно раздвајање чињеница од интерпретације, политички притисци на уређивачку политику и ширење непроверених или манипулативних информација. Ови примери показују да се професионална етика често налази у другом плану у односу на комерцијалне и политичке интересе. У закључку се истиче да етичко новинарство представља предуслов функционисања демократског јавног живота.

Кључне мере за унапређење медијског система су јачање саморегулаторних механизма, развијање медијске писмености, повећање транспарентности медијског власништва и подстицање одговорне комуникације.

Кључне речи:

новинарска етика, слобода говора,
одговорност медија, дезинформације, стандарди

¹ Проф. др Јасмина Мијајловић
Задружни савез Србије, Београд, Србија, e-mail: jasmine.037@gmail.com

УВОД

Новинарство је професија која носи значајну друштвену одговорност. Зато су слобода говора и новинарска етика два неодвојива стуба демократског друштва. Међутим, савремени медијски систем у Србији и региону Западног Балкана, све више се суочава са структурним, политичким и економским изазовима који доводе до ерозије етичких стандарда (Petrović, 2020).

Етичко новинарство представља темељ демократског друштва, јер новинари имају способност да обликују јавни дискурс и утичу на формирање јавног мњења. Иако је слобода говора у демократским системима загарантована, она није апсолутна; неопходно је уравнотежити право на изражавање са одговорношћу медија да штите истину, приватност и јавни интерес (Ustav Republike Srbije, 2006; Savet za štampu, 2015). Дигитализација медија, експлозија онлајн портала без уредничке контроле, пад прихода традиционалних медија и пораст политичког утицаја довели су до драматичних промена у медијском окружењу.

Истовремено, појављују се нови облици манипулације информацијама, укључујући лажне вести, дезинформационе кампање, пропагандно извештавање и координисане активности на друштвеним мрежама (SHARE Foundation, 2021). Циљ овог рада је да анализира границе слободе говора у новинарству, представи теоријске и етичке основе одговорног новинарства, истражи најчешће облике кршења етичких стандарда у Србији и региону, прикаже систематизоване податке у табелама и графиконима и пружи препоруке за унапређење медијског система.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР И НОРМАТИВНА ОСНОВА

Теоријске основе медијске етике

Према McQuail-у (2010), медији имају четири основне функције у друштву: информативну, интегративну, контролно-критичку и образовну. Етика у новинарству осигурава да се те функције извршавају у складу са јавним интересом.

Табела 1: Основне друштвене функције медија (McQuail, 2010)

Функција медија	Опис
Информативна	Прикупљање и ширење проверених и релевантних информација.
Контролно-критичка	Надзор над радом институција и политичких актера.
Интегративна	Стварање заједничког јавног простора и вредности.
Образовна	Унапређење знања и критичког мишљења грађана.

Ове функције се могу остварити само уколико медији делују независно, транспарентно и професионално.

СЛОБОДА ГОВОРА И ЊЕНА ОГРАНИЧЕЊА

Правни оквир

Слобода изражавања загарантована је Уставом Републике Србије (2006), али може бити ограничена у циљу заштите права других, јавне безбедности или јавног морала. То значи да медији не могу злоупотребљавати своју слободу у сврху клевете, говора мржње или ширења непроверених информација. Слобода изражавања у Србији усаглашена је са Европском конвенцијом о људским правима. Оба документа предвиђају могућност законског ограничења слободе говора у случајевима

када је то неопходно ради заштите приватности, јавног реда, безбедности и права других лица. Ово правно ограничење је кључно за очување равнотеже између индивидуалних права и колективног интереса.

Етички оквир

Према Кодексу новинара Србије, новинари су обавезни да поштују принципе истинитости, проверљивости и одговорности у свом раду (Савет за штампу, 2015). Ови принципи представљају фундаменталне смернице у циљу очувања поверења јавности у медије и заштиту права појединаца и заједнице. Принцип истинитости налаже да новинар мора објављивати само тачне и проверене информације, избегавајући манипулацију чињеницама или селективно извештавање које би могло довести до деформисаног схватања стварности. Проверљивост подразумева да свака информација која се објављује мора имати основу у стварним, доступним изворима, што омогућава јавности и другим новинарима да критички преиспитају и потврде објављене садржаје. Принцип одговорности обухвата како индивидуалну етичку одговорност новинара, тако и колективну одговорност медијских кућа. Новинари су одговорни за последице својих објава, а медији као институције требало би да онемогуће да се штетни садржаји шире, нарочито када је реч о осетљивим темама као што су приватност појединаца, права мањинских група или питања јавне безбедности.

Етички кодекси делују као механизам саморегулације, што значи да медији добровољно усвајају стандарде понашања који превазилазе минималне правне захтеве. На овај начин, кодекси допуњују правни оквир, омогућавајући медијима да успоставе унутрашње контроле, као што су уређивачке смернице, процедуре провере информација и канали за пријављивање повреда етичких стандарда. Саморегулација је посебно значајна у окружењима где законска регулатива није довољно строга или се недоследно примењује, јер пружа механизам за очување професионалног интегритета и поверења јавности. Истраживања показују да је примена етичких кодекса утицала на смањење сензационализма и клеветничког извештавања у регионалним медијима (Jovanović, 2019). Ипак, бројни изазови и даље постоје: политички и економски притисци, недостатак обуке новинара о етичким питањима и слабости у контролним механизмима често доводе до кршења стандарда. Зато је стално унапређење етичких кодекса и њихова доследна примена од кључног значаја за јачање професионализма и демократичке улоге медија у друштву.

Практична ограничења

У свакодневној пракси, новинари се сусрећу са конкретним ограничењима у циљу заштите појединаца и друштва у целини, а између осталог, најзначаја су:

- забрана говора мржње, регулисана Кривичним закоником Републике Србије (2019);
- заштита личних података према Закону о заштити података о личности (2018);
- забрана клевете и увреда кроз грађанскоправне механизме;
- посебна ограничења током кризних ситуација, као што су ванредна стања или ратни услови, када је баланс између јавног интереса и безбедности посебно важан.

Практична примена ових ограничења омогућава медијима да делују одговорно, а јавности пружа сигурност и поузданост информација. Ипак, бројни изазови, као што су политички и економски утицаји, и даље представљају препреку пуном спровођењу етичких стандарда.

Новинарска етика у дигиталном добу

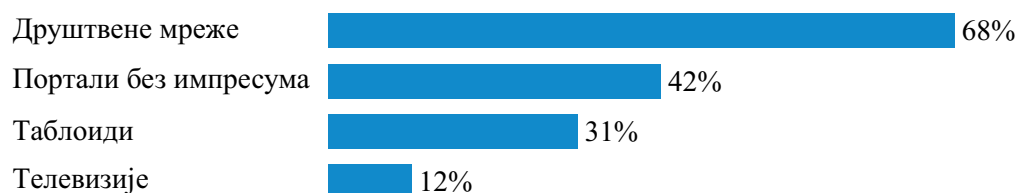
Дигитална ера поставља медије пред нове и комплексне изазове, а један од најзначајнијих је инсистирање на томе да вести буду објављене брзо и прве, што често може довести у питање проверљивост и тачност информација. Убрзани проток вести у дигиталним медијима значи да новинари и редакције морају да доносе одлуке у реалном времену, што смањује могућност темељне провере чињеница и угрожава професионалне стандарде. Овај феномен нарочито је изражен у окружењима где медији зависе од интернет саобраћаја и рекламирања.

Истраживања указују на то да већина дезинформација у Србији прво циркулише на друштвеним мрежама, а затим је преузимају онлајн портали са ниским професионалним критеријумима (*SHARE Foundation, 2021*). Ово ствара ситуацију у којој се нетачне или непроверене информације масовно шире пре него што редакције са високим стандардима успеју да их потврде или демантују. Поред тога, алгоритамске структуре друштвених мрежа, које приоритет дају садржају са високим степеном ангажовања, додатно погоршавају ширење сензационалних, али нетачних вести, јер такви материјали стварају већу видљивост и интеракцију (*Vosoughi, Roy, & Aral, 2018*).

Ови процеси имају значајне импликације на медијску етику и одговорност. Пад стандарда провере чињеница не само да угрожава професионални кредибилитет медија, већ директно утиче на јавни дискурс и формирање мишљења грађана. Новинари у дигиталној ери морају да балансирају између потребе за брзим извештавањем и етичких принципа тачности, проверљивости и одговорности. Јачање етичких кодекса, обука о дигиталној писмености и развој алата за проверу информација кључни су за одржавање стандарда новинарства у условима дигиталне трансформације (*McBride & Rosenstiel, 2013*).

Дигитална ера, упркос томе што доноси бројне могућности за брзо преношење информација, истовремено захтева усавршавање професионалних механизма, како би медији очували кредибилитет и били поуздани извори информација у јавном простору.

ASCII визуелизација – за *Word* уметнути као графикон

Графикон 1: Учесталост извора дезинформација у Србији (2020–2021)

Извор: *SHARE Foundation, 2021*

Кликбејт и сензационализам

Економски модел заснован на „кликловима“ подстиче медије да производе сензационалистичке садржаје (*Jovanović, 2019*). Економски притисак на медије резултира сензационалистичким и манипулативним насловима, тенденцијом која је посебно видљива у таблоидима. Ова пракса представља један од највећих етичких изазова и у региону.

ДРУШТВЕНА ОДГОВОРНОСТ МЕДИЈА

Јавни интерес

Јавни интерес представља један од кључних концепата у оквиру етичког новинарства и теорије друштвене одговорности медија. Према овој теорији, медији имају обавезу да делују као независни контролори власти и да заступају интересе шире јавности, а не појединачних група или појединаца са политичким или економским моћима (*Siebert, Peterson, & Schramm, 1956; McQuail, 2010*). Основна идеја је да медији не смеју бити инструментализовани у корист интереса власника, оглашивача или владајућих структура, већ да су одговорни да обезбеде објективно информисање, које омогућава грађанима да доносе информисане одлуке и активно учествују у демократским процесима.

Медији, као чувари јавног интереса, имају више нивоа одговорности. Прво, морају да обезбеде тачне и проверљиве информације, које се заснивају на доказима, а не на сензационализму или

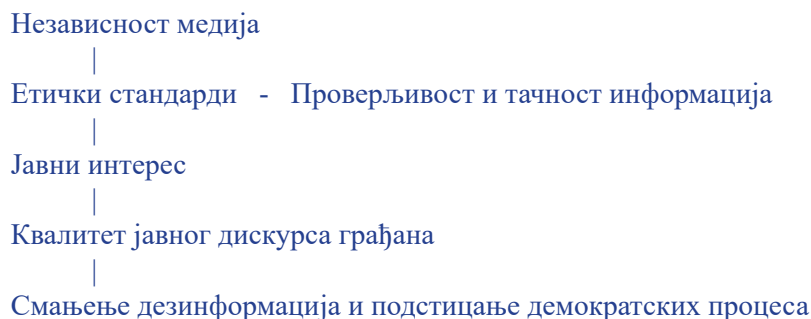
пропаганди. Друго, медији би требало да откривају злоупотребе власти, корупцију, неправду и системске проблеме, делујући као механизам јавне контроле. Треће, медији имају улогу едукатора и информатора, који помажу грађанима да разумеју сложене друштвене, економске и политичке процесе (*Napoli, 2011*). У пракси, заштита јавног интереса често је у колизији са економским и политичким притисцима.

Истраживања у региону Западног Балкана показују да комерцијални и политички утицаји могу ограничити независност медија, што доводи до извештавања које више служи интересима појединаца него јавности (*Petrović, 2020*). На пример, у Србији је често забележено да медији који зависе од политичких оглашавача фаворизују одређене политичке актере, док критичка питања која се односе на јавне институције добијају мање пажње. У контексту дигиталне ере, заштита јавног интереса постаје још сложенија. Брз проток информација, ширење дезинформација и алгоритамско појачавање сензационалних вести могу искривити јавни дискурс и смањити видљивост релевантних и провераваних информација. У овом окружењу, улога медија као заступника јавног интереса не подразумева само извештавање, већ и критичку селекцију садржаја, етичко уређивање и образовање јавности о разлици између тачних и нетачних информација (*Wardle & Derakhshan, 2017*).

Медији који штите јавни интерес представљају основни стуб демократије. Њихова одговорност није само професионална, већ и друштвена обезбеђивањем информисане јавности, откривањем неправде и промовисањем транспарентности у функционисању власти. Доследним поштовањем ових принципа медији могу оправдати статус независних чувара јавног интереса и одржати поверење грађана у друштвене институције.

Поштовање моралних стандарда у медијима означава придржавање етичких принципа и професионалних норми који обезбеђују да медијско извештавање буде одговорно, истинито и у служби јавног интереса. У основи, то значи да медији треба да раде у складу са вредностима које штите достојанство људи, јавност од манипулације и демократски поредак.

Дијаграм 1: Однос јавног интереса, етичких стандарда и независности медија

Извор: McQuail, 1994

СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА СРБИЈА И РЕГИОН

Случај нарушавања приватности малолетнице (Србија, 2019)

Детаљан опис + правна анализа. Више таблоида је објавило податке о малолетној жртви насиља, укључујући фотографије, што представља кршење етичких стандарда и закона о заштити података о личности (Савет за штампу, 2019). Ово је један од најеклатантнијих примера сензационализма и кршења приватности у домаћим медијима.

Поплаве у Србији и БиХ (2014)

Улога медија у ширењу панике. Током поплава 2014. године, бројни медији су ширили непро-

верене информације о броју жртава и ширењу заразе, што је изазвало панику у јавности (*Center for Media Research, 2021*). Недостатак проверених извора довео је до озбиљних последица по јавну безбедност.

Мрежа „fake news“ портала на Балкану

Истраживања показују постојање мреже портала без импресума који шире дезинформације у циљу политичког или економског утицаја (*SHARE Foundation, 2021*). Они представљају највећи изазов у борби за етичко новинарство.

Табела 2: Типични облици кршења медијске етике у региону

Земља	Најчешћи прекршаји
Србија	Сензационализам, политички притисци, кликбејт
БиХ	Партијска пристрасност, дезинформације
Црна Гора	Политичке манипулације, нераздвојеност огласа и вести
С. Македонија	Пропагандно извештавање, неистинити наслови.

ДИСКУСИЈА

Анализа показује да се новинарска етика у Србији и региону најчешће нарушава услед комерцијалног притиска, утицаја политике, недостатка професионалне обуке и слабих механизма саморегулације. Да би медији могли да очувају демократску улогу, потребно је унапредити медијску писменост, јачати независност редакција и обезбедити транспарентност у власништву медија. Систематска анализа показује да су највећи структурни проблеми: економско условљавање уређивачких политика, политички утицај на јавне сервисе, пад стандарда проверљивости, недовољна медијска писменост.

ЗАКЉУЧАК

Етичко новинарство није само професионална обавеза, већ представља кључни предуслов за функционисање демократског друштва. Медији имају моћ да обликују јавни дискурс, утичу на формирање јавног мњења и доприносе процесу едукације и информисаности грађана. Међутим, примери из Србије и региона показују да се границе слободе говора често не поштују занемаривањем одговорности медија према јавности, што доводи до ширења дезинформација, сензационализма и кршења права појединаца. У таквим условима поверење грађана у медијске институције слаби, а последице могу бити дезинтеграција и поларизација друштва. Јачање етичких стандарда у новинарству подразумева доследно спровођење кодекса понашања, који обухватају принципе истинитости, проверљивости, одговорности и заштите људских права. Медијска саморегулација, као механизам контроле и превенције кршења етичких стандарда, показује да институционализована етичка пракса може значајно допринети одржавању професионалног интегритета медија. Поред тога, развој критичке медијске писмености међу грађанима омогућава боље препознавање нетачних информација, дезинформација и пропагандних наратива, чиме се смањује њихов негативан утицај. Унапређење етичких стандарда и јачање одговорности медија представљају дугорочну стратегију за стабилнији, транспарентнији и професионалнији медијски систем. Само синхронизованим деловањем медијских институција, новинара, регулаторних тела и грађанске јавности могу се успоставити механизми који омогућавају одржавање равнотеже између слободе говора и одговорности. На тај начин, медији ће не само информисати, већ и образовати, заштитити права појединаца и подржати демократске вредности у друштву. Етичко новинарство и одговорност медија нису нешто апстрактно, већ конкретне мере које обезбеђују квалитетан, поуздан и одговоран информативни

простор. У контексту дигиталне ере, примена етичких принципа је предуслов за очување интегритета медија и поверења јавности, па самим тим и допринос демократији и социјалној кохезији.

ЛИТЕРАТУРА

- Center for Media Research. (2021). *Izveštaj o dezinformacijama u Srbiji 2020–2021*.
- Christians, C., Fackler, M., Richardson, K., Kreshel, P., & Woods, R. (2016). *Media ethics: Cases and moral reasoning* (10th ed.). Routledge.
- Ipsos. (2022). *Trust in media in Serbia: Annual survey*.
- Jovanović, S. (2019). Klikbejt kultura u Srbiji: Analiza medijskih praksi. *Novinarstvo i društvo*, 25(2), 45–62.
- Kovach, B., & Rosenstiel, T. (2014). *The elements of journalism: What newspeople should know and the public should expect*. Three Rivers Press.
- Krivični zakonik Republike Srbije. (2019). *Službeni glasnik RS*.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory* (6th ed.). Sage.
- Napoli, P. M. (2011). *Audience evolution: New technologies and the transformation of media audiences*. Columbia University Press.
- Petrović, D. (2020). *Mediji u tranziciji*. Fakultet političkih nauka.
- Savet za štampu. (2015). *Kodeks novinara Srbije*. <https://www.savetzastampu.rs>
- Savet za štampu. (2019). *Odluke u vezi sa slučajem Kruševac*.
- SHARE Foundation. (2021). *Fake news ecosystem in the Balkans: Annual report*.
- Ustav Republike Srbije. (2006). *Službeni glasnik RS*.
- Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. (2018). *Službeni glasnik RS*.
- Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe.
- Siebert, F. S., Peterson, T., & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press*. University of Illinois Press.

СУЗБИЈАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА ПРЕМА РОМСКОЈ ПОПУЛАЦИЈИ: ИЗАЗОВИ И РЕШЕЊА

Валентин Мик¹

S A Ž E T A K

Говор мржње усмерен према ромској популацији представља један од најраспрострањенијих и најтрајнијих облика дискриминаторног дискурса у европским медијима. Истраживања Савета Европе, Европске комисије против расизма и нетолеранције (*ECRI*) и Агенције за фундаментална права (*FRA*) доследно показују да су Роми најдискриминисанија етничка група у Европи, те да су медијске репрезентације кључни фактор у обликовању јавних ставова. У региону Западног Балкана, укључујући Србију, говор мржње према Ромима и даље је присутан у таблоидима, коментарима на порталима, у политичком говору и на друштвеним мрежама, често прикривен као стереотипизација, “хумор” или „ети-кетирање“. Рад анализира медијске праксе, правне оквире, доминантне типове говора мржње усмерене ка Ромима и нуди низ препорука за системско сузбијање овог феномена. Закључује се да се одржива борба против говора мржње може спровести само комбинацијом: образовања новинара, јачања медијске саморегулације, примене правних инструмената, укључивања ромских организација у медијску продукцију и развијања дугорочних политика толеранције.

Кључне речи:

говор мржње, медији, Роми,
дискриминација, Србија, *ECRI*, *FRA*,
медијска етика

¹ Валентин Мик
НИУ „Либертатеа“ Панчево, Србија
e-mail: mik.valentin@gmail.com

УВОД

Говор мржње у медијима представља један од најсложенијих и најраспрострањенијих феномена савременог јавног простора, нарочито у друштвима у којима су етничке, културне и социоекономске разлике дубоко укорене. У том контексту, положај ромске популације заузима посебно место: као највећа етничка мањина у Европи, Роми су истовремено и најдискриминисанија група, што потврђују бројна истраживања Европске уније, Савета Европе и агенција за људска права. Негативне стереотипизације и расистички наративи о Ромима нису ограничени само на свакодневни говор или на интернет просторе неформалне комуникације - они су дубоко присутни у медијској продукцији, обликујући шире друштвене ставове и репродукујући структуре неједнакости.

Посебну тежину овом проблему даје чињеница да је медијски говор мржње усмерен ка Ромима често нормализован, перципиран као „општеприхваћена истина“ или сведен на наводно безазлени хумор, што га чини мање видљивим и самим тим опаснијим. Уместо да делују као коректив јавности и промотери демократских вредности, бројни медији у земљама Западног Балкана - укључујући Србију — заправо учествују у одржавању предрасуда, стварању моралне панике и производњи негативних етничких наратива. Таблоидизација медијске сцене додатно појачава овај тренд, фаворизујући сензационализам, страх и етничко означавање као механизме повећања читаности и профита.

Проблем је вишеслојан: он обухвата историјске факторе маргинализације Рома, социоекономске услове у којима многе ромске заједнице живе, као и институционалне слабости система који треба да штите мањинска права. Према извештајима *FRA* (2022), чак 80% Рома у Европи је искусило неки облик дискриминације, док значајан проценат испитаника наводи да не верује да ће институције заштитити њихова права. У таквом контексту, медији постају двосекли мач - они могу да оснажују, али и да продубљују дискриминацију.

У Србији, наративи који се односе на Роме неретко садрже стереотипе који се крећу у широком спектру - од представљања Рома као социјалног или економског терета, преко сензационалистичког повезивања целе групе са криминалом, до изражавања отворене мржње на интернет платформама. У анализи медијских садржаја која обухвата период последње деценије, уочава се да је етничко означавање најчешће управо у случајевима који укључују Роме, чак и онда када етничка припадност није у релевантном односу са темом или контекстом вести. Ово указује на дубоко укоренеу уредничку праксу која систематски одступа од професионалних и етичких стандарда.

Додатни изазов представља динамика дигиталног окружења, у коме се говор мржње шири брже него што институције, медији и друштвене платформе могу да реагују. Алгоритми друштвених мрежа, дизајнирани да фаворизују садржаје који изазивају емоционалне реакције, несвесно појачавају екстремна мишљења, укључујући расистички говор према Ромима. Истраживања указују да су коментари читалаца на медијским порталима најчешћи канал за испољавање нетрпељивости, при чему су Роми једна од најчешће нападнутих група. Иако је правни оквир у Србији формално усклађен са европским стандардима, имплементација прописа је често недоследна, а санкције недовољно делотворне.

Полазећи од ових чињеница, овај рад има за циљ да:

- анализира доминантне медијске обрасце који генеришу или одржавају говор мржње према Ромима;
- процени делотворност постојећег правног и институционалног оквира у Србији;
- идентификује кључне препреке у сузбијању говора мржње;
- понуди препоруке и могућа решења заснована на примерима добре праксе и европским стандардима.

Истраживачки приступ комбинује теоријске увиде, анализу релевантних извештаја, компаративна искуства, као и примену принципа медијске етике и комунологије. Сврха рада није само дескриптивна, већ и интервенционе природе: циљ је да се укаже на то да се феномен говора мржње

према Ромима не сме посматрати као периферна тема, већ као централни индикатор степена демократског развоја и медијске културе једног друштва.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Теоријски приступ проблему говора мржње усмереног према Ромима захтева интердисциплинарни анализу која укључује правне, социолошке, медијске и културолошке перспективе. Говор мржње није изолован феномен нити искључиво медијски производ: он је уско повезан са друштвеним структурама моћи, историјским наративима о маргинализованим групама и механизмима који обликују јавни дискурс. У том смислу, овај теоријски оквир ослања се на неколико кључних концепата: дефинисање говора мржње, медијско уоквиривање (*framing*), репродукцију социјалних стереотипа, критичку анализу дискурса и правно-етичке стандарде.

Дефинисање говора мржње

Говор мржње се у академској литератури и правним документима различито дефинише, али се већина ауторитета слаже да је реч о облику изражавања који има за циљ или последицу подстицање дискриминације, непријатељства или насиља према појединцима или групама на основу њихових личних својстава (*Waldron 2012; Sellars 2016*). Савет Европе говор мржње дефинише као „све облике изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике нетолеранције засноване на стигматизацији групе“ (*Council of Europe, 2017*).

У случају ромске популације, говор мржње обухвата:

- деградирајуће стереотипе и расне увреде,
- колективизацију кривице („Роми су...“),
- дехуманизацију,
- наративе опасности или претње,
- прикривене форме попут хумора, сарказма или „општеприхваћених истина“.

Ове форме се често јављају у медијском дискурсу који има посебну моћ у нормализацији вредносних судова и перцепција.

Социолошке основе анти-ромског дискурса

Антициганизам (*anti-Gypsyism*), као концепт признат у документима Европске уније и међународних организација (*FRA 2018; ECRI 2020*), представља специфичан облик расизма усмерен према Ромима. Он подразумева дубоко укорењене предрасуде, структурни расизам, системску дискриминацију и културну стигматизацију.

Социолошка истраживања указују да говор мржње према Ромима није само последица индивидуалних негативних ставова, већ произилази из историјских односа моћи и статусне неједнакости. Роми су у европској историји дуго били перципирани као „други“, што је створило основу за дуготрајну културну стигматизацију. На тај начин говор мржње функционише као средство репродуковања друштвених хијерархија и одржавања маргинализације.

Медијско уоквиривање (*framing*) и стереотипизација

Концепт уоквиривања (*Entman 1993*) истиче да медији не само да приказују догађаје, већ их интерпретирају кроз одређене оквире који публици сугеришу како да их разуме. Када је реч о Ромима, доминантни медијски оквири често су:

- **криминализујући оквир:** повезивање Рома са криминалом или насиљем;

- **етничко означавање:** истицање порекла у ситуацијама у којима етничка припадност није реле-вантна;
- **социјалне патологије:** истицање сиромаштва, гетоизације и других социјалних проблема као „суштинских“ карактеристика групе;
- **културни есенцијализам:** представљање Рома као хомогене групе, са фиксним и непроменљивим особинама.

Ови медијски оквири делују као механизми који репродукују већ постојеће предрасуде и учвршћују негативне друштвене представе о Ромима.

Критичка анализа дискурса (*KAD*)

Критичка анализа дискурса (*Fairclough 1995; van Dijk 2000*) полази од идеје да језик није неутрално средство комуникације, већ одраз односа моћи и друштвених идеологија. У анализи медијског дискурса о Ромима, *KAD* омогућава да се идентификују:

- имплицитне предрасуде,
- језички и наративни механизми искључивања,
- стратегије хомогенизације („они“ насупрот „ми“),
- дискурзивне праксе које учвршћују социјалне неједнакости.

Ван Дајк посебно указује да медији у случају мањинских група често користе суптилне технике манипулације: избор речи, поређења, контекстуализацију, пропуштање релевантних чињеница и структурисање текста у циљу појачавања негативних интерпретација.

Правно-етички оквир

Правни приступ говору мржње дефинисан је у документима УН, Савета Европе и Европске уније, док су на националном нивоу релевантни:

- Кривични законик,
- Закон о јавном информисању и медијима,
- Закон о забрани дискриминације,
- Кодекс новинара Србије.

Кодекс новинара Србије посебно наглашава да се етничка припадност може навести само када је директно повезана са контекстом догађаја, што у пракси често није случај. Савет Европе (*Recommendation No. R(97)20*) наглашава да медији имају етичку дужност да избегавају садржаје који могу подстаћи дискриминацију, док *UNESCO (2021)* указује на улогу медија у превенцији говора мржње кроз образовање публике и промоцију интеркултуралности.

Дигитални екосистем и алгоритамски ризици

Савремени теоријски приступи (*Gillespie 2018; Nagle 2017*) наглашавају да друштвене мреже имају централну улогу у ширењу говора мржње, јер алгоритми фаворизују садржаје који изазивају реакције — укључујући негативне емоције и расистичке поруке. У случају Рома, дигитални простори функционишу као „амплификатори“ дугогодишњих предрасуда, што повећава видљивост, брзину и утицај говора мржње.

Платформе имају обавезу модерације, али недостатак ресурса, лоше обуке модератора и непотпуне политике дозвољавају ширење анти-ромских наратива. У том смислу, потребно је интегрисати технолошке аспекте у анализу медијског расизма.

Сажетак теоријског оквира

Теоријски оквир овог рада полази од схватања да је говор мржње према Ромима:

- историјски укорееен,
- културно нормализован,
- медијски подстицан,
- дигитално појачан,
- правно санкционисан, али недовољно,
- друштвено толерисан услед структурне маргинализације.

Ова теоријска полазишта постављају основу за анализу медијске праксе и идентификацију мера које могу довести до смањења говора мржње у јавном простору.

ГОВОР МРЖЊЕ ПРЕМА РОМИМА У МЕДИЈИМА: ОБРАСЦИ, МЕХАНИЗМИ И ПРИМЕРИ

Говор мржње усмерен према ромској популацији испољава се кроз више устаљених медијских образаца који утичу на начин на који јавност формира ставове о овој групи. Иако се интензитет и експлицитност разликују између традиционалних и дигиталних медија, суштинске структуре дискриминаторног дискурса присутне су у свим облицима јавне комуникације. Анализа Савета Европе (*ECRI 2020*) и Европске агенције за фундаментална права (*FRA 2018*) показује да су Роми једна од најчешће негативно представљених мањина у медијима, што се у региону Западног Балкана посебно одражава кроз таблоидизацију, етничко означавање и ширење стереотипа.

Таблоидизација и сензационализам

Таблоидизација медијског простора у Србији значајно доприноси учвршћивању говора мржње према Ромима. Истраживања медијских организација (*BIRN 2021; NUNS 2022*) показала су да таблоиди најчешће повезују Роме са криминалом, насиљем или „нарушавањем јавног реда“, чак и када етничка припадност није релевантна за сам догађај. Такво извештавање заснива се на принципу повећања драматичности, што појачава осећај страха и неповерења код публике. Етнички наглашени наслови, оцењују истраживачи медија, имају за последицу нормализацију предрасуда (*van Dijk 2000*), јер се ромска припадност интерпретира као индикатор негативног понашања.

Етничко означавање и хомогенизација

Етничко означавање представља један од најчешћих механизма дискриминације у медијском дискурсу. *FRA (2022)* је у својим извештајима истакла да је етничност готово увек истакнута када су Роми укључени у вести о конфликтима, социјалним проблемима или деликтима. Ова пракса ствара утисак да етничка припадност има објашњавајућу вредност, иако она то у већини случајева нема. Критичка анализа дискурса (*Fairclough 1995*) указује да се на овај начин гради „хомогенизована“ слика читаве етничке групе, при чему се индивидуалне разлике потпуно бришу.

Стварање моралне панике и „наратива опасности“

Медији често користе оквире који подстичу моралну панику, представљајући Роме као друштвену претњу. Ово је нарочито изражено у извештавању о насељима, миграцијама или социјалним давањима. *Cohen (2011)* у својој теорији моралне панике објашњава како медији конструкцијом „опасних група“ ојачавају стереотипе и стварају друштвену мобилизацију против одређених заједница. У случају Рома, и *ECRI (2020)* и Европски суд за људска права у више пресуда истакли су да медији неретко користе језик који имплицира да је ромска заједница у целини безбедносна или социјални проблем, што доводи до ширења мрзитељских ставова.

Стереотипизација и културни есенцијализам

Стереотипизација је дубоко укорееена у медијским представама Рома, што је документовано у истраживањима *UNESCO*-а (2021) и у анализама медијских садржаја на Западном Балкану. Најчешћи стереотипи односе се на сиромаштво, необразованост, склоност криминалу и „културну различитост“ која се представља као непроменљива. Ово је класичан пример културног есенцијализма, који *Brubaker* (2015) дефинише као тенденцију да се читавим групама приписују фиксне карактеристике. Стереотипи се одржавају не само кроз текстуалне конструкције већ и кроз фотографије које визуелно појачавају предрасуде, будући да медији неретко приказују само најсиромашније делове ромских насеља, без контекста који би објаснио узроке таквих услова.

Политички дискурс и инструментализација ромске популације

Политички говор има значајан утицај на ширеење говора мржње у медијима. *ECRI* (2018) упозорава да политичке изјаве у Србији понекад садрже имплицитне или експлицитне елементе расизма, који се потом преносе у медијски простор без критичке анализе. Политичка инструментализација Рома јавља се у два облика: кроз негативне поруке које подстичу стигматизацију, али и кроз „позитивне стереотипе“ који Роми представљају искључиво као групу која зависи од политичке или институционалне помоћи. Оба модела учвршћују неједнакост и спречавају развој равноправног јавног дискурса (*van Dijk* 2012).

Дигитално окружење и екстремни облици говора мржње

Дигиталне платформе представљају простор у коме се највидљивији и најекстремнији облици говора мржње испољавају. Према *SHARE* фондацији (2023), Роми су једна од група која најчешће постаје мета расистичких коментара на порталима и друштвеним мрежама у Србији. *Gillespie* (2018) указује да алгоритми друштвених мрежа фаворизују садржаје који изазивају емоционалне реакције, па самим тим и екстремне ставове, што доводи до појачавања и нормализације мрзитељског дискурса. Анонимност корисника додатно повећава интензитет увреда, претњи и деградирајућих порука.

Последице на јавно мњење и друштвене односе

Говор мржње у медијима има далекосежне последице које се манифестују у ставовима грађана, институционалним праксама и могућностима интеграције ромске популације. *FRA* (2022) је утврдила да је дискриминација коју Роми доживљавају у значајној мери повезана са медијским репрезентацијама. Када негативни наративи дугорочно обликују јавни дискурс, они постају „нормализовани“, што утиче и на спремност друштва да подржи јавне политике усмерене ка побољшању положаја Рома. На тај начин медијски говор мржње не само да одражава постојеће предрасуде већ их и појачава, чиме се репродукује циклус структурне дискриминације.

ПРАВНИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР ЗА СУЗБИЈАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ ПРЕМА РОМИМА

Правни и институционални механизми представљају један од кључних стубова у борби против говора мржње према ромској популацији, будући да обезбеђују нормативни оквир који регулише понашање медија и дефинише границе дозвољеног јавног изражавања. Иако формално постоје, ови механизми у пракси често наилазе на ограничења, било због недовољне примене закона, било због недостатка капацитета институција да адекватно одговоре на изазове дигиталне ере. У овом поглављу анализирају се кључни међународни стандарди, национално законодавство и пракса релевантних институција у Србији.

Међународни стандарди и обавезе

Међународни документи који регулишу заштиту од говора мржње постављају темељ за националне политике. Савет Европе и Европска унија су формулисали више инструмената који конкретно обавезују државе чланице да развијају активне мере у борби против дискриминаторног дискурса. Препорука Савета Европе бр. *R(97)20* дефинише говор мржње као изражавање које шире, подстиче или оправдава нетолеранцију и расистичке ставове, при чему се посебно истиче потреба да се медији придржавају највиших етичких стандарда и да се обезбеде ефикасни механизми надзора. Европска комисија против расизма и нетолеранције (*ECRI*) у својим извештајима о Србији редовно указује на присутност расистичког говора према Ромима у медијима и на неопходност јачег институционалног реаговања (*ECRI 2020*).

Поред европских докумената, Конвенција УН о укидању свих облика расне дискриминације (*ICERD*) обавезује државе да санкционишу сваки вид изражавања који подстиче расну мржњу. Извештаји Комитета за елиминацију расне дискриминације више пута су нагласили да су Роми у Србији изложени посебно агресивним облицима медијског стигматизовања. Ова међународна тела стога препоручују да се законске одредбе примењују доследно, а не само декларативно.

Национални законодавни оквир

Национално законодавство Србије формално пружа јасне основе за санкционисање говора мржње. Кривични законик у члану 317 инкриминише изазивање националне, расне и верске мржње, раздора или нетрпељивости, што обухвата говор мржње у медијима. Закон о јавном информисању и медијима забрањује објављивање садржаја који подстичу дискриминацију и мржњу, док Закон о забрани дискриминације прописује одговорност медија за неједнак третман на основу етничке припадности.

У теорији, овај нормативни сет требало би да обезбеди заштиту Рома од дискриминаторних медијских пракси. Међутим, у пракси се показује да су казнене мере ретко изрицане, а поступци се често обустављају због „недостатка доказа“ или „ниске друштвене опасности дела“. Према извештају Повереника за заштиту равноправности (2023), велики број пријава које се односе на медијски говор мржње према Ромима никада не добије судски епилог, што указује на недовољну примењивост постојећих прописа.

Улога Повереника за заштиту равноправности и других тела

Повереник за заштиту равноправности има кључну улогу у реаговању на случајеве дискриминације, укључујући и оне у медијској сфери. Годишњи извештаји Повереника показују да су Роми, поред ЛГБТ+ особа и особа са инвалидитетом, група која најчешће подноси притужбе због дискриминације. У случајевима говора мржње, Повереник може издати препоруку медијима, тражити извињење или упозорити на последице понављања сличних садржаја. Иако су ове мере значајне, оне немају обавезујући карактер, што умањује њихов домет.

Заштитник грађана такође има мандат да прати примену прописа и поступања институција у случајевима дискриминације. У својим извештајима указује да је медијска репрезентација Рома неретко непрофесионална, да институције споро реагују на притужбе и да јавна свест о забрањености говора мржње остаје недовољна.

Улога Регулаторног тела за електронске медије (РЕМ)

РЕМ је институција са законским овлашћењима да надзире телевизијске и радио садржаје и да изриче казне у случајевима кршења закона или етичких стандарда. Иако има механизме који би могли ефикасно да се користе у борби против говора мржње, пракса показује да су мере РЕМ-а често благо формулисане и ретко усмерене на највеће прекршиоце. Анализа организација цивилног друштва указују да је РЕМ у више наврата пропустио да реагује на очигледне примере

сензационалистичког и дискриминаторног извештавања о Ромима, што подрива поверење јавности у ефикасност регулаторног система.

Саморегулација и Кодекс новинара Србије

Саморегулаторни механизми, као што је Савет за штампу, представљају важан допунски инструмент у заштити од говора мржње. Кодекс новинара Србије садржи јасне одредбе које забрањују дискриминацију, етничко означавање и ширење стереотипа. Савет за штампу редовно разматра притужбе грађана и организација и изриче јавне опомене медијима који крше Кодекс. Иако ове одлуке немају законску снагу, њихов значај је у јачању професионалних стандарда и подизању свести о одговорности медија. Међутим, проблем настаје када велики број медија који најчешће шире дискриминаторни дискурс није део саморегулационог система, што значајно ограничава утицај овог механизма.

Граница између слободе изражавања и заштите од мржње

Један од кључних теоријских и практичних изазова јесте постављање границе између слободе изражавања и говора мржње. Европски суд за људска права у више пресуда утврдио је да се слобода изражавања не може користити као оправдање за ширење расистичких идеја (нпр. случај *Erbakan v. Turkey*, 2006). Пресуде Суда наглашавају да је држава дужна да спречи ширење мржње, посебно када је реч о рањивим групама као што су Роми. У српском контексту, међутим, ова граница често није довољно јасно повучена у пракси, што оставља простор за злоупотребу медијске слободе у сврху дискриминације.

ИЗАЗОВИ У СУЗБИЈАЊУ ГОВОРА МРЖЊЕ ПРЕМА РОМИМА

Иако правни и институционални механизми заштите од говора мржње у Србији и Европи постоје, њихова примена у пракси суочава се са бројним препрекама које умањују ефикасност заштите ромске популације. Овај феномен није резултат само индивидуалних предрасуда, већ је дубоко повезан са структурним, институционалним и медијско-технолошким факторима. У наставку се разматрају најзначајнији изазови који спречавају доследну и делотворну борбу против медијског говора мржње.

Недовољна примена закона и институционална инертност

Иако Србија има формално усклађено законодавство са европским стандардима, у пракси је примена казних одредби изузетно ограничена. Повереник за заштиту равноправности у више годишњих извештаја указује да се број случајева у којима је изречена санкција за говор мржње може сматрати занемарљивим у односу на обим дискриминаторних медијских садржаја. Главни проблем лежи у недовољној доследности институција, али и у оклевању тужилаштва да покреће поступке у случајевима када је реч о јавним личностима, политичарима или утицајним медијима. Оваква пракса има последицу да се говор мржње сматра „ниском друштвеном опасношћу“, што додатно охрабрује његово понављање.

Недостатак медијске писмености и професионалних стандарда

Један од најважнијих изазова огледа се у недовољној обучености новинара и уредника у области извештавања о мањинским заједницама. У медијском сектору Србије и даље је присутно уверење да је етничко означавање „неопходно“ за информисање, што је у супротности са професионалним правилима и међународним новинарским стандардима. Истраживања која су спроводиле медијске организације и образовне институције показују да су новинари ретко обучени да препознају суптилне форме дискриминације, попут културног есенцијализма или нормализованих стереотипа. Недостатак етичке едукације у редакцијама, заједно са притисцима брзине и комерцијализације, доприноси површном и сензационалистичком приступу извештавању.

Утицај економских притисака и логике медијског тржишта

Медији у Србији делују у условима високе комерцијалне конкуренције и зависности од маркетинга, што често доводи до фаворизовања садржаја који привлаче кликове и пажњу. Сензационализам и наративи који изазивају емоционалне реакције постају доминантни модели, јер резултирају већом видљивошћу на тржишту. Истраживања у области комунологије указују да публика, у дигиталном окружењу, чешће реагује на садржаје који садрже елементе страха, узбуђења или негодовања (Gillespie 2018). Будући да се Роми често користе као медијски „симбол проблема“, економска логика медија подстиче поновно коришћење дискриминаторних оквира због њихове ефективности у привлачењу пажње публике.

Алгоритамско појачавање екстремних садржаја на интернету

Дигитални простор ствара специфичне изазове у борби против говора мржње. Алгоритми друштвених мрежа и медијских платформи оптимизовани су да подстичу садржаје који производе јаке реакције — укључујући и негативне или мрзитељске. На тај начин поруке које садрже расистички дискурс добијају непропорционално већу видљивост, што се посебно односи на коментаре који се тичу Рома. *SHARE* фондација (2023) у својој анализи указала је да коментари са елементима расизма добијају више интеракција (лайкова, реплика и сукоба) него неутрални коментари, што их чини приоритетним у алгоритмским препорукама. Анонимност корисника додатно погоршава ситуацију, јер умањује личну одговорност.

Друштвена нормализација предрасуда и културни контекст

Један од најупорнијих изазова је дубока укорененост анти-ромских предрасуда у друштвени контекст Србије и региона. Истраживања *FRA* (2022) и *ECRI* (2020) показују да је антиромски расизам један од културно најнормализованијих облика дискриминације у Европи. У таквом амбијенту, јавност често не препознаје поједине облике говора мржње као проблематичне, већ их доживљава као „реалистично извештавање“ или „хумор“. Ова нормализација отежава друштвену мобилизацију против медијског расизма, јер се границе између прихватљивог и неприхватљивог дискурса релативизују.

Ограничени капацитети институција и грађанског друштва

Иако бројне организације цивилног друштва у Србији имају значајну улогу у идентификацији и пријављивању случајева говора мржње, њихов утицај је ограничен због недостатка финансијских ресурса и институционалне подршке. Истовремено, државне институције често немају довољно механизма, нити кадровски капацитет, да системски прате медијске садржаје. У таквом односу снага, број случајева говора мржње који буде процесуиран је минималан у односу на обим проблема.

Празнина између законске норме и медијске праксе

Најзад, један од највећих изазова представља раскорак између закона и праксе. Док закони прописују високе стандарде заштите, медијска пракса остаје доминантно комерцијална, утицај политичких и економских центара моћи је снажан, а последице нарушавања етичких норми су минималне. Ова непрелазна празнина између нормативног и стварног простор је у којем говор мржње најлакше опстаје и где је његово понављање најизвесније.

МОДЕЛИ И ПРЕДЛОЗИ РЕШЕЊА ЗА СУЗБИЈАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ ПРЕМА РОМИМА

Ефикасно сузбијање говора мржње према ромској популацији захтева приступ који обухвата више нивоа: законски, образовни, медијски, институционални и технолошки. На основу теоријских

увида, анализе медијске праксе и препорука међународних организација, јасно је да једнократне или изоловане активности нису довољне. У питању је дубоко укореван феномен који захтева системску, дугорочну стратегију. У овом поглављу се анализирају модели који су се показали као делотворни у европском и регионалном контексту, као и мере које би могле да доведу до одрживих промена у Србији.

Образовање и професионална едукација новинара

Покретање свеобухватних програма образовања новинара представља један од фундаменталних корака у борби против медијске дискриминације. Искуства земаља попут Финске, Холандије и Немачке показују да увођење модула о извештавању о мањинама у новинарске факултете, као и редовне обуке у редакцијама, доводе до значајног смањења етничког означавања и стереотипизације. У Србији, међутим, овакви програми су ретки или се спроводе ад-хок. Организовање едукативних радионица, уз учешће ромских организација и стручњака из области медијске етике, могло би да промени начин на који редакције приступају осетљивим темама. *UNESCO* (2021) у својим препорукама истиче да се професионални стандарди најбоље учвршћују управо кроз континуиране програме обуке и етичке рефлексије.

Реформа уредничких политика и јачање саморегулације

Медијске куће морају развити јасне унутрашње механизме који спречавају објављивање дискриминаторних садржаја. Ово укључује увођење интерних процедура провере текстова који се баве мањинским заједницама, као и редовне етичке консултације у оквиру редакције. У земљама западне Европе установљена је пракса „сензитивних рецензија“ — унутрашње финалне провере текстова који би могли да произведу друштвено штетне последице. Савет за штампу Србије може имати значајнију улогу у овом процесу, уколико би већи број медија добровољно прихватио саморегулаторне механизме. На тај начин би се јачао професионални интегритет и смањιο јаз између етичких норми и уредничке праксе.

Укључивање припадника ромске заједнице у медијску продукцију

Један од најделотворнијих начина за превазилажење медијских предрасуда јесте повећање видљивости Рома у самим медијима, не само као тема извештавања, већ и као професионалаца. Истраживања *FRA* (2020) показала су да редакције које имају етнички разнолике тимове ређе користе стереотипне оквири и показују већи степен професионалне пажње према маргинализованим групама. У Србији је број новинара ромског порекла још увек изузетно мали, што значи да медијске куће ретко имају могућност да чују и разумеју перспективу ромске заједнице. Увођење стипендисаних програма за младе Роме, као и партнерство са ромским медијским удружењима, могло би да има дугорочан трансформативни ефекат.

Стратегијско уређивање онлајн простора и надзор алгоритама

У дигиталном окружењу неопходан је снажан технолошки приступ сузбијању говора мржње. Платформе са великим бројем корисника морају развити напредније модераторске алате који могу да препознају анти-ромске увреде и претње, укључујући варијације и еуфемизме. *SHARE* фондација (2023) наглашава да постојећи алгоритми подстичу видљивост екстремних ставова, што захтева ревизију модела препорука, као и транспарентност у начину на који платформе регулишу садржај. Увођење аутоматизованих филтера и хибридних система модерације, у којима људски модератори сарађују са алгоритмима, може значајно умањити видљивост мрзитељских порука. Држава би, уз то, требало да разматра могућност увођења обавезе за медијске портале да активно модерирају коментаре, у складу са европском праксом.

Позитивне медијске кампање и промоција интеркултуралности

Промена медијског дискурса не може се постићи само санкцијама, већ и подстицањем садржаја који промовишу равноправност. Европске државе које су спровеле кампање које афирмишу успехе припадника ромске заједнице — попут Чешке, Шпаније и Аустрије — забележиле су значајно побољшање јавних ставова. Промовисање позитивних примера, као што су ромски уметници, спортисти, интелектуалци и предузетници, може допринети рушењу стереотипа који су деценијама доминирали у медијима. У Србији би јавни сервис и локални медији могли да одиграју важну улогу у овим процесима, будући да су најпогоднији за образовне и документарне садржаје.

Сарадња државних институција, образовних установа и цивилног друштва

Сузбијање говора мржње захтева умрежавање институција које делују у различитим областима: правосудне организације, регулаторна тела, ромска удружења, медијске школе, универзитети и организације цивилног друштва. Модели сарадње који су примењени у другим европским земљама могу бити релевантни за Србију, посебно када је реч о укључивању младих у програме медијске писмености и критичког читања медијских садржаја. Дугорочне стратегије толеранције морају бити подржане институционално и финансијски, јер краткорочни пројекти имају ограничени домет.

Развој јавних политика заснованих на подацима

Стратегије борбе против говора мржње морају се заснивати на систематичним анализама и поузданим подацима. У Србији доследни мониторинг медијског дискурса није институционално обезбеђен, већ се углавном ослања на труд и експертизу цивилног сектора. Увођење националног система за праћење говора мржње, уз обавезу медија да достављају податке о пријавама и поступцима, омогућило би израду политика које одговарају стварном стању на терену. Такве праксе већ постоје у скандинавским земљама, где се од медија очекује не само да избегавају дискриминацију, већ и да активно учествују у њеном сузбијању.

ЗАКЉУЧАК

Говор мржње усмерен према ромској популацији остаје један од најсложенијих и најупорнијих проблема савременог медијског простора у Србији и ширем европском контексту. Како показују анализе Савета Европе, Европске агенције за фундаментална права и бројних домаћих институција, медијске представе о Ромима често су обликоване кроз негативне, стереотипне и дискриминаторне оквире који производе дубоке социјалне последице. Овај рад указује да су ти обрасци резултат међусобног деловања више фактора: историјски укорених предрасуда, таблоидизације медијског система, економских притисака, дигиталних алгоритама који фаворизују екстреман садржај, као и недовољно делотворне примене постојећих закона који забрањују говор мржње.

Из анализе теоријских концепата, медијских пракси и институционалних механизма произилази да се говор мржње према Ромима не може посматрати само као појединачна манифестација неприхватљивог говора, већ као структурни феномен који одражава дубоко укоренење друштвене односе моћи. Медији, који би требало да делују као коректив јавности, у многим случајевима доприносе одржавању предрасуда, ослањајући се на сензационализам, једноставне нарative и етничко означавање. Такве медијске праксе не само да репродукују дехуманизујуће представе о Ромима, већ и непосредно утичу на формирање јавног мњења, чиме се продубљује социјална искљученост и смањује институционално поверење.

Иако национални и међународни правни оквир пружају механизме за спречавање говора мржње, овај рад је показао да у Србији и даље постоје значајне препреке у њиховој примени. Институционална инертност, ограничени капацитети, недовољна сарадња између државних тела и цивилног сектора, као и недовољно јасно дефинисане уредничке политике остављају простор за континуирано ширење дискриминаторних садржаја. Посебно је проблематична ситуација у дигиталном простору,

где алгоритми друштвених мрежа подстичу видљивост мрзитељских порука, а одсуство ефикасне модерације допушта да екстремни облици говора мржње циркулишу без контроле.

Закључци овог истраживања указују да је неопходан мултидимензионалан приступ. Едукација новинара и развој медијске писмености морају постати системски приоритет; саморегулација и етичке норме морају бити јача и обавезнија компонента медијског рада; институције морају доследније примењивати законске одредбе; а дигиталне платформе морају преузети већу одговорност у спречавању и уклањању мрзитељских садржаја. Истовремено, укључивање припадника ромске заједнице у медијску продукцију и повећање њихове видљивости као равноправних учесника јавног живота може да допринесе дубљој трансформацији медијског дискурса.

У будућности, успешна борба против говора мржње према Ромима захтеваће континуирану сарадњу државних институција, медијског сектора, академске заједнице и цивилног друштва. Кључни изазов остаје преображај јавне свести: од толерисања стереотипа ка промовисању равноправности и међусобног поштовања. Медији у том процесу имају посебно значајну улогу, јер су управо они један од најмоћнијих актера у конструкцији јавног дискурса. Најзад, борба против говора мржње није само питање регулисања језика — она је директно повезана са квалитетом демократије, положајем мањина и степеном развијености једног друштва. Зато је неопходно да мере против говора мржње буду системске, координисане и дугорочне, како би се створили услови за инклузивнији, праведнији и хуманији медијски простор.

БИБЛИОГРАФИЈА

- BIRN. (2021). *Media Monitoring Report*.
- Brubaker, R. (2015). *Grounds for Difference*.
- Cohen, S. (2011). *Folk Devils and Moral Panics*.
- Council of Europe. (1997). *Recommendation R(97)20 on Hate Speech*.
- Council of Europe. (2017). *Recommendation No. R(97)20 on Hate Speech*.
- Council of Europe – ECRI. (2018, 2020, 2023). *Reports on Serbia*.
- Dragomir, M. (2022). *Media Representation of Minorities in Southeast Europe*. CEU Press.
- Entman, R. (1993). *Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm*.
- European Court of Human Rights. (2006). *Erbakan v. Turkey*.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis*.
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. (2018–2022). *Roma and Discrimination Reports; Roma in Europe: Key Findings; Roma Inclusion and Media Representation*.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the Internet. Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media*. Yale University Press.
- Kovacs, M. (2021). *Hate Speech Online: The Role of Media Platforms in the Western Balkans*. OSF.
- Nagle, A. (2017). *Kill All Normies the Online Culture Wars from 4chan and Tumblr to Trump and the Alt-Right*. Winchester: Zero books, 2017. Web.
- NUNS. (2022). *Monitoring Diskriminacije u Medijima*.
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. (2019–2024). *Godišnji izveštaji*.
- Regulatorno telo za elektronske medije – REM. (2023). *Analiza govora mržnje u elektronskim medijima*.

SHARE Fondacija. (2023). *Analiza online komentara; Analiza digitalnog govora mržnje*.

UN. (1965). *International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD)*.

UNESCO. (2021). *Addressing Hate Speech: A Global Media Approach; Guidelines for Media and Tolerance Promotion*.

van Dijk, T. A. (2000, 2012). *Ideology and Discourse; Discourse and Power*. In Michael Freeden, Lyman Tower Sargent & Marc Stears, *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford, GB: Oxford University Press (2013)

[https://doi.org/ 10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.007](https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199585977.013.007)

Waldron, J. (2012). *The Harm in Hate Speech*. Harvard University Press.
<https://doi.org/10.4159/harvard.9780674065086>

Zakon o javnom informisanju i medijima (2023, 2025). *Službeni glasnik RS*, 92/2023 i 51/2021.

Zakon o zabrani diskriminacije. (2009, 2021). *Službeni glasnik RS*, 22/2009 i 52/2021.

Zakon o elektronskim medijima. (2023, 2025). *Službeni glasnik RS*, 92/2023 i 51/2025.

УТИЦАЈ МЕДИЈА И ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА НА ГОВОР МРЖЊЕ КОД ДЕЦЕ

Слађана Миленковић¹

А П С Т Р А К Т

Рад се бави утицајем савремених медија и друштвених мрежа на појаву говора мржње код деце и на то како друштвене мреже утичу на ширење говора мржње и дезинформације. У окружењу у којем доминирају дигитални садржаји, деца одрастају уз рачунаре, телефоне и онлајн платформе које значајно обликују њихове навике, комуникацију и језички развој. Истраживања показују да продужено време пред екраном може негативно утицати на говорно-језичке способности деце и општи развој. Поред тога, друштвене мреже често постају простор насиља — од крађе налога, хакерских напада и злоупотребе података, до невербалног и вербалног малтретирања. Ове појаве највише погађају млађе кориснике, јер недостатак опреза и искуства доводи до угрожавања њихове дигиталне безбедности. Насилни садржаји и штетне онлајн интеракције могу утицати на формирање дечјег понашања и подстаћи развој говора мржње.

Кључне речи:

медији, говор мржње, деца

¹ Др Слађана Миленковић, проф. струковних студија
Висока школа струковних студија - Сирмијум,
Сремска Митровица, Србија, e-mail: sladjanam0@gmail.com

УВОД

Данашња деца одрастају у убрзаном свету где доминирају дигитални (електронски) медији са различитим садржајима, који мењају доживљај читања и писања. Рачунари и дигитализација су захватили многе сфере живота,. Управо због мултимедијалног окружења у којем одрастају данашња деца бројне су могућности да се едукују путем медија. Већина студија је открила да провођење више времена пред екраном може да има негативну везу са дечијим говорно-језичким способностима. Утицај насиље на деце обликује драстично њихово понашање у раном дечијем узрасту, па самим тим и на њихово коришћење и изражавање на друштвеним мрежама. Насиље на друштвеним мрежама самим тим представља крађу лозинке и налога од стране хакера, који своје вештине користе у негативне сврхе. Одражава се махом на млађу популацију зато што њихова немарност доводи до нарушавања сопствене безбедности. Свако невербално насиље у виду пратећих порука је у исто време и насиље на друштвеним мрежама (Несторовић 2022, Ђорђевић 2022, Поп-Илић 2024).

Поред свих ових алата, потребно је споменути и дигиталну компетенцију, која подразумева развој адекватног односа и културу употребе дигиталних технологија, те се у исто време деци омогућава долажење до информација, изражавање и представљање у функцији игре са документовањем различитих активности (Breneselović, 2021).

Да ли је свака информација материјал за медије?

Свако обавештење о догађају у средствима јавног информисања је информација, али свака информација није вест за медије, зато што новинари сматрају да вест треба да буде нешто апсолутно ново. Информација има задатак да информише, а ПР менаџер треба да размишља о томе да информација треба да буде објављена у неком медију и заслужи одређен медијски простор, остављајући сензационалност по страни (Edukacija.rs).

У данашње време је свеprisутан појам дигиталног окружења или дигиталног контекста, па су људи све чешће окружени појмовима дигиталне технологије, хај-тек револуције, хај-тек културе, сајбер света, информационо-комуникационих технологија, мрежног окружења и е-учења (Радовић, 2022). Самим тим је информатизација друштва довела до препуштања појединих мануелних и рутинских послова аутоматским уређајима, а са друге стране је довела до отуђења појединаца и губитка идентитета, због чега се то манифестовало на физичку активност и губитак подстицаја за правилан раст и развој (Алексић 2024. и Кузмановић, Лајовић, Грујић, Меденица, 2016).

У данашње време деца одрастају коришћењем мултифункционалних технолошких уређаја од најранијег детињства. Захваљујући њима, они немају проблем да одржавају корак са информационим токовима, да се изборе са инфотмационом преоптерећеношћу, као и да се укључе у виртуелну комуникацију, комуницирају и сарађују путем интернета (Симоновић 2023. и Драгин, Мушкиња, Душков, Бундало, 2013).

У раду је разматрано колико је време испред екрана постало део наших живота укључујући и животе наше деце? Од пандемије, време које деца проводе пред екраном драматично је порасло приближно за 52%. Будући да деца проводе све више времена пред екраном, све је више питања родитеља (Pitajte defektologa):

- ✓ *Колико времена испред екрана је прихватљиво за моје дете?*
- ✓ *Хоће ли превише екрана ометати језички развој мог детета?*

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Већина студија је открила да провођење више времена пред екранима може да има негативну везу са дечијим говорно-језичким способностима. На пример, преглед 42 студије из 2020. године показао је да су деца која су више времена пред екранима имала слабије језичке вештине (Madigan,

S., McArthur, B. R., Anhorn, C., Eirich, R., & Christakis, D. A., 2020). Друго истраживање на узорку од 157 мале деце показало је да деца која су више времена проводила пред екранима имала слабије језичке вештине (Dydia, J. M., Dore, R. A., Bates, R. A., & Justice, L. M., 2021). Слично томе студија из 2022. године показала је да су деца у доби од 17 до 36 месеци која су више времена проводила пред екранима имала мањи вокабулар. Међутим, студија није пронашла везу између временаведеног пред екраном и језичких вештина код млађе деце (у доби од 12 до 16 месеци) (Alroqi, H. Serratrice, L., & Cameron-Faulkner, T., 2022).

Истраживања која су обухватила децу млађу од 2 године открила су везу између узраста у којој почињу користити екране и њихових каснијих говорно-језичких и когнитивних вештина. Ово је један од разлога зашто смернице за време испред екрана препоручују да деца не проводе време испред екрана док не напуне најмање две године, док старија деца могу имати користи од едукативних садржаја и емисија. Наша анкета ће нам показати које емисије могу пружити корист деци старијег узраста (*Pitajte defektologa*).

Због физичке неатквиности, која битно утиче на раст и развој предшколског детета у том узрасту, деца не би требало да користе рачунар дуже од 20 минута у току дана (Armstrong, A., & Casement, C., 2001). Због излагања последицама савременог начина живота, телесно држање је веома лоше, а основни узрок приписује се недовољном кретању где преовладавају пасивни положаји, седећи и стојећи, у којима деца углавном заузимају неправилне положаје тела. Управо овакви постурални поремећаји повезани су и са одређеним степеном мишићне дисфункције (Вукановић, 2017).

С обзиром на узраст у коме се деца приклањају медијским садржајима, њихова детињства могу се назвати медијским одрастањем. Капиталистички захтеви тржишта су пред родитеље поставили изазове трошења слободног времена у млађем узрасту, које је важно за психофизички развој деце како би имали прилику да прошире постојеће и стекну навику за перманентним образовањем уколико се родитељи одреде за квалитетан медијски садржај (Валић Недељковић, 2011).

Деца имају више слободног времена у односу на одрасле и немају довољно материјалних могућности да га проведу сходно интересовањима и жељама (Валић Недељковић, 2011), па самим тим данашњи дигитални урођеници одрастају под новим околностима проузрокованим развојем информационо-комуникационих технологија, што се све одразило на друштвено-образовни контекст и буџет слободног времена (Бубоњић, 2014). У буџетима слободног времена, деца простор намењен игри и забави у интеракцији са другом децом све више поклањају медијима, па самим тим постају усамљени, како у присуству других људи, тако и у присуству сопствене породице (Валић Недељковић, 2011). Једна од кључних замерки о медијском утицају као агенсу социјализације је недостатак квалитетног дечјег образовног програма (Исто).

Превелики утицај утрощка времена на медије обично резултира асоцијалношћу и потешкоћама у остваривању интеракције са вршњацима, али и члановима породице, што се на физички развој деце одражава недостатком физичке активности. У прилог томе говори податак да је лопта далеко мање у употреби, одн. да се деца све мање играју и друже кроз овакав метод физичке активности. Самим тим рана употреба медија доводи до насилничког понашања код деце, као и кризи заједништва и недостатку поверења у људе око себе (Исто).

Деца и медијско насиље

Насилне сцене су у данашње време свакодневна појава када је реч о масовним медијима, и неизоставан су део свега онима што људима нуди медијска култура, а поготово у филмовима намењеним дечијем узрасту. Подаци од пре 20 и нешто година указали су да дете на простору Сједињених Америчких Држава у просеку пре своје 18. године на телевизији види око 20000 сцена насиља, укључујући и 40000 убистава, због чега је проблем у начину на који се насиље представља као привлачно и непроблематично (Исто). Насилне сцене су често прожете хумором, насилници се презентују као привлачни у неретким случајевима, а нарочито забрињава одсуство казне, штетних последица и одсуство кајања. Од 173 државне школе у Београду, најмање 67 је пријавило тежи облик

вршњачког насиља између јануара 2019. и марта 2020. године, показују подаци које је прикупио Центар за истраживачко новинарство (ЦИНС). (Георгиевски, 2021).

Један од цитираних експеримената из тог времена, гледајући област психологије која указује на штетни ефекат насиља са филмског платна, јесте Бандурин, спроведен 60-их година прошлог века (*McQueen, 2000*).

Чињеница је да медији у трци за рејтингом и профитом на медијском тржишту емитују насиље у свим формама због тога што је оно незаобилазан извор профита. Изузев потенцијалних имитирања насиља које им се пласира, нарочито код најмлађих конзумента медијске културе, постоји опасност и да насиље постане друштвена појава на коју се људи навикавају, те стога може да се ојача имунитет и равнодушност према насиљу, у тој мери у којој ће се повремено гушити емпатија и саосећање над онима којима је почињено (Ранчић, 2020).

УТИЦАЈ МЕДИЈА И ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА НА ГОВОР МРЖЊЕ КОД ДЕЦЕ

Циљ програма предшколског васпитања и образовања је подршка добробити детета, којом се обједињује разумевање холистичке природе развоја, целовитости процеса неге, васпитања и образовања, као и интегрисаног учења детета предшколског узраста. Због тога је добробит капацитет успешног персоналног и интерперсоналног функционисања, испољавања и култивисања људских потенцијала за развој и напредак, који се може сагледати кроз три димензије: персоналну, делатну и социјалну. То су међусобно повезане димензије, преклапајуће и узајамно условљене (Бренеселовић, 2021).

На овакав начин је дете дефинисано као биће које истовремено јесте и бива – постаје оно што кроз јесте и што ће тек бити, што у исто време означава пројектовање циљева на будућност и разумевање шта је добробит за дете у реално постојећим околностима, сада и овде у реалном времену, као што је приказано на табели 1.

Циљеви подршке добробити	Шта је за дете добробит у реалном програму?
Подршка персоналној добробити Развијање свести и бриге о свом телу и о себи Развијање моторичких способности и вештина са чулним осетљивостима Развијање саморегулације као унутрашње контроле, способности одлагања жеље, прихватања захтева и налажење алтернатива Развијање инструменталне и моторичке способности Развијање идентитета и самоприхватања Развијање емоционалне компетентности као способности доживљавања и изражавања широког спектра емоција, регулисања и контроле емоција и разумевање властитих и туђих емоција.	Осећати се - Добро и витално - Остварено, задовољно и срећно - Сигурно, али не презаштићено и пререглисано - Сигурно да ће се његове потребе, интереси и интресовања уважавати и подржавати - Припадником заједнице вртића и шире заједнице - Усклађено са правилима, нормама и захтевима окружења
Подршка делатној добробити детета Развијање креативног испољавања и изражавања, као и стваралачког уобличавања својих доживљаја и сазнања. Развијање свих видова комуникације и овладавање различитим функцијама говора. Развијање рефлексности и самодирекције као основе учења да се учи.	Бити - Укључено у заједништву вршњака и вртића - Укључено у разноврсне, креативне и сврсисходне активности - Саслушано и уважено дете - Окружено довољно познатим и истовремено новим изазовима - Прихваћено у својој јединствености - Физички активно, спретно, одважно и грациозно - Пријатељ са неким

Развијање диспозиција за учење као што су истрајност, радозналост, иницијативност и креативност, отвореност за сарадњу и одговорност. Развијање основа кључних образовних компетенција за целоживотно учење. Развијање отпорности (резилијентности) на стрес и изазове и способности конструктивног приступа проблемима и променама. Грађење смисла и животне сврхе кроз дубље разумевање основних манифестација људског живљења, вредности и лепоте човека и људског рада, патос живљења.	Моћи • Да упознаје свет око себе, проширује своја искуства и знања о својој и другим културама, различитим физичким и природним појавама, као и различитим продуктима људске културе • Да посматра, пита се, размењује, истражује, машта • Да истражује целим телом и свим чулима и да има различите естетске доживљаје • Да се изражава на различите начине, кроз различите симболичке системе и користи различите операције примерене тим системима • Да се изражава креативно и маштовито кроз различите форме, медије и материјале • Да испољава своја интересовања, бира и преузима иницијативу • Да спознаје своје снаге и могућности • Да испољава своје способности и успешно је у учењу • Да опслужује себе • Да доприноси и види да је његов допринос препознат и важан
Подршка социјалној добробити детета Развијање позитивног културног и социјалног идентитета, као и задовољства и поноса припадништвом различитим заједницама (вршњачкој, породичној, локалној, националној и глобалној) Развијање социјалне компетентности као способности емоционалног везивања и емпатичности, успешне социјалне комуникације и кооперативности Развијање моралних вредности и норми са способностима моралног расуђивања, привлачности и уважавања разлика. Развијање алтруизма и особина човечности попут предусетљивости, емпатије, толерантности, племенитости и солидарности. Развијање свести о узајамној повезаности људи и природе и бриге за животну средину. Развијање проактивног односа према животу и окружењу.	Умети • Да прави добар избор, доноси одлуке и преузима одговорност • Да управља својим емоцијама и разуме емоције других • Да одлаже своје жеље и прихвата жеље и очекивања других • Да успешно комуницира и сарађује са другима, преговара и да се договара и разрешава конфликте • Да прихвата друге, развија блиске и реципрочне односе базиране на уважавању и прихваћености ризика • Да доприноси својој заједници, брине о другима и свом окружењу • Да учи и воли учење • Да прихвата промене, да буде отворен и флексибилан

Насиље на друштвеним мрежама као утицај на развој дечијег понашања

Утицај деце на насиље обликује драстично њихово понашање у раном дечијем узрасту, па самим тим и на њихово коришћење и изражавање на друштвеним мрежама. Насиље на друштвеним мрежама самим тим представља крађу лозинке и налога од стране хакера, који своје вештине користе у негативне сврхе. Одражава се махом на млађу популацију зато што њихова немарност доводи до нарушавања сопствене безбедности. Свако невербално насиље у виду пратећих порука је у исто време и насиље на друштвеним мрежама (Вељковић, Б., Михајловић, М., Дукић, С., Деспотовић, М., 2022).

Дигитално насиље

Коришћење дигиталних технолгија са намером да се унизи значај дечје невиности, а уопште и људског понашања, сматра се дигиталним насиљем. У најчешће облике дигиталног насиља убрајају се: претње, узнемиравање, уцењивање, сајбербулинг, злоупотреба личних података, прављење или

коришћење лажних профила, сексуално узнемиравање путем интернета, дечија порнографија, говор мржње и различите преваре путем интернета (Дигитално насиље, 2022).

Истраживањем које је спровео *UNICEF* 2022. године је приказано да је 28% ученика у Србији било укључено у насилну интеракцију као жртва или као насилник, док је 64% ученика изјавило да је у последња три месеца барем једном лично доживело вршачко насиље. Најчешће се ту убрајају деца узраста између 13 и 14 година (*UNICEF* Србија, 2022).

Постоје три ситуације у којима се долази до дигиталног насиља (Вељковић, Б., Михајловић, М., Дукић, С., Деспотовић, М., 2022):

- Афект – спровоцираност неким догађајем или објавом
- Планирано – планско вршење малтретирања због нетрпељивости према другој особи или одређеној групи
- Насилник се прикључује теми или групи на којој се врши шиканирање друге особе.

Прелози за подршку добробити детета

ТОП 5: Дечјих онлајн сервиса за учење за 2025. годину

Желите да вам деца буду радознала, да истражују своја интересовања и уче чак и када нису у вртићу или у школи? Зар не би било идеално када би, након што наиђу на проблем при решавању домаћег задатка или савладавању новог градива, знала где могу да добију различита објашњења или малу помоћ? Најбољи дечји сајтови за учење нуде управо то.

Реалност је да постоје на хиљаде сајтова и апликација које се рекламирају као „едукативне“, што је прилично широка категорија. Термин „дечји“ је такође широк, а овде га користимо у најширем могућем смислу — од сајтова за предшколце (3–5 година) па све до садржаја за младе од 18 година. Укључили смо и неколико сајтова који нуде едукативне материјале прилагођене америчком образовном систему, као што су АП (Advanced Placement, универзитетски акредитовани) предмети и матурски испити у САД. Нисмо укључили сајтове са материјалима прилагођеним образовним системима ван САД-а. Такође нисмо укључили сервисе који су намењени одраслим студентима, а који се могу свидети и деци; на пример, породичну верзију материјала за учење са мастер курса који држи Џејн Гудал.

МОЗГОБЕГ – *Brainescape*

За 12+ година, са нешто садржаја за млађу децу

Brainescape је апликација са прилагодљивим флеш-картицама и сајт са одличним материјалима за средњошколце и старије. Постоје сетови флеш-картица за полагање возачког испита у неколико савезних држава САД-а, као и шпилови картица за АП предмете. Професионалци такође могу да нађу материјале за стандардизоване стручне испите. Са плаћеним налогом корисници могу да праве сопствене персонализоване сетове за учење.

Нема много материјала за млађе ученике (нпр. флеш-картице за читање), али *Brainescape* је савршен за ученике од 12 година па навише.

АКАДЕМИЈА КАН – *Khan Academy*

За 5+ година / Бесплатна

Khan Academy подучава широк спектар школских предмета: математику, физику, информатику, економију, животне вештине, историју, читање и језике. Већ годинама је један од најпопуларнијих сајтова за учење који помаже ученицима свих узраста да стекну најразличитија знања — од фонетике до вођења личних финансија.

Учење се одвија углавном кроз видео-снимке, а доступни су и контролни задаци. За децу до седам година, којој је тешко да се сама снађу, постоји једноставна мобилна апликација Khan Academy Kids, са лекцијама и играма прилагођеним најмлађима.

АКВАРИЈУМ – Monterey Bay Aquarium: Учење од куће

Слика 1. Monterey Bay Aquarium

Извор: <https://www.mercurynews.com/2018/12/13/monterey-bay-aquarium-finishing-construction-on-new-42-million-education-center-on-cannery-row/> (приступ: 17. септембар 2025)

Од 5 до 17 година / Бесплатан

Monterey Bay Aquarium има подсекцију сајта под називом „Учење од куће“, која садржи онлајн курсеве и активности за младе који желе да уче о морским животињама, екосистемима, очувању океана и сличним темама. Сајт је доступан на енглеском и шпанском језику.

Поред онлајн курсева, који су категорисани према школским разредима, сајт нуди и ликовне курсеве, предлоге за активности које родитељи могу да организују, као и кратке текстове (чињенице и фотографије) о различитим животињама и биљкама.

PBS УЧЕЊЕ МЕДИЈА – PBS Learning Media

Слика 2. PBS Learning Media

Извор: <https://education.ket.org/event/virtual-tools-to-reach-students-in-pbs-learning-media/> (приступ: 17. септембар 2025)

PBS Learning Media нуди велики број материјала које наставници могу да користе, или које ученици — ако су довољно велики да самостално раде на рачунару — могу користити за учење. Сервис нуди видео-снимке и интерактивне лекције из области уметности, друштвених наука, здравља и физичког васпитања, физике, математике, инжењерства и других предмета.

За најмлађе, узраста од две до пет година, постоје прикладне емисије и интерактивни садржаји на *PBS Kids*. Тај сервис није званично укључен на ову листу јер није у потпуности сајт за учење, иако су неки материјали едукативни.

ЗАКЉУЧАК

Савремени медији и друштвене мреже имају снажан утицај на језички развој и обликовање комуникацијских навика деце, што у дигиталном окружењу често доводи до појаве говора мржње и различитих облика насиља. Резултати истраживања указују да продужено време пред екраном и неконтролисано коришћење онлајн платформи могу ослабити говорно-језичке способности, али и повећати изложеност агресивним и манипулативним садржајима. Недовољна дигитална писменост, у комбинацији са недостатком искуства и критичког мишљења, чини децу посебно рањивом групом у виртуелном простору. Деца су највише оријентисана ка садржајима на YouTube платформи. Будући да постоје едукативни канали који могу подстаћи развој говора, истраживање се даље усмерава на анализу таквих садржаја како би се издвојили они најкориснији за децу предшколског узраста. Стога је неопходно систематско деловање - од јачања медијске и дигиталне писмености, до развијања механизма заштите и превенције на школском, породичном и друштвеном нивоу. Само удруженим напорима могуће је створити безбедније онлајн окружење које ће подржати здрав језички развој, неговање културе дијалога и спречити ширење говора мржње међу најмлађима.

РЕФЕРЕНЦЕ

Алексић, Нина (2024) Образовне дилеме: интеграција рачунарских едукативних игара у предшколски контекст, мастер рад. е-књига, Ниш COBISS-ID: 152377865

Alroqi H, Serratrice L, Cameron-Faulkner T. The association between screen media quantity, content, and context and language development. *J Child Lang.* 2023 Sep;50(5):1155-1183. doi: 10.1017/S0305000922000265. Epub 2022 Jun 27. PMID: 35758141.

Armstrong, A., & Casement, C. (2001). *The Child and the Machine: How Computers Put Our Children's Education at Risk*. Scribe Publications.

Breneselović - Pavlović, Dragana (2021). Digitalne tehnologije u programu predškolskog vaspitanja i obrazovanja : šta nam je okvir normalnosti?, У: *Vaspitanje i obrazovanje u digitalnom okruženju : zbornik radova*, Национални научни скуп Суспети педагога (2021 ; Београд) зборник радова на конференцији е-књига, Београд : Filozofski fakultet Univerziteta, Institut za pedagogiju i andragogiju : Pedagoško društvo Srbije, 2021 (Београд : Pedagoško društvo Srbije) | 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ISBN: 978-86-80712-44-4 COBISS-ID: 38340873, Str. 37-41

Bubonjić, Mladen (2014). Slobodno vrijeme digital natives generacije, У: *Интернет и друштво: међународни тематски зборник радова, зборник радова на конференцији*, Београд: Српско социолошко друштво: Институт за упоредно право; Ниш: Филозофски факултет, Str. 473-488 ISBN: 978-86-81319-05-5 ; 978-86-7379-357-3 ; 978-86-80186-00-9 COBISS-ID: 212232972

Валић Недељковић, Дубравка (2011). Представљање људских права у дневним новинама у Србији: анализа садржаја, сепарат, Нови Сад: Матица српска, стр. 547-558 COBISS-ID: 272741639

Вељковић, Б., Михајловић, М., Дукић, С., Деспотовић, М. (2022). *Насиље на друштвеним мрежама*. Крушевац: Академија васпитачко-медицинских струковних студија Крушевац.

Вукановић, Н. Д. (2017). Учење у уобичајеном и дигиталном окружењу. *Наша школа*, 2(3–4), 99–110. <https://doi.org/10.7251/NSK1702099V>

Георгиевски, Јована (2021). Србија, деца и вршњачко насиље: „Деца само копирају оно што виде” - зашто су нека од њих насилна, 2 новембар 2021, <https://www.bbc.com/serbian/cyr/srbija-59118439>

Драгин, А., Мушкиња, О., Душков, М., & Бундало, Ж. (2013). Експлоатација деце на интернету: Програм превенције експлоатације деце у Југоисточној Европи: Извештај о истраживању Покрајинског омбудсмана. Покрајински омбудсман.

Dynia JM, Dore RA, Bates RA, Justice LM. Media exposure and language for toddlers from low-income homes. *Infant Behav Dev.* 2021 May;63:101542. doi: 10.1016/j.infbeh.2021.101542. Epub 2021 Feb 19. PMID: 33618211.

Ђорђевић, Ивана (2022). Електронско насиље као глобални вид насиља међу децом и младима , мастер рад, е-књига Ниш, COBISS-ID: 79214601

Edukacija.rs, 2025. <https://edukacija.rs/>

Кузмановић, Д., Лајовић, Б., Грујић, С., & Меденица, Г. (2016). Дигитално насиље—Превенција и реаговање. Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије; Педагошко друштво Србије.

Madigan, S., McArthur, B. A., Anhorn, C., Eirich, R., & Christakis, D. A. (2020). Associations between screen use and child language skills: a systematic review and meta-analysis. *JAMA pediatrics*, 174(7), 665-675.

McQueen, David (2000). *Televizija: medijski priručnik*, Beograd: Clio, COBISS-ID: 170118151

Несторовић, Марија (2022). Улога школе у заштити деце од електронског насиља, мастер рад, е-књига Ниш, COBISS-ID: 81213449

Поп-Илић, Душица (2024). Особине личности, емпатија, социјална анксиозност и проблематична употреба интернета као предиктори електронског малтретирања и виктимизације код младих , мастер рад, е-књига Ниш, COBISS-ID: 158745097

Радовић, Александра (2022). Теоријско-методолошки приступ истраживања утицаја медија на образовање деце раног узраста, мастер рад, е-књига, Ниш, COBISS-ID: 78543113

Симоновић, Сандра (2023). Породица као фактор коришћења савремене технологије у слободно време деце : мастер рад, е-књига, Ниш, COBISS-ID: 127135497 <https://pitajtedefektologa.org/>

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ У ШТАМПЕНИМ МЕДИЈИМА ЗА ДЕЦУ – КЉУЧ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ И ЛАЖНИХ ИНФОРМАЦИЈА

Јелена Допуђ¹

А П С Т Р А К Т

Овај рад истражује улогу штампаних медија код деце у развоју медијске писмености, као кључне компетенције за препознавање лажних информација у савременом медијском окружењу. Полазећи од теоријских дефиниција медијске писмености и специфичности когнитивног развоја деце основношколског узраста, рад анализира како садржај часописа “Невен” доприноси формирању критичког става према информацијама. Квалитативна анализа текстова, рубрика и визуелних елемената утврђује да “Невен” систематски подстиче развој информативних, културних и популарно-научних компетенција код деце, нудећи садржај који је јасно структуриран, проверен и прилагођен њиховом узрасту. Посебна пажња посвећена је механизмима путем којих деца уче да разликују чињенице од мишљења, препознају манипулативне праксе и развијају навику провере извора. Анализа показује да штампани медији, иако мање доминантни од дигиталних медија, имају значајан потенцијал као педагошко средство - омогућавају контролисан, поуздан и структуриран модел медијске комуникације. Закључује се да је интегрисање садржаја, попут оног у Невену, у наставне и ваннаставне активности - важан корак ка јачању медијске писмености и спречавању ширења дезинформација међу најмлађим читаоцима.

Кључне речи:

говор мржње, медији, Невен, деца, лажне информације, провера извора

¹ Јелена Допуђ
Новосадски децји културни центар, Нови Сад, Србија
e-mail: gogica.gogica@yahoo.com

УВОД

Медијска писменост представља важан сегмент савременог образовања и развоја критичког мишљења. Поред доминантних дигиталних, медијска писменост се развија и у оквиру штампаних медија за децу. У времену када су информације доступне на сваком кораку, деца се сусрећу не само са садржајима са интернета и друштвених мрежа већ и са традиционалним облицима информисања, као што су часописи, новине и брошуре намењене млађем узрасту. Иако се штампани медији често сматрају поузданијим извором информација у односу на дигиталне, и у њима се могу појавити нетачне, преувеличане или погрешно интерпретиране чињенице. Стога је развој медијске писмености код деце важан корак ка стварању одговорних и свесних читалаца.

Нека ранија истраживања показују да сајтови за децу значајно доприносе развоју емпатије код адолесцената и повећавају њихову спремност да реагују на говор мржње у онлајн окружењу (*Wachs, Krause, Wright & Gámez-Guadix. 2023*). Резултати показују да су учесници програма показали виши ниво самопоуздања у суочавању са говором мржње и спремност да га пријаве или му се супротставе, а превенција говора мржње међу младима захтева комбинацију емоционалног, образовног и друштвеног приступа.

Медијска писменост као кључ за препознавање лажних вести представља једну од кључних компетенција савременог друштва, посебно када је реч о младим читаоцима који се од најранијег узраста сусрећу са различитим облицима медијског садржаја. У контексту дечјих штампаних медија, попут часописа Невен, медијска писменост добија посебан значај, јер ови садржаји имају не само забавну већ и васпитно-образовну улогу. Невен, као дечји часопис с вишедеценијском традицијом, представља пример медија који утиче на развој читалачких навика, али и на формирање критичког односа према информацијама које деца примају.

Медијска писменост се у најширем смислу дефинише као способност разумевања, анализе и критичког процењивања медијских садржаја.

Аутори Санчанин, Пењишевић и Стефановић (2025) истичу да „говор мржње у савременим медијима представља један од најозбиљнијих изазова за демократска друштва, јер угрожава основна људска права и слободу изражавања“. Они као кључни корак у сузбијању говора мржње јесте унапређење медијске писмености и оснаживање новинара да препознају прикривене облике дискриминације у садржају који објављују. „Ефикасно супротстављање говору мржње захтева координисано деловање медија, образовних институција и регулаторних тела.“

ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

У Србији медији значајно утичу на децу, а један од првих корака у развоју медијске писмености јесте разумевање начина на који медији функционишу. Иако су још веома млада, деца умеју да разликују различите телевизијске жанрове, препознају рекламе и садржаје намењене њима, као и да разумеју основне визуелне и звучне сигнале телевизијских формата. Истовремено, велика изложеност друштвеним мрежама доводи до тога да деца постају свесна начина на који могу скренути пажњу јавности, па чак и кроз непожељна или ризична понашања. (Џајлс, 2011)

Историјски однос државе и штампе показује да су власти кроз време мењале начине контроле медија – од монархових дозвола за рад и цензуре у раном периоду развоја штампе, до сложенијих савремених механизма утицаја. Ове промене увек су пратиле друштвено-политичке околности и интересе моћних група. (Радојковић и Стојковић, 2009)

Развој дигиталних технологија довео је до тога да се традиционалне границе између медија бришу. Када се новине и часописи на интернету стално ажурирају, све је теже правити разлику међу њима, а слично важи и за медијске куће које производе текст, звук и видео на једном месту. Чак се и музички садржаји на интернету понекад посматрају као еквивалент радију, иако технолошки нису

исти. (Тјуроу, 2009)

Савремени новински дизајн настоји да визуелним решењима привуче читаоце, омогући лакше сналажење у садржају и понуди текстове различите дубине. Истраживања показују да читаоци најпре реагују на слике, а да странице у боји знатно више привлаче пажњу од црно-белих. (Рус-Мол и Загорац-Кершер, 2005)

Када је реч о заштити деце, законска регулатива и новинарски кодекси у Србији говоре да медији имају обавезу да поштују и дечја права и законске оквире. Садржаји који нису погодни за млађе публике морају бити јасно означени, а медији би требало да избегавају објављивање материјала који може угрозити емоционални, морални или интелектуални развој детета.

Према Ераковићевој, постоје два главна проблема када је у питању место деце у медијима у Србији: недостатак квалитетних програма намењених деци и лош начин на који медији представљају децу у извештавању. (Ераковић, 2021) На ово указују и бројни примери из праксе, укључујући случајеве непримерених садржаја у медијском извештавању о малолетницима. (Кодекс новинара Србије, 2015)

Истраживања, попут оних које је спровео ЦЕПРОМ, показују да медији неретко крше права детета, најчешће приказивањем узнемирујућих или неприкладних садржаја. Таблоиди, као и поједине телевизије, често емитују материјал који садржи насиље, шокантне сцене или вулгарност, што може негативно утицати на младе гледаоце. (Дивац, 2017)

И сама деца препознају проблем: према истраживању Пријатеља деце Србије, већина тинејџера прати вести, углавном путем интернета и друштвених мрежа, док традиционалне медије користи све мањи број. (Ераковић, 2021)

Иако је највише пажње у литератури усмерено на негативне аспекте медија, постоје и позитивни примери, али су ређе истраживани. Улога штампе у друштву зависи од бројних фактора – од односа власти и медија до традиције новинарства и степена слободе информисања. (Лоример, 1998)

МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ У ШТАМПЕНИМ МЕДИЈИМА ЗА ДЕЦУ – КЉУЧ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ЛАЖНИХ ИНФОРМАЦИЈА

У случају штампаних медија за децу, то подразумева да млади читаоци треба да науче да разликују чињенице од мишљења, информативне текстове од огласних порука и поуздане изворе од сензационалистичких. Кроз садржаје који подстичу знатижељу и критичко размишљање, лист Невен доприноси развоју медијске писмености тиме што промовише истинитост, проверављивост информација и одговорно извештавање.

Савремени медијски простор, посебно интернет, значајно је проширио могућности комуникације и размене информација. Данас милиони корисника приступају различитим дигиталним платформама ради читања, гледања и слушања садржаја који су некада били везани искључиво за традиционалне медије као што су телевизија, радио или штампа. Иако интернет дели многе карактеристике са овим класичним медијима, он има и своју специфичну индустријску структуру која обухвата производњу, дистрибуцију и финансијске моделе другачије од традиционалних медијских система. Овај медијски екосистем омогућава брже ширење информација, али и већи ризик од појаве непроверених и лажних вести. (Тјуроу, 2009)

У савременом медијском окружењу, деца се све чешће сусрећу са појмом „лажних вести“ – информација које су намерно пласиране са циљем да доведу у заблуду или изазову емоционалну реакцију. У том контексту, штампани медији попут Невена имају улогу медијског посредника који може да помогне младима да схвате како препознати непоуздане садржаје. Тиме се остварује двоструки циљ: деца уче да размишљају критички, али и да разумеју одговорност медија у обликовању јавног мњења.

Образовна функција медија уочљива је у начину на који Невен обрађује теме из науке, културе, природе и друштва. Текстови су прилагођени узрасту читалаца, али не поједностављују истину нити користе сензационализам. Овакав приступ доприноси формирању поверења између медија и публике, што је кључно у борби против дезинформација. Такође, кроз рубрике у којима деца активно учествују — шаљу своје текстове, слике или питања — подстиче се њихово разумевање како медијски садржај настаје и зашто је важно да буде заснован на провереним чињеницама.

Примена медијске писмености у оквиру децјег часописа као што је Невен показује да борба против лажних вести почиње образовањем. Када деца науче да постављају питања попут „ко је аутор текста“, „одакле потичу информације“ и „да ли постоје други извори који потврђују ову причу“, они стичу темељна знања која ће им омогућити да касније као одрасли грађани буду отпорнији на манипулације. На тај начин медијска писменост постаје део ширег процеса грађења демократске и критички оријентисане јавности.

Медијска писменост подразумева способност да критички разумемо, анализирамо и процењујемо информације које долазе из различитих медија — телевизије, интернета, друштвених мрежа, новина и других извора. То значи да не прихватамо сваку информацију „здро за готово“, већ размишљамо о томе *ко је извор, који су мотиви иза поруке и колико је информација поуздана*.

У данашње време, деца од најранијег узраста долазе у контакт са различитим медијима — телевизијом, интернетом, друштвеним мрежама, али и штампаним медијима, попут децјих часописа и школских новина. Иако се често сматра да су штампани медији поузданији од онлајн извора, и у њима се понекад могу појавити нетачне, преувеличане или погрешно схваћене информације. Управо зато је медијска писменост важна и за најмлађе читаоце. Медијска писменост подразумева способност да се информације које долазе из различитих извора разумеју, анализирају и процене на критички начин. У контексту штампаних медија за децу, то значи да дете не прихвата сваку информацију као апсолутну истину, већ се пита ко је аутор текста, који су извори коришћени, да ли су чињенице проверене и да ли наслов има за циљ да привуче пажњу на сензационалистички начин. Овакав приступ развија способност дубљег разумевања порука које медији преносе и јача отпорност према манипулацији.

Једна од најважнијих тема у проучавању утицаја медија на децу односи се на способност младих читалаца да разликују машту од стварности. Истраживања у области развојне психологије медија указују на то да деца постепено, са растом когнитивних способности, уче да препознају границу између измишљеног и стварног света. Разликовање фантазије и реалности није тренутни процес који се догађа у одређеном узрасту, већ постепено сазревање у разумевању медијских порука и њихових симболичких значења. Кроз векове, деца су била подстицана на машту и стваралачко размишљање уз помоћ бајки, басни и прича које садрже фантастичне елементе, што је представљало природан део њиховог емоционалног и когнитивног развоја. (Џајлс, 2011)

Медијска писменост као кључ за препознавање лажних информација

Лажне вести, полуинформације и пропагандни садржаји шире се веома брзо, нарочито на друштвеним мрежама. Особа која је медијски писмена:

- **Проверава извор** – гледа да ли информација долази са поузданог, познатог и верификованог извора.
- **Тражи потврду** – проверава да ли исту вест преносе и други релевантни медији.
- **Анализира тон и намеру поруке** – препознаје сензационализам, пристрасност и покушаје манипулације емоцијама.
- **Разликује чињенице од мишљења** – зна да није свака објава заснована на проверљивим чињеницама.
- **Користи алате за проверу чињеница (*fact-checking*)** портали као *Фактограф*, *АФП Провера* и слични.

Медијска писменост у штампаним медијима за децу има вишеструки значај – она подстиче критичко мишљење, јача способност расуђивања и доприноси формирању одговорних грађана. У времену када су границе између истинитих и лажних информација често замагљене, важно је да деца од најранијег узраста науче да постављају питања, преиспитују садржај који читају и развијају навику провере информација. Тиме се не само повећава њихова отпорност на дезинформације, већ се доприноси и стварању здравијег и информисанијег друштва у целини.

Лажне информације, иако се чешће повезују са интернетом, могу се појавити и у штампаним медијима. У дејим часописима и новинама то се може манифестовати кроз преувеличане наслове, погрешно тумачене чињенице или непроверене тврдње које имају за циљ да учине садржај занимљивијим. Медијски писмено дете научено је да проверава извор информације, да разликује новинарски текст од рекламног садржаја, да препознаје када текст покушава да утиче на његове емоције, као и да потражи потврду исте информације у више различитих извора. Развијање таквих навика доприноси формирању свесних и критички настројених читалаца који разумеју да није свака објављена вест нужно тачна.

Посебну улогу у развоју медијске писмености имају школе и редакције дејих листова. Кроз укључивање ученика у процес стварања школских новина, деца уче како настају вести, како се проверавају чињенице и зашто је важно разликовати информацију од мишљења. Овај процес не доприноси само бољем разумевању медијског садржаја, већ и развоју одговорности у преношењу информација. На тај начин, деца постају активни учесници у медијском простору, а не само пасивни примаоци порука.

Медијски писменост у дејим штампаним медијима

Медијска писменост подразумева да дете уме да **разуме, анализира и процени** оно што прочита у часописима, новинама или брошурама намењеним младима. То значи да дете не прихвата сваку информацију као апсолутну истину, већ се пита:

- Ко је написао овај текст?
- Одакле потичу информације?
- Да ли су чињенице проверене?
- Да ли наслов покушава да ме насмеје, уплаши или наведе да мислим нешто одређено?

Зашто је ово важно?

- **Заштита од манипулације:** Медијски писмени грађани теже постају жртве пропаганде и лажних вести.
- **Јачање демократије:** Информисани грађани доносе боље одлуке у друштву.
- **Одговорно коришћење интернета:** Писмен корисник не шири непроверене информације.

Развијањем медијске писмености кроз штампане медије:

- Деца уче да мисле критички, а не да верују свему што прочитају.
- **Развијају осећај одговорности** према информацијама које даље преносе другима.
- **Постају свесни разлике између чињеница и мишљења.**

Школе и редакције дејих новина могу томе допринети тако што ће децу укључивати у израду школских листова и учити их како настају вести, како се проверавају чињенице и зашто је истинитост важнија од сензационализма.

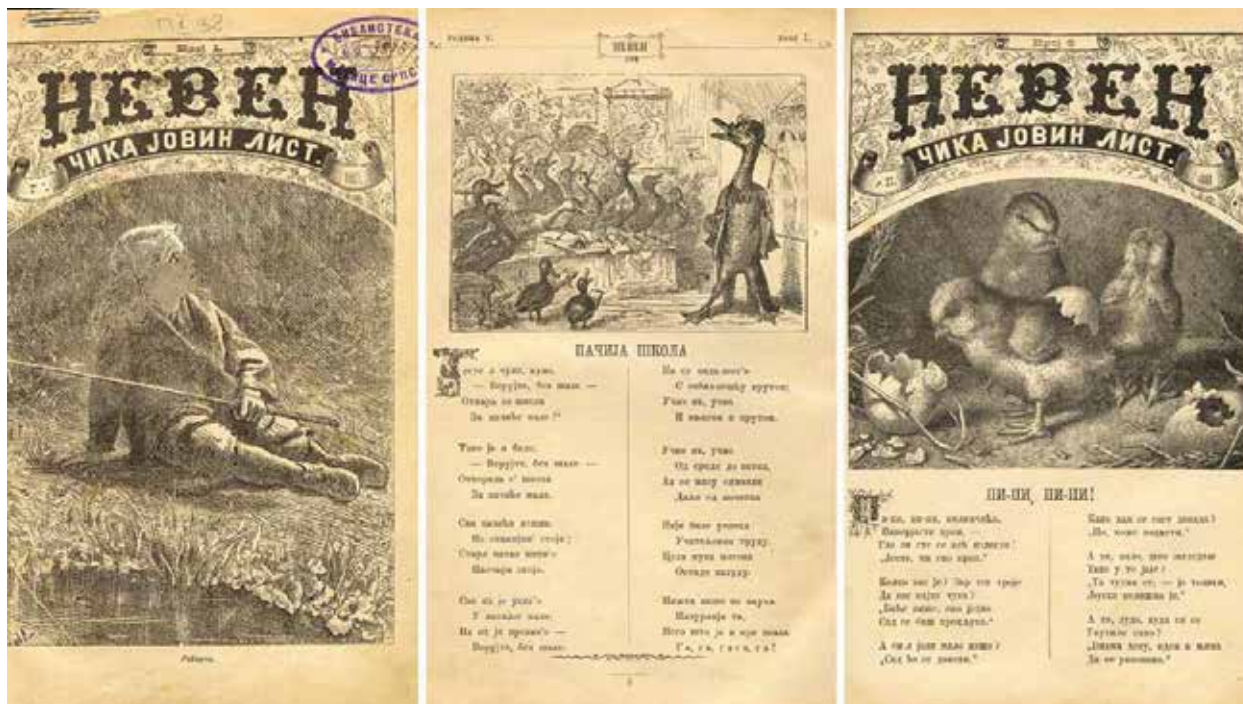
Препознавање лажних информација у штампаним медијима

Штампани медији за децу понекад желе да буду занимљиви, па могу преувеличати догађаје или користити наслове који привлаче пажњу. Медијски писмено дете зна да:

- **Провери извор приче** – да ли је текст потписан и да ли је аутор стручан за тему.

- **Пореди више извора** – ако се иста вест појављује у различитим часописима, лакше је открити да ли је тачна.
- **Препознаје рекламе и спонзорисане садржаје** – није свака „информација“ заправо вест; неке служе да промовишу производ.
- **Поставља питања учитељима и родитељима** – разговор о прочитаном помаже у разумевању и критичком размишљању.

Невен

Лист за децу „Невен“ - у корак с временом

Часопис „Невен“ је дечији часопис који има дугу традицију — први број изашао је давне 1880. године, под уредништвом Јована Јовановића Змаја. (digitalizacija.ns.rs)

На сајту часописа је доступна рубрика и архива:
<https://neven.nsdkc.rs/neven/>

Часопис је сада добио и дигитални облик — апликацију за мобилне телефоне, и то с циљем да „буде доступан и путем мобилних телефона“.

За кога је и чему служи

- Часопис је намењен деци основношколског узраста: старијим основцима за издање „Невен“, а млађима за издање „Мали Невен“. (uns.org.rs)
- Дигитална апликација омогућава едукативно-забавне садржаје: квизове, загонетке и рубрике које кроз игру допуњују градиво из школе.
- Циљ је да се деца активно укључе, развијају креативност, машту, и кроз занимљив садржај уче о свету, култури, обичајима, екологији, историји. На сајту су видљиве рубрике попут „Еко кутак“, „Путујмо Србијом“, „Са Невеном по свету“. (Невен)

Предности дигиталне доступности децје штампе

- Дигитални приступ – будући да се све више учи и користи преко екрана, апликација омогућава деци да имају садржај прилагођен мобилним уређајима.
- Комбинација забаве и учења – рубрике су „едукативно-забавне”, што значи да деца могу учити кроз игру, што је мотивишуће. (*List za decu „Neven“ od sada dostupan i na mobilnim telefonima*, 2021)
- Прилагођеност узрасту – садржаји су подељени према узрастним групама и интересовањима. (<https://mlin.kulturnestanice.rs>, 2021)
- Добро културно позициониран – часопис има дугу традицију и репутацију, што значи да је исправно и квалитетно уређен и да негује вредности писане речи, илустрације и децје креативности. (*Obeležavanja 140 godina od pokretanja lista za decu “Neven” - JMU Radio-televizija Vojvodine*, www.rtv.rs, 2020)
- Доступност – дигитална верзија омогућава шири приступ, иако ипак треба проверити да ли апликација ради на свим платформама и да ли је бесплатна.

Линк и како приступити

Можете посетити званични сајт <https://neven.nsdkc.rs/neven/> — ту се налазе информације о часопису, рубрике и архива.

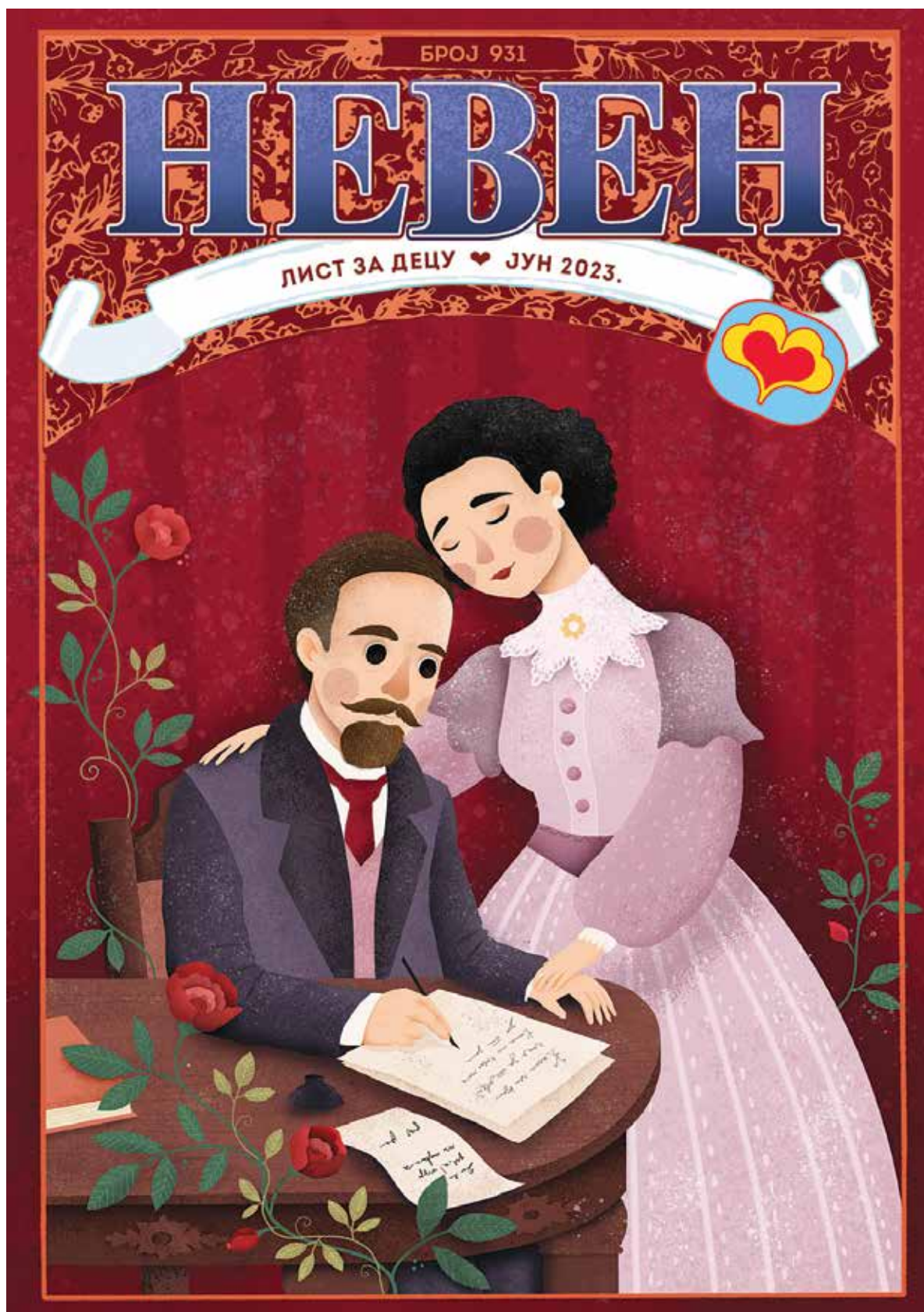
Такође, према изворима, постоји апликација у „Google Play” продавници за Андроид уређаје. (<https://mlin.kulturnestanice.rs/a/Mlin>, 2021)

Истраживање медијске писмености деце у оквиру штампаних медија засновано је на анализи часописа Невен, који представља један од најзначајнијих децјих листова у српској културној традицији. Овај часопис, који је 1880. године у Новом Саду основао Јован Јовановић Змај, познат као Чика Јова Змај, био је намењен образовању и забави најмлађих читалаца. Невен је обухватао песме, приче, басне и илустрације које су доприносиле развоју децје маште, али и њиховом моралном и интелектуалном обликовању. Током више од једног века свог постојања, овај часопис задржао је значајну улогу у промоцији читања, развоју медијске културе и подстицању критичког размишљања код деце. Својим едукативним приступом и пажљиво бираним садржајима, Невен показује како штампани медији могу имати значајну улогу у развијању способности младих да препознају разлику између стварних информација и оних које припадају домену маште.

Далеке 1880. године настао је и трајно заживео најмодернији децји лист у Србији, створен по угледу на светске часописе, а нарочито по узор на енглески лист *The Children's Friend*. Змајев Невен, познат и као „Чика Јовин лист“, био је замишљен као публикација која ће одговарати највишим европским стандардима. У његовим страницама налазили су се садржаји намењени различитим узрастима, који су спајали игру, забаву, разоноду и учење. Основна сврха овог часописа била је да код деце подстакне радозналост и љубав према знању, што остаје његова мисија и данас, јер је савремени Невен задржао већину својих традиционалних рубрика и вредности.

Јован Јовановић Змај био је по много чему пионир у области децје литературе и издаваштва. Управо у Невену објављен је први српски стрип, прва луткарска представа, први афоризам и чак прва разгледница на свету. Као истински визионар и родољуб, Змај је својим радом поставио темеље националне децје књижевности и медијске културе. Уређујући *Невен* до краја живота, посветио га је „честитим нараштајима“ и тиме дефинисао концепт образовања који повезује љубав према народу, језику и домовини. Његов лист постао је симбол очувања идентитета и културне самосвести, посебно у временима када је српска децја књижевност настајала под утицајем страних образовних и културних токова.

Имајући у виду да је у Невену објављен први афоризам, савремена редакција овог часописа покренула је конкурс за најбољи децји афоризам, који је изазвао велико интересовање широм Србије и региона. Овим пројектом наставља се дух Змајевог наслеђа, које је спајало духовитост, мудрост и васпитну функцију књижевности за младе.

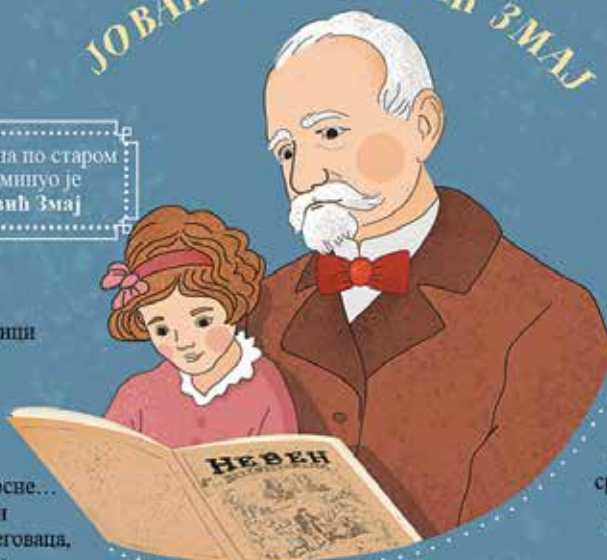
ИСКРИЦЕ

„Благо гробу и у тами што се сјаји,
Где кандило припаљују нараштаји.“

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ ЗМАЈ

1904. године, 1. јуна по старом
календару, преминуо је
Јован Јовановић Змај

На погребу у Каменници
било је много народа,
много оних што су
искрено туговали
за песником.
Дошли су из Беча,
Пеште, Далмације, Босне...
Измешале су се капе и
говори Личана, Херцеговаца,
Македонаца, Босанаца...

Змај се својим
стиховима,
родитељским
тепањима, љубављу,
сновима, родољубљем,
сатиром, угнездио у сва
срца. Нема једа и отрова.

Он бубама крила пржи,
а соколе осоколи.

НЕКРОЛОГ

м. грч. посмртни говор или чланак
посвећен недавно умрлој особи.

Свештеник Божа Поповић
је истакао Змаја као
умом највећег, а душом
најчистијег српског песника
у чијем се целом раду види само
нежност, племенитост и чистота
срца.

Словачки свештеник Владимир Хурбан:
„Над гробом српскога љубимца, pjesника
Змаја, прими поздрав, српски народе, од
народа словачкога, јер је он, као и свака
грана стомилјуниног словенског племена,
осјетно љубав великог твог пророка.
Браћо Срби! Ево и овај славуј пјевао нам
је, будио и бодрио вашу наду и вјеру. Ако
су замукла златна уста његова, не дајте да
умукне и pjesма његова. Нека се ори од уста
до уста, из срца у срце, и даљни вијекови
нека одјекују: Слава Змају Јовановићу!“

Хрватски листови доносе лепе чланке
и некрологе. ОБЗОР: „Српско-хрватски
народ тугује за славујем општега нам
луга, за највећим pjesником Змајем
Јованом Јовановићем, који је кроз
дуги низ година китио хрватску и
српску књигу бисерјем своје у истини
племените душе. Змај је од првог
почетка свога pjesниковања вјерни
апостол слоге између Срба и Хрвата.
Он је остао вјеран томе апостолату и
онда кад су опречности међу једним и
другим племеном биле врло заострене.
У њега је ум свјеж, дух чно, увијек
спреман да узнесе, охрабри и утјешу
свој народ, који његово срце толико
ватрено и искрено љуби.“

ШТАМПА ЗМАЈУ

SLOVANSKÝ PŘEHLED, чешка ревија, која је излазила у Прагу, у последњем броју за 1904. на првим странама, под насловом „Српске појезије“, објављује шест песама из „Ђулића увеоца“, које је превео Јан Худец.

Часопис *СЛАВЯНСКІЯ ИЗВѢСТІЯ* у октобарском броју објавио је неколико Змајевих песама у преводу Сергија Штајна. Набројали су и сва дела и писце који су писали о Змају или су га преводили на руски језик.

Четири Змајеве песме на мађарском језику објавио је лист *VASÁRNAPI ÚJSÁG*, а раније је већ својим читаоцима донео слике са погреб.

ЗАВЕШТАЊЕ (у писму Јаше Томићу)

„Све моје књиге од
дечије литературе да
чува књижевно друштво
„Рад“ као и „Невену“
редакциону библиотеку.“

„Невен“, лист за децу,
покренуо је у намери да
омили деци књигу још
одмалена, да их забави,
а да им забава буде од
користи, да поучи.

„НЕВЕН“ је мезимче
мога идеалног живота
на земљишту мога
практичног искуства.“

СТАРАЧКА ПЕСМА

Иако није било све како жељах ја,
Ипак ме мимоишла многа и многа зла.
По самом цвећу не може шетат' ни цар, ни краљ,
Међ' цвећем радо niche и бодљикави чкаљ.
А спомен сада плете из свега тога снлет,
И све се то шарени - такав је овај свет.

Мирјана Т. Дазаревић, наставник српског језика

јул 2023. 9

ЧУДЕСНИ СВЕТ БАКТЕРИЈА

Да ли сте знали да ...

У људском организму има чак десет пута више бактеријских ћелија у односу на људске. С друге стране, све бактеријске ћелије у нашем телу теже мање од 2 килограма.

Најстарији фосил на земљи, који уједно сматрају и почетком живота, је бактерија пронађена на стенама у покрајини Квебек, а стара је 4,3 милијарде година.

Поред “лоших” бактерија, које изазивају разне болести и инфекције, постоје и многе “добре”, које нас чувају, поспешују рад нашег дигестивног органа, помажу у синтези витамина, штите слузокожу црева, помажу у одржавању имунитета...

Бактерије могу да преживе у различитим екстремним условима као што су веома ниске температуре, термални извори, висока радијација, притисак или салинитет.

Једна од најпознатијих екстремофила је бактерија *Metanococcus jannaschii* која живи на 2600 метара испод нивоа мора. У тим дубинама је притисак толико јак да би могао да здробити подморницу.

По Грамовом тесту бојења, бактерије се деле на грам-позитивне и грам-негативне. Грам-позитивне се овом методом боје у љубичасто, а грам-негативне у црвено.

Бактерије могу да комуницирају међусобно. Њихов “језик” су мали сигнални молекули уз помоћ којих могу да одреде чак и колико их бројчано има и да покрену инфекцију.

Сматра се да много више бактерија има на екрану мобилних телефона и на кухињском сунђеру него на дасци ве-це шоље у тоалету.

Бактерије могу да се размножавају бесполоно – пупљењем, деобом, егзо и ендоспорама, или посебним обликом полног размножавања, где долази до размене генетичког материјала између бактерија.

Бактериофаги су посебна врста вируса која напада бактерије. Последњих деценија све је више научних истраживања у којима се бактериофаги показују као много ефикаснији у сузбијању одређених сојева бактерија у односу на стандардне и комерцијалне антибиотике.

Током само једног француског пољупца, две особе преко плувачке могу да размене од 10 милиона па до чак милијарду бактерија.

Највећа бактерија на свету откривена је 2022. године и видљива је голим оком. Ова бактерија је дугачка око 0,9 центиметара, а названа је *Thiomargarita magnifica*, што у преводу значи „величанствени сумпорни бисер“.

Тамара Капларевић, молекуларни биолог

јун 2023. 19

Посматрајући Змајева схватања о развоју деце и улози дечје књижевности у обликовању моралних вредности, може се закључити да је његов приступ био изузетно напредан за време у којем је стварао. Иако је Невен настао у другој половини XIX века, у добу када је Србија каснила за савременим европским педагошким тенденцијама, Змајев рад представља прекретницу у разумевању детињства као посебног периода који заслужује пажњу, поштовање и бригу. Својим педагошким и књижевним ангажманом Змај је тежио да од деце створи образоване, родољубиве и морално чврсте појединце који ће допринети напретку друштва. У складу са тим, образовање се посматрало као најузвишенији облик служења народу и као кључни фактор националног напретка. (Виденовић, 2015)

ЗАКЉУЧАК

Медијска писменост представља један од кључних предуслова за сналажење у савременом информационом окружењу, у којем су границе између истинитих и лажних садржаја све замагљеније. Иако се већина истраживачке пажње усмерава на дигиталне медије, овај рад показује да и штампани медији за децу имају значајну улогу у развоју критичког мишљења и одговорног односа према информацијама. Часопис *Невен*, који више од једног века негује традицију образовања, културе и креативности, представља пример медија који истовремено развија читалачке навике, подстиче радозналост и гради темеље медијске писмености. Анализа садржаја *Невена* показује да овај лист систематски подстиче децу да разликују чињенице од мишљења, да препознају механизме сензационализма и да усвајају навике провере информација. Прилагођеном структуром текста, јасно дефинисаним рубрикама, визуелним материјалима и педагошком оријентацијом, при чему се изразито води рачуна о говору толеранције и равноправности уместо говора дискриминације и мржње, *Невен* нуди проверене, поуздане и пажљиво уређене информације, чиме гради поверење младих читалаца. На тај начин, штампани медији остају важан коректив у времену брзе дигиталне комуникације и обиља непроверених информација. Резултати рада потврђују да медијска писменост није само скуп вештина, већ процес који захтева дугорочну подршку образовног система, медијских професионалаца и породице. Укључивање деце у стварање медијских садржаја, било кроз школске новине или рубрике намењене младима, додатно оснажује њихово разумевање улоге извора, провере чињеница и одговорности у комуникацији. Закључно, штампани медији за децу — а посебно часопис *Невен* — представљају значајан инструмент у изградњи отпорности најмлађих на дезинформације. Улагање у развој медијске писмености у овом узрасту не само да јача индивидуалне компетенције деце, већ доприноси стварању информисаног, критички оријентисаног и друштвено одговорног грађанства. Оснаживањем медијских навика и критичког мишљења од најранијег доба, постављају се темељи за друштво које препознаје важност истинитог, поузданог и етичног информисања.

ЛИТЕРАТУРА

Дивац, М. (2017). Pravo na medije: Na koji način mediji krše prava dece. Доступно на: <https://www.cenzolovka.rs/mediologija/pravo-na-medije-na-koji-nacin-mediji-krse-prava-dece/> Приступљено: 3. септембра 2025.

Ераковић, И (2021). Деца и медији: Како децу искључити из црне хронике и укључити у дечји програм. Доступно на: <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/> Деца и медији: Како децу искључити из црне хронике и укључити у дечји програм : Инклузија Приступљено: 3. септембра 2025.

Jääskeläinen, T. (2020). Countering hate speech through arts and arts education: Addressing intersections and policy implications. *Policy Futures in Education*, 18(3), 344-357. <https://doi.org/10.1177/1478210319848953>

Kodeks novinara Srbije. (2015) Београд: Савет за штампу. Доступно на: https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinara_Srbije.pdf (Приступљено: 3. септембра 2025.)

Лоример, Р. (1998). Масовне комуникације. Београд: Clío

Miškolci, J., Kováčová, L., & Rigová, E. (2020). Countering hate speech on Facebook: The case of the Roma minority in Slovakia. *Social Science Computer Review*, 38(2), 128-146.

Penjišević, A., Sančanin, B., & Bogdanova, M. (2023). An ethics crisis in virtual media space. *Social Informatics Journal*, 2(1), 7–13. <https://doi.org/10.58898/sij.v2i1.07-13>

Penjišević, A. & Sančanin, B. (2023). Credibility of online media sources. *Knowledge - International Journal*. Skopje: Institute of Knowledge Management, 57(1):145-150. <https://ikm.mk/ojs/index.php/kij/article/view/5981>

Pukallus, S., & Arthur, C. (2024). Combating Hate Speech on Social Media: Applying Targeted Regulation, Developing Civil-Communicative Skills and Utilising Local Evidence-Based Anti-Hate Speech Interventions. *Journalism and Media*, 5(2), 467-484.

Радојковић, М, Стојковић, Б. (2009) Информационо комуникациони системи. Београд: Clío

Рус-Мол, Ш., Загорац Кершер, А.Ј. (2005) Новинарство. Београд: Clío.

Савет за штампу (2022) Деца у вртлогу медијског сензационализма. Доступно на: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/deca-u-vrtlogu-medijskog-senzacionalizma/> (Приступљено: 3. септембра 2025).

Sančanin, B., Penjišević, A., & Stojanović, K. (2023). Ethical determinants of the use of artificial intelligence, XI International Scientific Conference *Humanity before the challenge of artificial intelligence III* (329-339), European University Brčko District, Brčko, Bosnien and Herzegovina. ISBN 978-99955-99-70-6 <https://eubd.edu.ba/MNS/XI TOM III B5.pdf>

Sančanin, B, Penjišević, A. Stefanović, D. (2025). Countering Hate Speech in the Media: Challenges and Solutions. *Knowledge International Journal*, 69(1), 237-242. Paper presented at XLVIII International Scientific Conference Knowledge without borders – Istanbul, Turkey, April 3-6, 2025 <https://ojs.ikm.mk/index.php/kij/article/view/7228>

Тјуроу, Џ. (2009). Медији данас, Увод у масовне комуникације. Београд: Clío.

Videnović, M. (2015) Slika idealnog deteta prikazana u dečjem listu “Neven” Jovana Jovanovića Zmaja, Доступно на: https://www.academia.edu/31075173/De%C4%8Dja_%C5%A1tampa_i_slika_po%C5%BEeljnog_deteta (Приступљено: 3. септембра 2025).

Wachs, S., Krause, N., Wright, M. F., & Gámez-Guadix, M. (2023). Effects of the prevention program “HateLess. Together against hatred” on adolescents’ empathy, self-efficacy, and countering hate speech. *Journal of youth and adolescence*, 52(6), 1115-1128.

Цајлс, Д. (2011) Психологија медија. Београд: Clío.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

930.85(497.113)

КАРЛОВАЧКИ лист 021 / главни и одговорни уредник Бранислав Санчанин.
- Год. 1, бр. 1 (2022)- . - Сремски Карловци : Центар за културу, едукацију и
медије "Академац", 2022- (Београд : PROOF). - 30 cm

Годишње.

ISSN 2956-0217 = Карловачки лист 021

COBISS.SR-ID 79126025

